

**DUURZAAM WIJKEN VOOR MILIEU**  
***Een onderzoek naar succes- en faalfactoren***

Jan Willem Duyvendak  
Peter van der Graaf  
Greet Hettinga  
Gui van Hooijdonk

Utrecht, februari 2000



# Inhoudsopgave

<b>Inleiding</b>	7
Wijken voor milieu	8
Producten	9
Het opbouwwerk	9
De rapportage	10
<b>Wat zijn succes- en faalfactoren?</b>	13
Ervaringen van het Landelijk Centrum Opbouwwerk	13
Milieuparticipatie in de woonomgeving	14
Onderzoek van de Stichting Milieu Educatie	15
Hoofdfactoren voor duurzame effecten	15
<b>Utrecht</b>	21
Voorgeschiedenis	22
Resultaten anno 1999	24
Knelpunten	24
Conclusie	25
<b>Arnhem</b>	27
Gemeentelijk inbedding	27
Structuur	28
Resultaten tijdens projectperiode	29
Continuïteit	29
Verhouding met de milieubeweging	30
Conclusie	30
<b>Deventer</b>	33
Deventer wijkaanpak	33
Organisatie	34
Voorgeschiedenis	34
Cambio Company en verder	36
Resultaten tijdens de projectperiode	37

Resultaten anno 1999	37
Regionale verspreiding	39
Woningbouwcorporaties: toekomstige partners?	39
Succes- en faalfactoren	40
Conclusie	42
<b>Breda</b>	43
Voorgeschiedenis	43
Organisatie	44
Samenwerkingsproblemen	45
Resultaten tijdens de projectperiode	45
Vervolg	46
Resultaten anno 1999	47
Succes- en faalfactoren	49
Conclusie	51
<b>Oldenzaal</b>	53
Geschiedenis	53
Resultaten tijdens de projectperiode	54
Continuïteit	55
Voortgang	55
Succes- en faalfactoren	56
Conclusie	56
<b>Roermond</b>	57
Gehanteerde methode	57
Resultaten tijdens de projectperiode	58
Vervolg	58
Conclusie	59
<b>Analyse van de rol van de verschillende partijen</b>	61
Bewoners	61
Het opbouwwerk	63
Instanties	64
De gemeente	64
Regionaal en hoger	66

<b>Ecoteams in Haarlem</b>	69
Het ecoteamprogramma	69
De organisatie	70
Resultaten	71
Conclusie	71
<b>Wijken voor milieu in Bos en Lommer</b>	72
De start	72
Een milieueditie van de wijkkrant	73
Een terugblik	73
<b>Succes- en faalfactoren bij wijken voor milieu</b>	75
Algemene succes- en faalfactoren	76
Succesfactoren	78
Opbouwwerk vs. milieuorganisaties	88
Beleidsimplicaties	91
<b>Samenvatting en conclusies</b>	93
Werkwijze	93
Resultaten	93
Succesfactoren	94
Faalfactoren	95
Conclusie	95
<b>Literatuurlijst</b>	97
<b>Bijlagen</b>	102



## Inleiding

In 1993 startte het Landelijk Centrum Opbouwwerk samen met de Landelijke Adviesgroep Milieugericht Opbouwwerk en SME Milieuadviseurs een project, dat tot doel had de betrokkenheid van bewoners bij het verbeteren van het milieu in de wijk te vergroten. In zes zogenaamde proeftuinen in Arnhem, Breda, Deventer, Oldenzaal, Roermond en Utrecht is met de 'wijken voor milieu'-aanpak ervaring opgedaan. Ze staat beschreven in vijf brochures, die opbouwwerkers, sociaal-cultureel werk, educatie, organisaties voor natuur en milieueducatie een overzicht bieden van de mogelijkheden om wijkgericht aan milieuparticipatie te werken<sup>1</sup>. Een aantal jaren later zijn er nieuwe inzichten en ervaringen rond milieuparticipatie opgedaan en rijzen er nieuwe vragen naar met name de lange termijn effecten en naar de continuïteit van projecten. In het kader van een nadere analyse en actualisering van de 'wijken voor milieu'-aanpak vroeg het Landelijk Centrum Opbouwwerk het Verwey-Jonker Instituut onderzoek te doen naar slaag- en faalfactoren van deze aanpak. Het onderzoek vond in tweede helft van 1999 plaats en werd begin 2000 afgerond. In dit hoofdstuk gaan we kort in op de achtergronden en de inhoud van het onderzoek.

Het onderzoek kent een viertal stappen:

- Het maken van een onderzoeksopzet rond slaag- en faalfactoren en de effecten op langere termijn in de zes proeftuinen van wijken voor milieu.
- Onderzoek op locatie door middel van het verzamelen en bestuderen van documenten en het interviewen van betrokkenen.
- Aanvullend onderzoek op twee nader te selecteren locaties, waar een wijkmilieuproject is gestart vanuit een milieuorganisatie om enig inzicht te krijgen in mogelijke verschillen in effecten vergeleken met de vanuit het opbouwwerk geïnitieerde proeftuinen.
- Het opstellen van een onderzoeksrapport met voorlopige conclusies.

---

<sup>1</sup> Titels:

- *Milieuactiviteiten in de wijk*. Zwolle/Utrecht, april 1994.
- *Werken aan milieu in de wijk*. november 1994.
- *Bewoners en milieu in de wijk*. maart 1995.
- *Voorzieningen en milieu in de wijk*. mei 1995.
- *Plannen en milieu in de wijk*. juni 1995.

## Wijken voor milieu

Het project was zoals gezegd een gezamenlijk initiatief van LAMIGO, SME-adviseurs en LCO. Zij hebben bij de start in 1993 de volgende doelstellingen geformuleerd:<sup>2</sup>

- het creëren van draagvlak bij bewoners voor medewerking aan maatregelen die bijdragen aan een beter leefmilieu en een geringere belasting van het milieu;
- het vergroten van de betrokkenheid en zeggenschap van bewoners bij de inrichting en vormgeving van milieumaatregelen in die omgeving, door middel van het toepassen van milieuactivering waarbij groepen die in een isolement of achterstandssituatie verkeren speciale aandacht krijgen;
- het bevorderen van overleg en afstemming tussen gemeentelijke diensten, welzijnswerk en andere in een bepaalde wijk werkzame instanties over het thema milieu en integratie met andere terreinen.

Het project is financieel mogelijk gemaakt door de Ministeries van VROM, VWS, LNV, het WereldNatuurfonds en de betrokken gemeenten en welzijnsorganisaties. Er was een invoeringsteam, waarbinnen LCO/LAMIGO en SME-adviseurs samenwerkten en er was een projectteam. De landelijke projectleiding berustte bij een drietal personen met de volgende onderlinge taakverdeling:

- Een projectleider, die tot taak had de zes proeftuinen te coördineren en de opbouwwerkers daarbinnen inhoudelijk te ondersteunen. Hij stuurde tevens de onderzoeker van het LCO en de secretaris van het project aan. Daarnaast zat hij het overleg van het invoeringsteam en het projectteam voor en onderhield de contacten met het bestuur van LAMIGO en de vestigingsleider van het LCO.
- Een onderzoeker van het proces van de proeftuinen ten behoeve van de ontwikkeling van een methodiek voor milieuparticipatie in de woonomgeving, die inhoudelijke ondersteuning biedt. Daarnaast ging het om het leveren van redactionele bijdragen, het schrijven van brieven van schrijvers/journalisten en het meedoen aan de opzet van studiedagen.
- Een secretaris van het project, die de Pr van het project coördineerde, zorg droeg voor archivering en documentatie en fungeerde als milieu-infopunt ten behoeve van de proeftuinen. Daarnaast ging het om uitvoerende werkzaamheden voor het invoeringsteam en om het zorgdragen voor inkomende post en telefonische vragen.

---

<sup>2</sup> LCO, LAMIGO, SME, Eindrapportage 'Milieuparticipatie in de woonomgeving', 1996.



## Producten

Er zijn tijdens het project verschillende nota's en notities verschenen, waarin opzet en uitwerking van het project nader is uiteengezet. Begonnen is met het maken van een projectopzet, waarin de doelstelling om de milieukwaliteit van de woonomgeving door middel van actieve betrokkenheid van burgers te bevorderen nader is uitgewerkt. Vooraf is ook beschreven, welke methodische producten men nastreefde en hoe dat georganiseerd zou worden. Uitgaande van de doelstelling van het project is beschreven, hoe de in het project uitgevoerde onderzoeks- en ontwikkelingsactiviteiten gerealiseerd konden worden. Er zijn zaken beschreven, die aan de orde kwamen bij de organisatie van het project. Gekeken is naar initiatieven op wijkniveau in Nederland om inzicht te krijgen in de actoren, hun rol en de benodigde infrastructurele ondersteuning. Er zijn voortgangsrapportages en er is uiteraard ook een eindrapportage. Niet zonder belang is tenslotte, dat op basis van een inventarisatie is gekeken naar slaag- en faalfactoren. We komen daar verderop nog op terug.

## Het opbouwwerk

In het initiatief tot dit project speelde het opbouwwerk een belangrijke rol, institutioneel als mede-initiatiefnemer en plaatselijk als ondersteuning van de proeftuinen. Om duidelijk te maken vanuit welke inspiratie en achtergrond opbouwwerkers zich met milieuzaken bezighouden, volgt hier een korte schets van opbouwwerk als beroepsmatige bezigheid die zich richt op zaken van leefbaarheid en woonomgeving.

Opbouwwerk kent verschillende wortels. Er valt te wijzen op het club- en buurthuiswerk, dat al ruim een eeuw bestaat en waarbinnen zich gaandeweg zogenaamde 'outreaching' aanpakken ontwikkelden. Er is de achterstandsbestrijding, waarop vooral na de tweede wereldoorlog gericht beleid ontwikkeld wordt en waarbinnen gaandeweg het besef groeit, dat problemen beter integraal en in nauwe samenspraak met mensen, wie het betreft, kunnen worden aangepakt. En er is tenslotte de ontwikkeling ten plattelande, waar de ruilverkaveling boeren tot samenwerking noopte. Uit de begeleiding hiervan kwamen aanpakken voort, die de mentale overgang naar de industriële samenleving moesten vergemakkelijken.

In het hedendaagse opbouwwerk zijn van die wortels de sporen nog terug te vinden, al is het element van achterstandsbestrijding overheersend alsmede de opvatting dat een 'bottom-up'-aanpak daarbij niet gemist kan worden. Leefbaarheid van buurten en wijken is daarbij een belangrijk accent, dat tegen de achtergrond van processen van multiculturalisering aan belang

wint. Na het herstelbeleid van twee kabinetten Lubbers in de jaren tachtig geraakte het opbouwwerk ten gevolge van fikse bezuinigingen in het defensief. Daarin kwam in het begin van de jaren negentig verandering, toen het derde kabinet Lubbers sociale vernieuwing tot zijn welzijnsmotto proclameerde. De kern van het gedachtegoed van de sociale vernieuwing, de vitalisering van verhoudingen, vond tijdens het eerste kabinet Kok een vertaling in het grote steden beleid, terwijl momenteel dit beleid doortrokken is van de wens om sociale desintegratie een halt toe te roepen.<sup>3</sup>

Minstens zo belangrijk als het geschetste beleidsmatige kader, waarbinnen het opbouwwerk de laatste decennia heeft gefunctioneerd, zijn de thema's en problemen waaraan gewerkt werd. De wijk en de buurt blijkt dan vindplaats van problemen, en de oplossing, waaraan gericht wordt gewerkt. Zo is het zogenaamde alfabetiseringswerk vanuit het opbouwwerk ontstaan. De aandacht voor werkgelegenheid op wijkniveau is ook zo'n thema, dat vanuit het opbouwwerk is aangekaart. In de opbouwwerktrendstudies, die in de jaren tachtig en begin jaren negentig zijn verricht, staan de resultaten van onderzoek naar de punten, waarop het werk zich richtte en de verschuivingen, die daarbinnen te constateren waren.<sup>4</sup> Milieu op wijkniveau was één van die aandachtspunten. Met de oprichting van de Landelijke Actiegroep Milieugericht Opbouwwerk kreeg dit thema meer structurele aandacht.

## De rapportage

Deze rapportage gaat om te beginnen nader in op de vraag, wat zoal succes- en faalfactoren kunnen zijn. Op basis hiervan is gekozen voor een bepaald zoekstramien. Daarna volgen een zestal analytische beschrijvingen van de proeftuinen. Op basis van deze beschrijvingen zijn de proeftuinen nader geanalyseerd. Eerst door een analyse, waarbij de resultaten worden samengevat naar de schaal waarop ze zijn bereikt: op bewonersniveau, het opbouwwerk, instanties, de gemeente en regionaal of hoger. Dan volgt het verslag van het aanvullende onderzoek: een beschrijving van een tweetal wijkmilieuprojecten, die vanuit een milieuorganisatie zijn gestart: Ecoteams in Haarlem en Wijken voor Milieu in Amsterdam. Beide projecten kennen een wijkgerichte optiek.

---

<sup>3</sup> Gui van Hooijdonk: *Interventies in de sociale infrastructuur*. In MO/Samenlevingsopbouw, 18<sup>e</sup> jrg. nr. 168-169/december 1999, p. 13-16.

<sup>4</sup> Zie voor een overzicht G.van Hooijdonk, A.Raspe en M.Dozy: Van grote en kleine verhalen. In: MO/Samenlevingsopbouw 1993 (12), nr. 118, pp. 47-51.

Op basis van de beschrijvingen van de zes proeftuinen en de twee milieuprojecten volgt een analyse in meer algemene zin van succes- en faalfactoren. Daarbij worden de zes proeftuinen zowel onderling als met de twee milieuprojecten vergeleken. Ter afsluiting volgt dan een samenvatting van het onderzoek.



## Wat zijn succes- en faalfactoren?

Naast een beschrijving van de huidige stand van zaken in de Wijken voor Milieu-proeftuinen staat in dit onderzoek de vraag naar succes- en faalfactoren bij deze projecten centraal. Om te kunnen bepalen wat mogelijke succes- en faalfactoren zijn, hebben we eerst een inventarisatie gemaakt van in de literatuur bekende factoren. We putten daarbij uit een drietal bronnen: de bij het Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO) aanwezige expertise en kennis, een landelijke inventarisatie milieuparticipatie in de woonomgeving uit 1994, en een door de Stichting Milieu Educatie uitgevoerd onderzoek in hetzelfde jaar naar succes- en faalfactoren bij de totstandkoming van mondiaal milieubeleid in gemeenten. Op basis van deze bronnen hebben wij een eerste selectie gemaakt van potentiële succes- en faalfactoren, die we aan het eind van dit hoofdstuk toelichten.

### Ervaringen van het Landelijk Centrum Opbouwwerk

Bij de start van het onderzoek is het Landelijk Centrum Opbouwwerk gevraagd om een aantal punten aan te dragen, die naar verwachting met betrekking tot het slagen en falen van het project Wijken voor Milieu een rol zouden kunnen spelen. De toen aangedragen punten<sup>5</sup> vatten we hier kort samen.

1. Het proeftuinenkarakter van wijken voor milieu betekent dat de projecten materiaal moet opleveren voor methodiekontwikkeling en voor het doen van aanbevelingen voor milieuparticipatie in algemene zin. Dit is staat relatief los van de vraag, in welke mate zaken ter plaatse al dan niet lukken. Voor een antwoord daarop is een retrospectief nodig van wat ter plekke is gelukt en mis is gegaan. Daarnaast zijn er landelijke resultaten, projectproducten, navolging op andere plaatsen en zo meer.
2. Succes en falen speelt op verschillende niveaus, er zijn verschillende effecten en verschillende actoren. Effecten op milieuterrein, op participatie, op de werkwijze van instanties, op het opbouwwerk, het lokaal bestuur, andere organisaties.

---

<sup>5</sup> brief Kees Stuurup van 3 juni 1999.

3. Succesfactoren:

- een geïnformeerde, gemotiveerde en gekwalificeerde trekker (i.c. het opbouwwerk);
- extra financiële middelen;
- er is gedacht aan draagvlak voor de start van het project en daarna;
- de landelijke dimensie van het project;
- coaching en training van lokale projectleiders;
- de keuze voor haalbare milieufactiviteiten, die in de belangstelling staan zonder te werken met een expliciete milieubewustwordingsstrategie.

4. Faalfactoren:

- milieu is een luxevraagstuk, waar bewoners niet in zijn geïnteresseerd;
- met geld en extra aandacht lukt het altijd om wat in beweging te zetten, maar die situatie doet zich na de experimentperiode niet meer voor;
- voor bewoners is de situering bij het opbouwwerk positief, maar voor de aandacht voor milieu niet, omdat milieu laag scoort op de opbouwwerkagenda.

Het is belangrijk te constateren, dat de aangedragen punten enerzijds verwijzen naar de schaal, waarop resultaten worden geboekt en dat anderzijds ook aandacht wordt gevraagd naar het al of niet beklijven van resultaten. Dat beklijven verwijst naar het onderscheid tussen succes- en faalfactoren op korte en lange termijn.

### **Milieuparticipatie in de woonomgeving**

In een landelijke inventarisatie milieuparticipatie in de woonomgeving, die door Gretha van der West is uitgevoerd<sup>6</sup>, komen factoren van meer procedurele aard aan de orde, die kunnen worden benut om de voorwaarden, waaronder duurzame resultaten kunnen worden geboekt, nader te benoemen. Vanuit het uitgangspunt, dat er voor milieuparticipatie geen standaardrecept voorhanden is, komt ze tot een aantal aandachtspunten:

- samenwerking tussen verschillende organisaties in de wijk;
- politieke betrokkenheid vanuit de gemeente;
- intersectorale aanpak, waarbij verschillende organisaties elk op hun eigen manier bijdragen;

---

<sup>6</sup> G. van der West: *Wijken voor milieu, landelijke inventarisatie milieuparticipatie in de woonomgeving*. SME, 1994.

- Integrale benadering zowel inhoudelijk, waar het om milieuzaken gaat, als instrumenteel, waar het gaat om meer organisatorische zaken;
- maatwerk, omdat de situatie binnen elke wijk weer anders is;
- communicatie en publiciteit om resultaten zichtbaar te maken en meer bewoners te bereiken;
- kleinschalig beginnen, omdat participatieprojecten voor alle partijen een leerproces is en een andere manier van werken vereist;
- investeringen op korte termijn, effecten op lange termijn;
- integrale aanpak vanuit de erkenning dat er een samenhang is tussen problemen en tussen verschillende instrumenten bij oplossing ervan;
- projectmatige werkwijze verdient de voorkeur.

### **Onderzoek van de Stichting Milieu Educatie**

Een derde manier van kijken naar succes- en faalfactoren is geënt op het gedachtegoed, dat aan 'Lokale agenda 21' ten grondslag ligt. Onder de titel 'Mondiaal denken, lokaal handelen' heeft de Stichting Milieu Educatie eveneens in 1994 een onderzoek uitgevoerd naar succes- en faalfactoren bij de totstandkoming van mondiaal milieubeleid in gemeenten. Meer in algemene zin zijn er factoren, die wel belangrijk zijn, maar moeilijk te beïnvloeden, zoals de vraag of er enthousiaste trekkers zijn, of er van het gemeentelijk beleid enige invloed uitgaat en de politieke kleur van de portefeuillehouder.

### **Hoofdfactoren voor duurzame effecten**

Een viertal elementen komt in dit korte overzicht naar voren:

- de schaal, waarop effecten spelen;
- de vraag naar effecten op korte en lange termijn;
- procedurele zaken;
- contextuele elementen.

Hoe kunnen we deze elementen benutten in het zoeken naar succes- en faalfactoren?

Om de uiteenlopende effecten te begrijpen en te verklaren, maken we eerst onderscheid tussen schalen: effecten binnen de buurt, effecten binnen de stad en effecten binnen de regio of verder. Op elk van die niveaus kunnen bevorderende en belemmerende factoren, positieve of ne-

gatieve effecten, succes- of faalfactoren optreden. De bewoordingen zijn weliswaar verschillend, maar er wordt steeds vrijwel hetzelfde mee bedoeld. We zullen op elk van de niveaus een aanduiding geven, waar aan gedacht kan worden. Het is niet meer dan een aanduiding en wat aangestipt wordt, is beslist niet uitputtend.

Ten aanzien van effecten binnen de buurt kan worden nagegaan, of de professionele steun van het opbouwwerk een succesfactor van belang was. Andere factoren, die genoemd kunnen worden zijn een stabiele bevolkingssamenstelling van de buurt en de aanwezigheid van een bewonersgroep, die actief is rond buurtkwesties. Wanneer de ondersteuning vanuit het opbouwwerk slechts mondjesmaat plaatsvindt, omdat milieukwesties daar laag op de agenda staan, dan is dat een belemmerende factor. Het kan ook zo zijn, dat het aantal vrijheidsgraden voor instellingen om eigen middelen in te zetten in de loop der jaren is verminderd.

Succesfactor binnen de gemeente of de stad, waar het project plaatsvindt, kan zijn dat het project aansluit op andere gemeentelijke prioriteiten zoals plaatselijke werkgelegenheidsbevordering. Een factor van belang kan ook zijn, dat de aandacht voor milieuzaken aanwezig is bij ambtenaren van meer 'harde' gemeentelijke diensten. Dus niet alleen bij de afdeling milieuzaken of welzijn, maar ook bij de gemeentelijke plantsoendienst en zo meer. De steun van partijen, die nadrukkelijk een 'groene' missie uitdragen, kan eveneens een stuk schelen. Van het feit, dat er in de gemeente aandacht is voor wijkgericht werken als zodanig, kan eveneens een positief effect uitgaan. Van een negatief effect kan sprake zijn, wanneer de medewerking van de kant van de gemeente afhankelijk is van één of enkele welwillende ambtenaren. Ook kan het zijn, dat het thema (bijvoorbeeld betaald parkeren) zodanig gepolitiseerd is, dat er met geen mogelijkheid gezamenlijke actie op te organiseren valt.

De derde 'schaal' is die van regio of hoger. Plaatselijke projecten kunnen op het niveau van de regio uitstraling hebben, zich als het ware verbreden. Op landelijk niveau zijn er het Ministerie van VROM, een instelling als het LCO, groepen als Lamigo en het bonte palet van organisaties, die deel van de milieubeweging uitmaken. Dergelijke instelling, groepen, organisaties en instanties kunnen een faciliterende functie hebben. Zo valt na te gaan, of de ondersteuning vanuit landelijk niveau voor de plaatselijke proeftuinen een succesfactor was. Wanneer we het hebben over de schaal van regio of hoger, dan hoort daar ook het Europese en mondiale niveau bij. Dat is dichterbij dan we op het eerste gezicht zouden denken. Zo kan het feit, dat ecologische partijen van de regeringen van ons omringende landen deel uitmaken, enige uitstraling op ons land uitgaan. Vanuit mondiaal niveau is het gedachtegoed rond de Lokale Agenda 21 ontstaan en in de mate waarin dat gedachtegoed van invloed is op gemeentelijk milieubeleid werkt dit faciliterend voor de beleidsmatige en politieke inbedding van projecten.



Het tweede onderscheid dat we maken, is het onderscheid tussen effecten op korte en langere termijn. Ook daar zullen we nader op in gaan: welke initiatieven zijn gerealiseerd tijdens de projectperiode en welke voorzieningen zijn daarna van de grond gekomen of bestaan anno 1999 nog steeds?

Het onderscheid naar factoren van procedurele en contextuele aard bleek te algemeen om er zonder meer mee uit de voeten te kunnen. We gaan daarom op zoek naar factoren, die ongeacht de specifieke situatie in een stad hebben bijgedragen aan het meer of mindere succes van Wijken voor Milieu. Een aantal zaken, die hierboven genoemd zijn, komen binnen een dergelijke benadering ook aan de orde, maar meer gesystematiseerd. We hebben daarbij gekozen voor het onderscheid tussen resultaten op organisatorisch niveau (de mate, waarin bewoners meedoen, en de samenwerking met de gemeente), materiële resultaten (de opgezette voorzieningen) en inhoudelijke resultaten (de thema's waaraan gewerkt is).

Kortom, wanneer we op zoek gaan naar de belangrijkste factoren voor duurzame effecten, dan kunnen er nogal wat zaken een rol spelen. We hebben het dan over enigermate objectiveerbare zaken en over de nauwijsbare wisselwerking tussen factoren. Dit dan nog even afgezien van 'toevallige' factoren zoals een enthousiasteling, die een niet aflatende ijver aan de dag legt, of ontmoetingen, waaruit onverwachte initiatieven kunnen ontstaan.



**Een analytische beschrijving van de proeftuinen**



## Utrecht

Utrecht lijkt er tussen de zes proeftuinen uit te springen als de succesvolste. Niet alleen zijn er een hoop projecten opgezet, waar bewoners actief in geparticipeerd hebben, maar deze projecten hebben ook weerklank gevonden op politiek niveau en zijn vervolgens verankerd in het gemeentelijk beleid. Een greep uit de resultaten van de projectperiode en hun vervolg:

- Een hondenpoepproject om poep op straat tegen te gaan. Dit project is tot gemeentelijke beleid verheven en in de hele stad ingevoerd. Inmiddels zijn er 300 hondenpoepoiletten in 8 wijken en hondenspeelweiden gerealiseerd, is er een speciale poepschep en een folder ontwikkeld en zijn er tentoonstellingen en wijkfeesten voor hondenbezitters gehouden .
- Wijkmilieupunten in vier wijken (Noordoost, Oost, Zuid en Overvecht). Vanuit deze wijkmilieupunten worden veel wijkprojecten georganiseerd, zoals inzamelingsacties, bakfietsenverhuur, het plaatsen van fietsenstallingen, kerstbomenverhuur, workshops Duurzaam klussen & verbouwen, en het schoonmaken en opknappen van buurten. En dit is slechts een klein deel van het aanbod .
- Thermi-projecten: mensen konden in Utrecht intekenen op het collectief isoleren van woningen, waardoor het tegen lagere prijzen mogelijk was. Het is niet bekend of deze projecten een vervolg hebben gekregen.
- Veegprojecten: bewoners vegen in hun buurt elke vrijdagochtend het vuil van de stoep op hoopjes op de straat. De gemeente voert dit vervolgens af. Een en ander is vastgelegd in samenwerkingsovereenkomsten tussen wijkbewoners en de gemeente (bron: Informatieblad over Schoon Votulast van Amigo en SOAB). Deze acties hebben voortgang gevonden in de schoonmaakacties van de wijkmilieupunten in verschillende wijken zoals de Staatsliedenbuurt, Buiten Wittevrouten, Hooggraven, Tolsteeg en Overvecht.
- Een fietsparkeerbeleid voor de hele stad. Dit beleid is gebaseerd op het Voorbeeldplan Fietsenstallingennetwerk Vogelenbuurt, dat door 'Schoon Votulast' werd ingezonden. Dit plan beoogt een servicenetwerk van fietsenstallingen met een eigen design dicht bij de huizen van buurtbewoners. Door het maken van deze voorziening in de wijk moet de straat en het trottoir er weer netjes er verzorgd uit komen te zien. De exploitatiekosten worden gedekt door inkomsten uit verhuur van stallingplaatsen. Eind 1993 zijn vier stallingen, drie fietsentrommels en tientallen mini's (rek of klem) geïnstalleerd (VROM, 1993).

## **Voorgeschiedenis**

Projectcoördinator Freerk Veldkamp wijdt dit succes o.a. aan het hoger sociaal publiek in Utrecht. Maar dit was een tijdsgebonden verschijnsel: het betreft hier sterk links georiënteerde studenten die zich destijds actief inzetten voor hun idealen. De instelling van studenten in Utrecht is tegenwoordig een stuk pragmatischer. Daarnaast wijst Freerk Veldkamp echter op de lange traditie in het buurtwerk die er al bestond in Utrecht. Hierdoor kon het opbouwwerk volgens hem verder gaan dan in de anderen steden. Met name dit laatste punt lijkt van belang: begin 1990 is er al door de gemeente geld vrijgemaakt om milieu te integreren in het beheer en onderhoud van de wijk Votulast. Een door de bewoners opgerichte werkgroep 'Leefbaarheid Votulast' was daarnaast al actief en in overleg met de gemeente en het Ministerie van Verkeer en Waterstaat zette deze werkgroep een groot aantal projecten op poten, zoals het project 'autoarm Votulast', het organiseren van veegacties, het opruimen van de fietswrakken, het neerzetten van fietsstallingen, het ophalen van oud papier, het scheiden van afval en later nog het energieproject. Deze projecten kenmerken zich door een nauwe aansluiting bij leefbaarheidsthema's die spelen in de buurt.

In 1994 volgt een nieuw initiatief vanuit de bewoners van wijk Noordoost met de oprichting van het wijkmilieupunt 'De Blauwe Zon'. Doel van het wijkmilieupunt is om projecten verder uit te bouwen, het opzetten van netwerken van contactpersonen per straat en het onderhouden van een actieve vraagbaak met een lage drempel voor de bewoners. De gemeente is dan bezig met ontwikkelen van het Milieucommunicatieplan, waarin een wijkgerichte aanpak een belangrijke rol speelt. De formule van een wijkmilieupunt past daarbij goed in de Lokale Agenda 21 van de gemeente.

### ***Wijken voor milieu***

Van deze voedingsbodem heeft het opbouwwerk gebruik gemaakt. Het opbouwwerk zocht volgens Eric Canjels, projectleider voor Wijken voor Milieu, nieuwe activiteiten en projecten en dacht die te vinden in een combinatie van milieu- en bewonersbelangen. Al langere tijd kwamen er vanuit de buurt signalen dat men iets met milieu wil doen. Het opbouwwerk wilde zowel het milieu in de wijk verbeteren als meer bewoners bij milieuactiviteiten betrekken.

Daartoe neemt het opbouwwerkteam van Stichting Welzijn Oost in het najaar van 1994 het initiatief om te onderzoeken in hoeverre het mogelijk is milieu-initiatieven in Utrecht Oost te ontwikkelen. Hiervoor wil men een faciliteit opzetten waar bewoners makkelijk naar binnen stappen en

die het voor bewoners eenvoudiger maakt om milieubewust te handelen. Het idee voor een wijkmilieubedrijf is geboren.

Dit idee is niet nieuw. Al eerder werd in Deventer een dergelijk milieubedrijf met succes opgezet. In 1992 kwamen bewoners uit de wijk Rode dorp/Driebergen met het idee om een eigen bedrijf te gaan beheren dat een scala aan milieuactiviteiten moest gaan uitvoeren. Het creëren van werk was daarbij een essentieel uitgangspunt. Inmiddels werken bij dit bedrijf, Camion Company, negen bewoners die projecten opzetten op het gebied van huisvuilverwerking, groenbeheer en verfraaiing van de wijk met bijvoorbeeld milieuvriendelijke muurschilderingen. Belangrijk neveneffect is de grote mate van samenwerking in de buurt en met de dienst Reiniging van de gemeente.

Wat wel nieuw is aan de plannen in Utrecht, is dat het wijkmilieubedrijf een bredere opzet moet krijgen. Het bedrijf moet de financiële basis gaan leveren voor een wijkmilieupunt. Het wijkmilieubedrijf draagt daarmee bij aan drie zaken:

1. het verbeteren van de leefbaarheid van de wijk
2. het verbeteren van het milieu in de wijk
3. het verbeteren van de werkgelegenheid

Er wordt dus naast aansluiting op de thema's milieu en leefbaarheid ook een link gelegd met werkgelegenheid.

Op deze ideeën wordt positief gereageerd door een aantal organisaties en instanties waaronder de wethouder van milieu, het wijkbureau Oost, de Werkplaats Oudwijk, Stadsbeheer, het Milieu Informatie Centrum Utrecht (MICU) en de reinigingsdienst RHD. De gemeente steunt het project, in eerste instantie door zowel de werkzaamheden van Stichting Werkplan, een adviesbureau voor bedrijven en arbeidsprojecten, als het haalbaarheidsonderzoek te financieren. Freerk Veldkamp krijgt de opdracht te onderzoeken welke mogelijkheden er zijn om een wijkmilieubedrijf en een wijkmilieuplan in Oost van de grond te krijgen. In 1993 richtte hij een eigen projectbureau 'Wonen en Milieu' op, dat zich ging toeleggen op bewonersprojecten op het gebied van leefbaarheid en milieu (Wonen & Milieu BV, 1998). Hij komt tot de conclusie dat het beste kan worden begonnen met het inzamelen van oud papier. Deze bedrijfsmatige activiteit kan snel rendabel gemaakt worden en daarmee als basis dienen voor andere activiteiten, zoals het opzetten van een wijkmilieupunt en het uitwerken van een wijkmilieuplan.

## Resultaten anno 1999

In februari 1996 zijn het wijkmilieubedrijf en het wijkmilieupunt gerealiseerd. Het wijkmilieuplan verkeert nog in de beginfase, het is slechts in de werkplanning van het wijkbureau opgenomen. Ook de gemeente blijft haar steentje bijdragen: in datzelfde jaar wordt door de gemeente het projectbureau Utrecht Duurzaam opgezet met als doel het opzetten van acht wijkmilieupunten in de stad. Anno 1999 zijn er vier wijkmilieupunten (wmp's) gerealiseerd in Noordoost, Oost, Zuid en Overvecht. Deze wmp's hebben een sterk netwerk opgebouwd met gemeentelijke diensten en Utrechtse instanties op milieugebied. Ook heeft elk wmp een eigen netwerk met bijvoorbeeld bewoners- en ondernemersorganisaties, welzijnswerk, scholen en gemeentelijke instanties. Er komen veel vragen binnen bij deze punten en de activiteiten die ze opzetten slaan goed aan. Het bakfietsen project bijvoorbeeld, dat door het verhuren van bakfietsen een duurzaam alternatief probeerde aan te bieden voor auto's, verliep erg succesvol: in 1998 werden 145 bakfietsen verhuurd. Van de bakfiets die het wmp Noordoost aan Gamma uitleende werd zelfs zoveel gebruik gemaakt dat Gamma besloot er zelf een aan te schaffen.

## Knelpunten

Toch zijn er ook een aantal knelpunten te noemen. Ambtenaren waren niet altijd even gecharmeerd van bewonersparticipatie. Geertje Raadsveld, een voormalig opbouwwerkster uit Utrecht, noemt in dit verband ook het probleem van budget stellen: "De politiek heeft bij de moeizame verdeling van middelen niet altijd aandacht voor het belang van bewoners bij milieu-participatie". Dit maakt het realiseren van projecten op de korte termijn tot een lastige zaak. Ontkokering van de gemeentelijke organisatie zou hierbij een rol kunnen spelen. Ries Adriaan- en houdt in dit verband een pleidooi voor bewonerssturing bij de gemeentelijke budgetstelling; niet alleen in het geval van nieuwe of extra financiering, maar ook bij reguliere budgetten. Als voorbeeld noemt zij de begroting van de Reinigingsdienst: deze zou na vaststelling op onderdelen per buurt besproken moeten worden, zodat bewoners mee kunnen denken zonder op de stoel van de ambtelijke budgethouder te gaan zitten. Toch omschrijft zij de betrokken ambtenaren als open en bereikbaar. Als tweede knelpunt noemt zij een te groot aantal subdoelen, waardoor deze elkaar in de weg gaan zitten.



## Conclusie

Het succes in Utrecht lijkt zijn wortels te hebben in het al aanwezige initiatief vanuit bewoners in de wijk Votulast en vanuit de gemeente. Beide partijen waren ook bereid naar elkaar te luisteren. Het opbouwwerk heeft hier dankbaar gebruik van gemaakt door aansluiting te zoeken bij het thema leefbaarheid in de buurt en daarnaast ook bij de al aanwezige buurtnetwerken. De voortzetting en continuïteit van het project waren gewaarborgd door een politiek draagvlak, waardoor het project ook vorm kreeg in het gemeentelijk beleid en er financiële middelen voor gereserveerd werden. Het feit dat een voormalig opbouwwerker, Hugo van de Steenhoven, wethouder van milieu is geworden zal daarbij ook zeker een belangrijke rol hebben gespeeld. Daarnaast is ook Roberts Giesberts, die landelijk bij het project Wijken voor Milieu betrokken is geweest, fractievoorzitter van Groenlinks geworden in de Utrechtse gemeenteraad. De opzet van het bureau Wonen en Milieu gaf bij dit alles duidelijke kaders aan. Ries Adriaanen noemt zelf nog het formuleren van haalbare (3 jaar) doelen die projectmatig te bereiken zijn als een factor van belang.

Het project in Utrecht is dan ook uitgewaaierd naar andere steden. Geertje Raadsveld werkt nu bijvoorbeeld als sociaal wijkbeheerder in de binnenstad van Amersfoort, waardoor de opgedane ervaring en kennis in Utrecht nu wordt ingebracht in deze gemeente. Ook het idee om bewoners het openbare groen zelf te laten beheren is door veel steden overgenomen.



## Arnhem

In Arnhem was al het nodige aan de gang voordat wijken voor milieu voet aan de grond zette. Bewoners van de wijk Klarendal hadden naar aanleiding van een renovatieproject samen met een opbouwwerker diverse milieu-initiatieven opgezet op het gebied van groenbeheer, milieu-educatie op scholen en het tegengaan van reclaimedrukwerk. Onder invloed van deze initiatieven introduceerde de gemeente Arnhem in 1993 in haar eerste Milieubeleidsplan het concept Wijkgerichte Aanpak Milieubeheer (WAM). Inzet daarbij was om concrete milieuproblemen aan te pakken op wijkniveau op een manier die het beste bij de wijk past. Participatie van bewoners in het totaal van besluitvormings- en beheersprocessen die de wijk aangaan, diende daarbij versterkt te worden. Daartoe werden convenanten afgesloten met alle betrokken partijen: gemeentelijke diensten, bewonersorganisaties, de stedelijke welzijnsinstelling Rijnstad, woningcorporaties, scholen, kerken, politie, winkeliersverenigingen en maatschappelijke organisaties. Er werd dus gepoogd om integraal een link te leggen tussen stedelijk en wijkgericht milieubeleid. Deze integraliteit zie je ook terug in de inhoud van de programma's: er werd niet alleen gefocust op leefbaarheid en milieu, maar er was ook aandacht voor thema's als veiligheid, werkgelegenheid, onderhoud, drugsoverlast en problemen tussen autochtonen en allochtonen.

### Gemeentelijk inbedding

Wat opvalt bij het project Wijken voor Milieu in Arnhem is dat dit project er één van vele is in het gemeentebestuur. Naast Wijken voor Milieu startte de gemeente een afvalinzameling- en een preventieproject, werd een waterbesparingsactie en een anti-hondenoverlast campagne opgezet, stimuleerde de gemeente milieuvoorlichting en werd in samenwerking met het energiebedrijf (!) een Energie-Team ingesteld. Dit laat onverlet dat de gemeente enthousiast was voor het project Wijken voor Milieu: er werd zelfs een speciale ambtenaar voor milieu aangewezen die de vergaderingen bijwoonde en die afspraken maakte met de opbouwwerker Johan Bodd over de aanpak. Deze ambtenaar is zeer actief geweest en heeft daarmee bijgedragen aan bestuurlijke inbedding van het project.

## Structuur

Voor de coördinatie van de hierboven genoemde projecten stelde de gemeente in augustus 1993 een WAM-coördinator aan, die twee proefwijken benaderde: één daarvan was de al actieve wijk Klarendal met een eigen bewonersgroep, in de andere wijk, Elderveld, werd een bewonersgroep geïnitieerd. De gemeente was volgens Johan Bodd al langere tijd aan het sukkelen met de wijkgerichte milieuaanpak, maar kreeg deze niet goed van de grond.

Het initiatief uit Klarendal en het Wijken voor Milieu-project bood de gemeente de kans aan de slag te gaan en zelf een tweede project te beginnen in Elderveld. Klarendal viel daarbij onder de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de gemeente en de werkgroep Milieu, terwijl Elderveld meer onder controle van de gemeente stond (projectcoördinator Frans Gooren). Samen met de gemeente participeerden de bewonersgroepen in Klarendal en Elderveld in diverse projecten. Daarvoor werd een duidelijk structuur bedacht:

“Kenmerkend voor de Arnhemse aanpak zijn de wijkplatforms, waarin alle betrokken partijen zijn vertegenwoordigd die uitvoering geven aan de wijkplannen. Hiervoor is een eigen budget beschikbaar. Ook komen er in steeds meer wijken wijkposten, die gezien worden als vooruitgeschoven gemeenteloketten in de wijk.”

Daarnaast werd ook de organisatie van de openbare ruimte door de dienst MOW omgegooid: de verantwoordelijkheid voor het schoonhouden van de stoep, het onderhoud van het groen e.d. was niet langer versnipperd, maar lag per stadsdeel bij een daarvoor aangestelde stadsdeelchef, waardoor doorschuiven van verantwoordelijkheden tot het verleden behoorde. Ook de klachtenafhandeling werd verbeterd.

Er is dus niet geprobeerd om nieuwe structuren in de wijk te realiseren, maar om zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande structuren. De bewonerswerkgroepen waren bijvoorbeeld onderdeel van het wijkplatforms (die eveneens ontstaan zijn uit bewonersinitiatieven), zodat er draagvlak voor acties was. De wijkposten werden ingezet bij de communicatie tussen gemeente en wijk. En als er voorzieningen gerealiseerd moesten worden, gebeurde dit in overleg/medewerking met de stadsdeelchef. Daarnaast kreeg, en dit is minstens zo belangrijk, elk wijkplatform het beheer over een eigen budget. Naast politiek draagvlak was er dus ook een financieel draagvlak, waarbij bewoners nadrukkelijk eigen verantwoordelijkheid hebben.

## Resultaten tijdens projectperiode

Een ander verschil met Utrecht is volgens Robert Giesberts, landelijk projectcoördinator WVM, dat in Arnhem milieuonderwerpen meer de boventoon voerden, zoals bijvoorbeeld energiebesparing. Op die onderwerpen zijn mensen volgens hem moeilijker te organiseren omdat die verder van hen af staan. Johan Bodd bestrijdt dit echter: de werkgroep milieu in Arnhem bestond uit gemotiveerde Klarendallers die zich wilden inzetten voor 'het kleine milieu in de directe woonomgeving'. Zij hebben volgens hem een belangrijke bijdrage geleverd bij de gescheiden inzameling van huishoudelijk afval.

In het kader van het Wijken voor Milieuproject zijn er verschillende resultaten behaald: zo is er een milieubuurtmeester aangesteld en zijn er afvalvoorzieningen opgezet. Daarnaast waren jeugd opruimploegen actief, is er een boomadoptie-actie georganiseerd en is er een campagne 'Heel Klarendal gaat scheiden' opgestart. Op een basisschool in Arnhem is een milieuwergroep opgericht die milieuvoorlichting geeft aan de scholieren en acties organiseert voor het gescheiden inzamelen van afval. Ook is er extra aandacht gegeven aan en zijn er speciale acties opgezet voor Turkse bewoners. Maar het belangrijkste resultaat is misschien nog wel de oprichting van het E(nergie)-team. In navolging van andere steden voerden teams van banenpoolers onder begeleiding van de dienst MOW en in samenwerking met het lokale energiebedrijf NUON eenvoudige energiebesparende maatregelen uit, zoals het leggen van tochtstrips. In drie seizoenen werden in Arnhem 859 huishoudens bezocht wat volgens een gemeenteamtbe-naar een jaarlijkse besparing van ruim 86.000 m<sup>3</sup> aardgas en ruim 14.000 kWh/jr. heeft opgeleverd. Dit energieteam is nog steeds actief en werkt momenteel ook in opdracht voor regiogemeenten. Het werkgebied is tegenwoordig stedelijk, waarbij jaarlijks tussen de 300 en 400 woningen worden bezocht.

## Continuïteit

Beide bewonersgroepen (Klarendal en Elderveld) zijn nu nog actief, al staat de samenwerking met de gemeente momenteel op een laag pitje. De werkgroep Milieu Klarendal staat momenteel in de koelkast in afwachting van nog te starten evaluatie van de Wijkgerichte Aanpak Milieubeheer. De werkgroep Milieu Elderveld is nog steeds actief met een zeer bescheiden inbreng van de gemeente. Daarnaast vindt incidenteel samenwerking plaats met andere bewonersgroepen in de Arnhemse wijken. Zo wordt momenteel in 't Craneveld een project uitgevoerd rondom huisvuilinzameling.

De reden voor deze onderkoeling is waarschijnlijk de ondersteuning vanuit het opbouwwerk. De opvolgers van de oorspronkelijke opbouwwerker waren minder gecharmeerd van het onderwerp milieu en daarmee verdween de aandacht voor dit onderwerp door een gebrek aan stimulering en ondersteuning vanuit het opbouwwerk.

In 1998 werd de tweede generatie wijkplannen gemaakt. In ongeveer de helft van deze wijkplannen is als maatregel opgenomen dat er een wijkmilieuprofiel wordt gemaakt dat de milieukansen en –knelpunten in een wijk in kaart brengt. Hiervoor wordt per wijk een projectteam geformeerd, bestaande uit bewoners en professionals, ondersteund door de sector Milieuhygiëne en Energie van de dienst MOW. Op basis van dit wijkprofiel worden maatregelen geselecteerd en vervolgens uitgevoerd, waarbij zowel bewoners als de gemeente maatregelen aan kunnen dragen. Al blijft vastgesteld gemeentelijk beleid hierbij het uitgangspunt.

### **Verhouding met de milieubeweging**

Johan Bodd maakt melding van concurrentie met milieueducatie: "In begin kreeg Wijken voor Milieu geen poot aan de grond bij de milieu-educatie. Pas na een provinciale actie vorig jaar toonden provinciale milieucentra en consultants interesse voor het wijkgerichte werk en gingen ze zich ermee bezig houden, maar daarbij gaan ze meer als concurrent van het opbouwwerk dan als partner te werk." Ook met de milieubeweging wilde het niet boteren: ze hadden geen interesse vanwege de afstand die zij zagen tussen de wijkgerichte aanpak en het grote milieu.

### **Conclusie**

Ook in Arnhem is het project Wijken voor Milieu succesvol geweest: er zijn in overleg met wijkbewoners veel projecten opgezet, waarvan een deel nog loopt. Opvallender en waarschijnlijk een belangrijke succesfactor, is de structuur die daarbij opgezet is. De gemeente Arnhem heeft ervoor gekozen om wijkplatforms op te zetten, waarin alle betrokken partijen vertegenwoordigd zijn: gemeentelijke diensten, bewonersorganisaties, Rijnstad, woningcorporaties, scholen, kerken, politie, winkeliersverenigingen en maatschappelijke organisaties. Deze platforms kregen ook een eigen financiële verantwoordelijkheid. Dit stimuleerde het draagvlak en de motivatie van de deelnemers en zorgde tevens voor continuïteit. Zo staan er nu ondanks onderkoelde verhoudingen voor verschillende wijken wijkmilieuprofielen op stapel. Daarmee is het project, zij het incidenteel, ook uitgewaaierd naar andere wijken. Net als in Utrecht was in Arnhem sprake van een al aanwezige voedingsbodem: In 1993 introduceerde de gemeente het concept Wijkge-

richte Aanpak Milieubeheer, waarbij voor verschillende projecten, waaronder Wijken voor Milieu, samenwerking werd gezocht met twee proefwijken. Dit alles werd ondersteund door een enthousiaste milieuambtenaar en gemeente.

Toch blijkt het problematisch om in de toekomst bij alle partijen de motivatie en aandacht op peil te houden, ondanks de opgezette samenwerkingsstructuur. De betrokkenheid van het opbouw-  
werk lijkt hier een belangrijke rol bij te spelen. Zij kunnen bewoners en gemeente stimuleren, activeren en nieuwe bronnen aanboren.





## Deventer

Een van de meest opvallende resultaten van het project Wijken voor Milieu in Deventer is de oprichting van het wijkmilieubedrijf Cambio Company. In 1992 kwamen bewoners uit de wijk Rode Dorp/Driebergen met het idee om een eigen bedrijf te gaan beheren dat een scala aan milieuactiviteiten moest gaan uitvoeren. Het creëren van werk was daarbij een essentieel uitgangspunt. Doelstellingen op het gebied van milieu, werk en scholing werden gecombineerd door middel van het opzetten van milieuvriendelijke werkgelegenheid en scholingsactiviteiten voor de medewerkers. Inmiddels werken bij de koepelorganisatie, Enterprise Wijkaanpak, tegen de 75 bewoners, die projecten opzetten op het gebied van huisvuilverwerking, groenbeheer en verfraaiing van de wijk met bijvoorbeeld milieuvriendelijke muurschilderingen. Belangrijk neven-effect is de grote mate van samenwerking in de buurt en met de dienst Reiniging van de gemeente

Het gieten van het wijkbeheer in de vorm van een wijkmilieubedrijf veronderstelt een commerciële marktgerichte aanpak waarbij men moet voldoen aan de (al dan niet koopkrachtige) vraag op de markt. Basisvoorwaarden voor de start van de Cambio Company waren dan ook een actieve, ervaren bewonersgroep en het voornemen van het gemeentebestuur bewoners een grotere rol in het beheer van de woonomgeving te geven. Er moeten bewoners zijn met voldoende organisatorische vaardigheden om de onderneming te leiden. De gemeente moet de financiële randvoorwaarden scheppen en bereid zijn tot samenwerking in de uitvoering.

### Deventer wijkaanpak

Deze voorwaarden waren aanwezig in de Deventer wijkaanpak. Dit beleid is in 1992 van start gegaan in vijf wijken als voortzetting van stadsvernieuwing en buurtbeheer en als Deventer's inkleuring van de sociale vernieuwing. De Deventer wijkaanpak kenmerkt zich door een gestructureerde aanpak die bewoners invloed geeft op het gemeentelijk beleid ten aanzien van hun wijk. Het gaat hierbij niet om het ontwikkelen van formele bewonersorganisaties, maar om een regelmatige doorstroming van actieve bewoners. Daarbij wordt gewerkt in een stappenplan: elk jaar in januari en februari nemen bewoners samen met buurtwerkers van Raster welzijns-

groep hun wijk onder de loep. Vervolgens maken ze in een wijkbijeenkomst keuzes voor de besteding van hun wijkbudget. Dit wijkbudget werd door de gemeente ter beschikking gesteld voor verbeteringen in de wijk. De resultaten van de bijeenkomst worden vastgelegd in een wijkplan. Elke wijk heeft een wijkteam waarin bewoners, gemeente, het buurtwerk en de politie vertegenwoordigd zijn. Dit team is verantwoordelijk voor de uitvoering van het wijkplan. In de derde en laatste stap gaan bewoners gezamenlijk aan de slag in hun wijk om het wijkplan te realiseren. Daarnaast bestaat de mogelijkheid van een snelle maatregel. Elke wijk heeft ook een wijkambtenaar en deze kan besluiten een bedrag van maximaal f 1500,- in te zetten voor een bepaald probleem.

## **Organisatie**

De Deventer Wijkaanpak werd officieel vastgelegd in het convenant Deventer Wijkaanpak. Dit convenant werd, naast de gemeente, ondertekend door een breed scala aan organisaties in Deventer, zoals de afdeling stadsbeheer van de gemeente, Raster welzijnsgroep, de politie, de Deventer woningbouwverenigingen, het Regionaal Opleidingen Centrum OverGelder en de stichting Ouderen Deventer. Dit convenant moest de institutionele basis leggen voor de operationalisering van de wijkaanpak. Daarvoor deelde de gemeente Deventer op in vijf wijken, benoemde zij wijkwethouders en stelde zij de nodige fondsen (wijkbudgetten) en mankracht (wijkambtenaren) ter beschikking.

Een enthousiaste wethouder (Marian te Velde) fungeerde als stimulator in de gemeenteraad en overwon de tegenstand in het ambtelijk apparaat, daarbij geholpen door een strategische ambtenaar (Maarten Schutters), die als projectleider GSB bij de gemeente werkte en actief lobbyen in het gemeentelijk apparaat. De aangestelde wijkambtenaren fungeerde tevens als breekers door ervoor te zorgen dat bewonersinitiatieven bij betrokken gemeentelijke diensten op het bureau kwamen.

## **Voorgeschiedenis**

Binnen de Deventer wijkaanpak werd het Wijken voor Milieu-project vorm gegeven. Ook nu beschikte het opbouwwerk dus al over een voedingsbodem waarop ze kon aansluiten. Het behoeft daarom niet te verbazen dat het wijkmilieubedrijf werd opgezet in de oude buurt Rode Dorp/Driebergen. Deze buurt kende een actieve bewonersgroep die was opgericht uit onvrede over de voortgang van de stadvernieuwing en de woningen die daardoor zienderogen achter-

uitgingen in de buurt. Deze bewonersgroep ontstond ten tijde van het Buurtbeheer dat startte in 1989, de voorganger van de Deventer wijkaanpak, waarbij Rode Dorp/Driebergen was aangegeven als één van de vier Deventer experimentbuurten. Deze buurt stond te boek als een probleemwijk 'waar de meeste problemen zich tegelijkertijd afspelen'. De gemeente en het opbouwwerk hadden aanvankelijk dan ook moeite om de buurtbewoners actief te krijgen, maar met de mogelijkheden die het Buurtbeheer bood en de aanstelling van een nieuwe opbouwwerker met nieuwe werkmethodes (activerend met campagnes) lukte het toch om in korte tijd bewoners te mobiliseren.

Het idee achter Buurtbeheer was de aanstelling van een ambtenaar op wijkniveau 'die de buurt zou gaan trekken'. De gemeente zag zich namelijk geconfronteerd met wantrouwende burgers en hoopte met dit experiment daar verandering in te brengen. Na een start in de zomer van 1990 met de plaatsing en het onderhoud van 10 bloembakken in de wijk, breidde het project zich uit tot 40 bloembakken en een buurttuintje. Buurtbewoners organiseerde zich in diverse werk- en buurtgroepen die zich bezighielden met zichtbare en concrete buurtzaken, zoals het aanbrengen van lantaarnpalen, verkeerdrempels, bloembakken, speelvoorzieningen en het opzetten van buurtactiviteiten. In totaal is er 3 jaar geëxperimenteerd met Buurtbeheer. Jaarlijks werden daarvoor Buurtbeheerplannen opgesteld. Tijdens deze periode waren verschillende bewonerswerkgroepen actief met ieder een eigen thema: Sociale Veiligheid, Verkeer, Woningen, Speelvoorzieningen, 't Zootje (zwerfvuil) en de Bezige Bij (werkgelegenheid).

Het effect na deze drie jaar was een toegenomen vertrouwen onder de buurtbewoners in de gemeente, waardoor een draagvlak ontstond voor Wijken voor Milieu. Na het Buurtbeheer ontstond er onder de betrokken bewoners in de buurt Rode Dorp/Driebergen de behoefte om een stapje verder te gaan, om het alledaagse niveau van leefbaarheidproblemen te verlaten en zich bezig te gaan houden met 'echte' problemen. De bewoners voelden zich daarbij gesterkt door het toegenomen vertrouwen in de gemeente: "bewoners wisten nu dat ze terug konden vallen op politici. [...] het klikte tussen politici en bewoners", aldus de toenmalige opbouwwerker Joop Hofman. Toch duurde het nog tot 1995 voordat Cambio Company van de grond kwam, al is men in die tussenliggende periode (1992 –1995) wel doorgegaan met het organiseren en uitvoeren van veegacties.

Deze incubatietijd was volgens opbouwwerker Joop Hofman nodig om de politici en ambtenaren op één lijn te krijgen. Bij ambtenaren overheerste lange tijd het gevoel dat ze als professionals betere kennis van zaken hadden dan bewoners. Dit wantrouwen gaat terug tot bloembakkenproject uit 1989. Het toenmalige voorstel van de bewoners om bloembakken te plaatsen stuitte op weerstand bij ambtenaren die vernieling en achterstallig onderhoud vreesden en

daarom schriftelijke garanties eisten van bewoners. Zelfs na een succesvol proefjaar waren zij bereid om het initiatief te verder sponsoren. Om de ambtenaren te winnen voor het initiatief van een buurtbeheerbedrijf werd veel tijd besteed aan het schrijven van een bedrijfsplan. De landelijke status van het Wijken voor milieuproject gaf daarbij de doorslag: "Wijken voor Milieu was het label waardoor we serieus werden genomen door de gemeente." (Joop Hofman). Een incubatietijd is volgens hem ook nodig voor de buurtbewoners. Het Buurtbeheer fungeerde als een leertraject, waarin "bewoners geschoold worden en ervaren hoe de wijk en hun problemen in elkaar zitten, maar ook waar de potenties en mogelijkheden liggen om het een en ander te veranderen."

### **Cambio Company en verder**

In 1995 startte de Cambio Company met haar werkzaamheden in wijk 2 (Rode Dorp/Driebergen). Cambio voerde taken uit in het kader van Deventer Schoon en verzorgde klussen voor woningbouwverenigingen. Het bedrijf fungeert daarnaast als afvalinzamelpunt, milieuwacht en infopost en houdt regulier contact met het stadsbestuur. Dit bleek zo succesvol dat het initiatief een jaar later opgevolgd werd door de Groene Werkplaats: deze organisatie werkt aan groene klussen in de wijk en ondersteunt groene bewonersinitiatieven, zoals het aanleggen van geveltuinten en het inplanten van bloembakken. In 1997 zag Drieslag in wijk 3 het levenslicht, een jaar later in de wijken 4 en 5 gevolgd door respectievelijk Unit 4 you en High Five.

Door deze explosieve toename in het aantal buurtbeheerbedrijven ontstond de behoefte om tot samenwerking te komen. In 1997 spraken de buurtbeheerbedrijven daarom af om samen verder op te trekken en in december 1998 resulteerde dit, dankzij een subsidie van het Europees Sociaal Fonds, in de onderneming 'Wijkaanpak Enterprise'. De belangrijkste taken van deze onderneming liggen op het gebied van acquisitie van werk, personeelsbeleid en werkgeverschap, financieel beheer en trajectbegeleiding. Het leveren van kwaliteit in buurtbeheerdienstverlening in heel Deventer en het bieden van continuïteit en veiligheid in het begeleidingstraject zijn hierbij belangrijke peilers. In totaal werken er nu 61 mensen bij deze organisatie, inclusief de onderliggende buurtbeheerbedrijven. Daarbij is Cambio Company omgevormd tot Cambio Deventer waaronder alle werkeenheden van de vijf wijken ressorteren met een totaal personeelsbestand van 26 mensen.

De directeur van Cambio Deventer wil de continuïteit in de toekomst waarborgen door betaalde districtsleiders aan te stellen. Op die manier krijgt Cambio de beschikking over hoger gekwalifi-

ceerd personeel, wat niet mogelijk is met Melkert-banen. Ook kunnen in de toekomst taken worden overgenomen van het buurthuis.

Het eerste convenant Deventer Wijkaanpak werd in 1994 verlegd met een periode van drie jaar. In 1998 werd door de ondertekenaars van het convenant een overbruggingsconvenant getekend, waarna in 1999 een nieuw convenant werd getekend, waarin de gemeente afspraken maakte met haar convenantpartners over de aanpak van drietal thema's:

- een plek voor jongeren in de wijk;
- samenleven van verschillende culturen; en
- werk maken van de buurt.

De lijst met ondertekenaars werd uitgebreid tot meer dan twintig instellingen en organisaties in de gemeente Deventer.

### **Resultaten tijdens de projectperiode**

Dat het project Wijken voor Milieu in Deventer succesvol is geweest blijkt uit de resultaten. Naast de participatie van bewoners in bewonerswerkgroepen en het wijkmilieubedrijf is er een milieubuurtmeester ingesteld en zijn er schoonmaakacties opgezet zoals de staatsloterijshow, de actie Schone Kerst en Het gevecht Tegen het Rommelspook. Verschillende projecten zagen het licht zoals het bloembakkenproject.

Het Deventer Schoonproject heeft als belangrijke financiële katalysator gewerkt voor Cambio Company, waardoor Cambio in andere wijken activiteiten en buurtbeheerbedrijven kon opzetten. Oorspronkelijk wilde de gemeente binnen dit project veegacties organiseren, maar deze kwamen niet goed van de grond, waardoor de gemeente Cambio Company inschakelde voor de uitvoering.

Al met al gaf het Wijken voor Milieu-project status aan het initiatief van de bewoners in Rode Dorp/Driebergen om een buurtbeheer bedrijf op te richten en werd zo de gemeente overgehaald om dit initiatief actief te ondersteunen.

### **Resultaten anno 1999**

De vraag is hoeveel van deze initiatieven zijn blijven hangen in het beleid en bij de bewonersgroepen. Het succes van het wijkmilieubedrijf Cambio Company zelf wordt in ieder geval on-

verminderd doorgezet, niet alleen in een groeiend aantal buurtbewoners die aan werk worden geholpen, maar ook in het opzetten van acties. Zo is er anno 1999 de actie Deventer Schoon met o.a. 17 koeriersdiensten die wijkgericht zwerfvuil in de stad aanpakken. Daarnaast is de Anti Urine brigade opgericht die het wildplassen bestrijd en is er een veegploeg actief die ook afval- en hondenpoepbakken leegt. Ook de gemeente blijft zich sterk maken voor een wijkgerichte aanpak van milieuproblemen middels een nieuw convenant Wijkaanpak dat zij in 1999 afsluit met een groot scala aan organisaties in Deventer.

De precieze doorwerking van het Wijken voor Milieu-project in latere initiatieven is niet zo eenduidig, toch zijn er verbanden te leggen. Zo was tien jaar geleden het signaleren van bewoners bij het maken en uitvoeren van beleid niet aan de orde, tegenwoordig kan en wil de gemeente bij de opzetten en uitvoeren van haar beleid niet meer om haar bewoners in het algemeen, en Wijkaanpak Enterprise specifiek, heen. De relatie tussen ambtenaren en burgers is sterk verbeterd en wordt momenteel zelfs beter ervaren dan de relatie met politici, terwijl dit vroeger omgekeerd was.

Toch kan er een kritische noot gezet worden: de structurele inbedding van het wijkinitiatief in een buurtbeheerbedrijf heeft naast voordelen ook nadelen gekend. Zo wordt in één van de verslagen van Wijken voor Milieu uit 1995 al melding gemaakt van een gebrek aan beleidsinbedding:

“Een minder resultaat van twee jaar Wijken voor Milieu in Deventer is dat de gemeente haar beleid niet heeft aangepast aan de milieuwensen van de wijkbewoners. Er was een continu spanningsveld tussen gemeente(beleid) en bewoners(inzet). Ook pogingen om politie en woningbouwcorporaties bij milieuactiviteiten te betrekken, leidden tot niets. Mogelijk is dit te wijten aan het feit dat milieuparticipatie geen hoofdtaak vormde maar als iets erbij werd beschouwd. Op uitvoeringsniveau is er goed samengewerkt tussen gemeentelijke uitvoerders en de bewonersorganisatie. De samenwerking behelsde vooral organisatorische afstemming”.

Het lijkt erop dat de oprichting van Cambio Company het project Wijken voor Milieu in Deventer een zekere autonomie verschafte die enerzijds de handelingsruimte van bewoners vergrootte, maar anderzijds de afstand tot het gemeentelijk beleid deed toenemen. Al was en is de gemeente wel actief betrokken bij de uitvoering. In het kader van Deventer Schoon heeft veel wederzijdse afstemming plaatsgevonden met Stads- en dorpsbeheer. Maar de problematische relatie met name ambtenaren zorgde ervoor dat ondanks algeheel draagvlak in het College omzichtig te werk werd gegaan, waardoor geen beleidsinbedding plaats vond. Joop Hofman bevestigt dit: “de Collegeleden omzeilden de confrontatie bewoners versus overheidsapparaat

door slimme trucs of bijzondere potjes te openen; zo werden beide te vriend gehouden. De negatieve kant hiervan was, dat geen inbedding in de overheidstructuren en beleid ontstond.”.

### **Regionale verspreiding**

Een andere graadmeter voor succes is het uitwaaiëren van initiatieven naar andere gemeenten of naar een hoger schaalniveau. In dit laatste verband past Operatie Goudhaantje: een provinciale campagne gericht op lokale bewonersinitiatieven. In 1996 voerde het Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO) gesprekken met Spil, partner in welzijn en Natuur en Milieu Overijssel. Doel was het in contact brengen van welzijnswerk met organisaties voor natuur- en milieueducatie. Dit leidde tot concrete en eenduidige intenties tot samenwerking waarbij het stimuleren van lokale projecten, waarin onderlinge samenwerking zich in de praktijk moest bewijzen, centraal stond. Na een aantal grote Pr- en wervingscampagnes moesten mensen via projecten op zoek gaan naar de kwaliteit in hun leefomgeving. In totaal zijn vijftien projecten opgestart in o.a. Hasselt, Heerde, Zwartsluis, Zwolle, Dalfsen, Slagharen, Deventer, Steenwijk en Den Nul.

Naast regionale verspreiding zijn er ook nieuwe projecten in Deventer zelf opgestart, bijvoorbeeld het project ‘Zelfredzaamheid’ in de buurt Driebergen. Dit project maakt deel uit van een landelijk experiment, medegefinancierd door BiZa en ging in 1995 van start onder auspiciën van het LCO en de Stichting Maatschappij en Politie. Een buurtwerkster en een wijkagent hielpen buurtbewoners actief op te treden tegen problemen als drugshandel, zwerfvuil, hondenpoep en een slechte sfeer door gebrek aan sociale controle en betrokkenheid. Zo werd een groep van twintig bewoners gevormd die de wijk inventariseerde.

De vraag is in hoeverre deze verspreidingen een vervolg zijn op het Wijken voor Milieu-project. Volgens Joop Hofman is het project ‘Zelfredzaamheid’ slechts een idee van instituties die wilden meeliften op de dynamiek en aanpakcultuur van buurtbeheerbewoners. Andere voorbeelden zijn de projecten Moedercentrum, Sociale Veiligheid, Avontuurlijk Spelen, Intercultureel Samen Leven. Daarmee heeft het Wijken voor Milieu-project tenminste bereikt dat er vervolg werd gegeven aan de ontwikkelde methodiek van buurtbeheerbedrijven.

### **Woningbouwcorporaties: toekomstige partners?**

Ook in Deventer zien de betrokkenen woningbouwcorporaties als toekomstige partners: “Ze betalen goed en staan achter het milieu-initiatie.”. Op dit moment nemen ze 10% van de huidige

opdrachten aan Cambio Deventer voor hun rekening, in de toekomst zou dit volgens de directeur wel eens op kunnen lopen tot 50%. Daarnaast maken de welzijnsstichting 'Rentré' en de stichting 'Goed Wonen' gebruik van de diensten van Cambio Company. Woningcorporaties hebben belang bij een leefbare buurt: dit zorgt voor minder woningmutaties en een schone woonomgeving levert een meerwaarde voor het huis op.

### **Succes- en faalfactoren**

Net als bij Utrecht en Arnhem zijn voorzichtig een aantal succesfactoren aan te wijzen. Het al aanwezige bewonersinitiatief en het gemeentelijk experiment Buurtbeheer maakte de aansluiting voor het opbouwwerk gemakkelijk. Het Buurtbeheerbeleid en de latere Deventer Wijkaanpak zorgde voor gemeentelijke betrokkenheid en financiële ondersteuning. De gemeente was bereid te experimenteren met nieuwe manieren van werken. Dit werd institutioneel vastgelegd in en gedragen door het convenant Deventer Wijkaanpak. Wederom was een enthousiaste wethouder (Marian te Velde) actief die fungeerde als stimulator en die de tegenstand overwon in het ambtelijk apparaat. Daarnaast ondersteunde een strategische ambtenaar het project actief en zorgde voor vertaling naar het politieke niveau. Bij dit alles was de ondersteuning van een onconventionele opbouwwerker onontbeerlijk. Hij mobiliseerde de buurtbewoners, die op hun beurt doorzettingsvermogen aan de dag leggen met als resultaat een bewonersgroep in Driebergen die tot op de dag van vandaag functioneert met vier van de oorspronkelijke acht leden. Ook in publicitair opzicht werd er aan de weg getimmerd: via brochures, artikelen in wijkkranten, regionale kranten en de voorbereiding en publicatie van onderzoeksrapporten werden de resultaten van de aanpak breed verspreid. Dit heeft bijgedragen tot een grote ondersteuning van de aanpak en motivatie bij de betrokkenen om door te gaan.

#### ***De geïnterviewden betrokken noemen daarnaast zelf nog de volgende succesfactoren:***

- De kleinschaligheid van Driebergen (deze buurt vormde slechts eerderde van de wijk) maakte het de opbouwwerker mogelijk om de buurt voor het Wijken voor Milieu-project te mobiliseren. Deventer bestaat in totaal uit 36 buurten, die door de gemeente zijn samengenomen tot 5 wijken.
- Het moet voor bewoners leuk zijn om te doen. Door het opzetten van acties als Cambio Amigo en 100.000 bloembollen wordt op een ludieke manier om aandacht gevraagd en draagvlak gecreëerd. Bewoners moeten zich daarnaast eigenaar voelen van het project en



concrete resultaten kunnen zien, zoals de uitbreiding van het wagenpark. Ook de geleverde kwaliteit is van belang: je moet met iets zinnigs bezig zijn.

- De opbouwwerker ontstreept het belang van niet alleen kijken naar de uitvoering, maak ook naar de filosofie van probleem oplossen.
- Continuïteit van het Wijken voor Milieu-project was mede mogelijk, doordat welzijnsstichting Raster de ontwikkelaar Ad van Straten in dienst hield, waardoor het opbouwwerk blijvend kon ondersteunen. Raster stelde zich op als partner van initiatiefrijke bewonersgroepen en meed de meer formele wijkorganisaties.
- Omloop in organisatie: bij de overgang van buurtbeheer naar wijkaanpak benaderde de gemeente met opzet nieuwe bewoners om al stuurgroepen te fungeren in plaats van gebruik te maken van het bestaande systeem van buurtburgemeesters. De gemeente achtte vers bloed nodig om dynamiek in de uitvoering van het beleid te houden. Dit staat echter op gespannen voet met de eerder geformuleerde succesfactor 'aansluiten bij netwerken in de buurt': aansluiten bij deze netwerken is zinnig voor het creëren van draagvlak, maar kan ook een rem zetten op de dynamiek door vastgeroeste verhoudingen. Deze kunnen geactiveerd worden door naast het aansluiten op bestaande verhoudingen ook nieuwe bewoners bij het project te betrekken. Het feit dat bewoners niet actief waren in de buurt Rode Dorp/Driebergen zorgde volgens Joop Hofman voor een start van het buurtbeheer zonder 'de lasten van het bewonersconsumentisme uit de stadsvernieuwingperiode met al haar eisende gedrag en standpuntbepalers'.
- Dit geldt ook voor de opbouwwerker. Door de verantwoordelijkheid voor Cambio Company uit handen te geven aan een nieuwe directeur, verdwijnt volgens de opbouwwerker zelf oud kwaad bloed en ontstaat er ruimte voor nieuwe verhoudingen met de gemeente.

#### **Faalfactoren:**

- Dit heeft echter ook een keerzijde: door de omloop in bewoners, moesten constant nieuwe vrijwilligers worden gezocht. Daarom is er volgens de directeur van Cambio Deventer een blijvende sturing nodig van een organisatie om het project draaiende te houden. De structuur van nieuwe bewonersgroepen is wel door de tijd heen gehandhaafd.
- Hiermee verband houdt het vinden van enthousiaste, ondersteunende politici (de zogenoemde 'witte raven'). In eerste instantie staan politici en vooral ambtenaren vaak afhoudend ten opzichte van bewonersinitiatieven. Om deze tegenstand te overwinnen zijn ingangen in het gemeentelijk apparaat nodig.
- Meer algemeen geldt volgens de directeur van Cambio Company dat de ambtenarij en het opbouwwerk weinig affiniteit hebben met de fysieke leefomgeving van bewoners en daarom

geneigd zijn over de 'basale' maar uiterst belangrijke problemen van bewoners heen te stappen, zoals hondenpoepoverlast en op een niveau hoger niveau te starten, zoals het verbeteren van de cohesie in de wijk.

- Ook kende de inzet van de gemeente zijn grenzen: de gemeente paste haar beleid niet aan de milieuwensen van de wijkbewoners. Daarmee heeft het project Wijken voor Milieu vooral een organisatorische invulling gekregen via de structurele inbedding van bewonersinitiatieven in het wijkmilieubedrijf Cambio Company.

## **Conclusie**

Het Wijken voor Milieu-project in Deventer onderscheidt zich van de projecten in de andere steden door grote aandacht die het buurtbeheerbedrijf heeft gekregen. Het oprichten van een dergelijke onderneming is niet zonder problemen en vraagt om doorzettingsvermogen van bewoners en het opbouwwerk. Het creëren van draagvlak is essentieel, zowel politiek, financieel als publiek. Van belang daarvoor is het aansluiten op buurtnetwerken (bewonersgroep Driebergen) en gevoerd beleid (Deventer Buurtbeheer en Wijkaanpak). Maar minstens zo belangrijk is de ondersteuning vanuit de gemeente (actieve wethouder en ambtenaar) en het opbouwwerk. De autonome structurele inbedding van het bewonersinitiatief in een wijkmilieubedrijf heeft daarbij enerzijds de continuïteit bevorderd, maar de afstand tot het gemeentelijk beleid vergroot.

## Breda

In Breda lag de proeftuin in de jaren-50-flatwijk Heuvel die veel sociale problemen kende. Vanuit de thema's afval, schone woonomgeving en groen is men daar met het Wijken voor Milieu-project aan de slag gegaan, waarbij vooral het eerste thema veel aandacht kreeg. Dit thema mocht zich ook verheugen in de warme belangstelling van de gemeente. De gemeente Breda had namelijk een ambitieus programma opgesteld voor het gescheiden inzamelen van afval. Met betrekking tot het thema groen, en met name ten aanzien van bewonersparticipatie in openbaar groen, was er in Breda op dat moment geen duidelijk vastgesteld gemeentelijk beleid.

### Voorgeschiedenis

In Breda was al een voedingsbodem voor Wijken voor Milieu aanwezig. In 1993 werd in de wijk Heuvel, op initiatief van het sociaal-cultureel werk (Vertizontaal) en de gemeente, een werkgroep Milieu opgericht. De leden van de werkgroep waren allen afkomstig uit de wijkorganisatie waar bewoners zich tot dan toe vooral met de stadsvernieuwing hadden beziggehouden. Door deze wijk als proeftuin te kiezen werd dus aangesloten op al bestaande buurtnetwerken in de gemeente. Breda liep op dat moment al voorop met GFT-afvalscheiding en kende daarnaast een gemeentelijk milieubeleidsplan (zie organisatie).

De opbouwwerker in Breda, Gerard van Jaarsveld, die een actieve rol heeft vervuld in het project Wijken voor Milieu, was vóór het project al actief met scholen en kindergroepen vanuit het buurthuis De Keet. Hij leende daarvoor leskisten van het Milieu Educatie Centrum (MEC). Dit centrum is twaalf en een half jaar geleden opgericht door de gemeente en valt onder de dienst stadsbeheer. De samenwerking met het MEC ontstond uit een geldgebrek bij het opzetten van opbouwwerkactiviteiten. Door samen te werken met MEC kon de opbouwwerker voldoende geld bijeenbrengen om deze activiteiten te financieren. Dankzij deze activiteiten en het GFT-afvalscheidingsproject van de gemeente ontstond er draagvlak in de wijk voor milieu-initiatieven. Zo organiseerde de opbouwwerker veegacties, waar LAMIGO later op ingesprongen is. Maar Vertizontaal heeft dit volgens Gerard van Jaarsveld slecht ingebed. De verantwoordelijke opbouwwerkers konden voor dit thema geen ruimte vinden in hun takenpakket.

Naast het Wijken voor Milieu-project liep vanuit de gemeente nog een ander project in Breda: de ecologische herinrichting van het Zartpark. De gemeente had hierbij een duidelijke inbreng van de bewoners voor ogen. Door wijkbewoners in het project te laten participeren ontstond een goede dialoog. Dit project bestaat nog steeds en loopt goed: om de zoveel tijd worden milieueducatie activiteiten gehouden in het park. Een ander initiatief vanuit de gemeente was de verlengde schooldag, waarbij groepen kinderen na schooltijd deelnamen aan sociaaleducatieve activiteiten, waarbij het milieu specifiek aan bod kwam. Dit kenmerkt de filosofie van het opbouwwerk bij het Wijken voor Milieu-project: in plaats van blind activiteiten op te zetten moest eerst door middel van voorlichting een gedragsverandering bereikt worden bij de Bredase bevolking.

## Organisatie

De gemeente Breda heeft net als Arnhem, het wijkgericht werken in haar milieubeleidsplan opgenomen. Volgens Eric Canjels was er sprake van een nauwe samenwerking tussen gemeente, bewonersorganisaties en opbouwwerk. Daarvoor werd een organisatie opgezet waarin bewoners en gemeente gezamenlijk het milieubeleid in de wijk vormgaven. De projectgroep bestond uit vertegenwoordigers van de gemeente en de werkgroep milieu van de bewonersorganisatie. Per thema binnen het wijkgerichte milieubeleid werd een koppel gevormd van een bewoner en een ambtenaar, die gezamenlijk de aanpak op dat thema moesten coördineren. Dit systeem werd toegepast op groenbeheer, afvalinzameling en het zorgen voor een schone woonomgeving. Vanuit de gemeente werden twee ambtenaren aangesteld als kartrekkers, maar al gauw dwong wantrouwen aan zowel bewoners- als ambtelijke kant het opbouwwerk er toe een intermediaire positie in te nemen. De ambtenaarbewoner koppels werkten uiteindelijk goed, maar al vrij snel volgde een reorganisatie binnen het gemeentelijk apparaat, waardoor de koppels uit elkaar vielen. Eén coördinerend ambtenaar bleef over.

Naast een ambtenaarbewoner koppel kende de wijk Heuvel in Breda al sinds 1992 een buurtfeesten. Deze was destijds door Vertizontaal aangesteld voor het beheer van woningen. Aanvankelijk streed de buurtmeester o.a. tegen illegale stortplaatsen. Tegenwoordig maakt hij zich sterk voor het plaatsen van cocons in de achtertuinen van flatbewoners, voor stedenbouwkundige plannen die daar aandacht aan besteden en zorgt hij voor de verwijdering van zwerfvuil.

## Samenwerkingsproblemen

Ondanks de geroemde integrale samenwerking tussen gemeente, bewonersorganisaties en het opbouwwerk waren er ook de nodige problemen. Eric Canjels spreekt van een moeizame start waarna de samenwerking alsnog tamelijk goed ging lopen. Van de kant van bewoners stond de ambtelijke cultuur en de organisatiestructuur voortdurend ter discussie. Vanuit de gemeentelijke diensten werden vraagtekens gezet bij de representativiteit van de bewonersorganisaties. Ook bestond er bij ambtenaren nog wel eens de indruk dat bewoners alles wat misgaat op hen wilden afschuiven en de eigen verantwoordelijkheid niet wilden zien (MO Samenlevingsopbouw, september 1995). Vanuit de NME wordt dan ook bij vervolgprojecten aangedrongen op een goede communicatie, met name het starten van een dialoog tussen gemeente en bewoners verdient daarbij speciale (procesmatige) aandacht.

## Resultaten tijdens de projectperiode

Het ambitieus afvalscheidingprogramma van de gemeente stuitte in de wijk Heuvel op praktische problemen door de aanwezige hoogbouw. De gemeente wilde door het plaatsen van betonnen afvalbakken (cocons) aan de straatzijde ook deze bewoners de mogelijkheid geven om hun afval te scheiden. De werkgroep besprak de locaties met de gemeente en zorgde voor inspraak hierover: elke bewoner van de hoogbouw kreeg een brief met kaart waarop de voorgenomen locatie van de cocon voor de betreffende hoogbouw stond aangegeven. Was men het oneens met de locatie dan moest men reageren. Bij meer dan vijf reacties werd een inspraakbijeenkomst georganiseerd voor alle bewoners van de betreffende hoogbouw. Zo ontving uiteindelijk driekwart van alle hoogbouwbezoekers een uitnodiging voor een inspraakbijeenkomst. De inspraakavonden resulteerden in de verplaatsing van twaalf van de betrokken veertien cocons. Belangrijk aandachtspunt bij de inspraakavonden was ook de bewustwording van het afvalprobleem om het nut van afvalscheiding duidelijk te maken.

Het gebruik van de cocons bleek later onvoldoende: mensen deponeerden afval naast de cocons en zwerfvuil was het gevolg. Daarnaast bleken bewoners uit omliggende laagbouw de cocons ook te gebruiken en bovendien bleek het afval bij het legen van de containers vervuild. De werkgroep probeerde de afvalverzameling te verbeteren door het organiseren van een excursie naar een afvalverwerkingsbedrijf en het opzetten van een 'klankbordgroep afval'. Deze groep bestond uit straatcontactpersonen die misstanden moesten signaleren en hierover contact moesten onderhouden met de buurtmeester. De werkgroep zelf vindt van alle activiteiten die-

genen rond het thema 'afval' het meest succesvol. Een volgende stap in het beleid zou het bevorderen van afvalpreventie zijn, bijvoorbeeld door het inzetten van eco-teams.

De samenwerking rondom het thema 'groen' verliep echter minder succesvol, misschien omdat dit minder aansloot bij het gemeentelijk beleid. In drie straten werd een mondelinge enquête gehouden waarin bewoners werden gevraagd om hun mening over het groen en hun wensen daarbij. Een tiental bewoners verklaarde zich bereid om mee te werken aan het onderhouden van groen. De samenwerking met de gemeente liep echter spaak door onvoldoende voorbereiding en samenwerking, waardoor het project ernstige vertraging opliep. Een school voor gehandicapten in de buurt had zich bereid verklaard mee te werken, maar wilde betaald worden voor de geleverde diensten. De gemeente zag hier niks in, waardoor de school zich terugtrok en alleen de wijkbewoners zijn doorgedaan. Deze hebben toen een draaiboek opgezet voor de inrichting van het project. Tussendoor organiseerde de werkgroep nog een veegactie, wat uitmondde in een succes.

Na deze vertraging rond groenbeheer werden nieuwe afspraken gemaakt met de gemeente en vastgelegd in een convenant. Een aantal stukken groen is door bewoners (□ 8) uiteindelijk in eigen beheer genomen. Met de gemeente zijn afspraken gemaakt over herinrichting en de aanschaf van planten en tuingereedschap. De bewoners kregen van de gemeente bijvoorbeeld handschoenen en onkruidkrabbers.

## Vervolg

Dit initiatief heeft echter geen stand gehouden en geen verdere navolging gevonden: de gemeente was namelijk niet tevreden over de continuïteit en de kwaliteit van het beheer en besloot zich eerst te bezinnen op structureel beleid over de uitgifte/uitleen van openbaar groen. Tot dusver is dit beleid nog niet vastgesteld. De afdeling Natuur- en Milieu Educatie van de gemeente is wel doorgedaan met het stimuleren van milieuactiviteiten in de wijk en heeft daarvoor het project 'NME in de buurt' opgezet. In een evaluatie van dit project kwam een positief sociale profiel van de wijk als één van de belangrijke succesfactoren uit de bus.

Een project dat wel doorgang heeft gevonden is het project Schone Woonomgeving: tijdens de projectperiode zette de gemeente in overleg met bewoners opruimacties op voor zwerfvuil in de wijk. Aan deze acties deden hele buurten en straten mee. Het opbouwwerk vervulde een sleutelrol bij de voorbereiding van deze acties: de opbouwwerker benaderde de bewoners actief en veelal persoonlijk. De gemeente stelde op haar beurt faciliteiten en pr-materiaal ter beschikking.

Het overleg dat de gemeente met de bewoners voorafgaande aan de schoonmaakacties voerde is volgens de opbouwwerker cruciaal geweest in het tot stand brengen van een dialoog tussen de gemeente en haar inwoners. Wel verminderde gedurende de projectperiode de gemeentelijke ondersteuning bij de schoonmaakacties door interne veranderingen bij de afdeling Groenbeheer.

## **Resultaten anno 1999**

Het is moeilijk na te gaan wat nu precies beklijfd is van het project Wijken voor Milieu in Breda. Vast staat dat de gemeente werk heeft gemaakt van milieu en leefbaarheid in de stad. In 1996 presenteerde de gemeente het tweede gemeentelijke Milieubeleidsplan, waarin ze de strategie uitzette voor het milieubeleid voor de periode 1996-1999. Dit ambitieuze plan betreft een herijking van het eerste Milieubeleidsplan op basis van een evaluatie en de resultaten van de Milieumonitor Breda, waarbij het accent vooral komt te liggen op de uitvoering van het milieubeleid. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt in verschillende thema's (energie, verkeer en vervoer, landschap en natuur, water, afval en secundaire grondstoffen), gebieden (buitengebied, stedelijk gebied, bedrijfsterrinen en ontwikkelingslocaties) en doelgroepen (het gemeentelijk bedrijf, de bedrijven, het onderwijs en de burgers).

In deze plannen is echter weinig terug te vinden van de oorspronkelijk Wijken voor Milieu-initiatieven. Het beheer van groen door bewoners komt nergens in de beleidsplannen terug en ook over de voortgang van het afvalscheidingproject in de wijk Heuvel wordt nergens melding gemaakt. De gestelde doelstellingen voor de toekomst, een eco-team en afvalpreventie, komen wel terug in de plannen en zijn ook deels gerealiseerd: In het voorjaar van 1998 is in de wijk Heuvel een energieteam van start gegaan, alleen kende dit initiatief een moeizame start. Daarom werden de bakens verlegd naar de wijk Boeimeer waar de animo onder bewoners groter was. Dit leverde ook een explosieve groei in het aantal gegeven adviezen op: in september en oktober van dat jaar werden zo'n 300 huishoudens geadviseerd tegen 50 huishoudens het stookseizoen daarvoor. De gemeente wijt dit verschil in resultaten aan het 'wijkprofiel'. Onder de sterk vertegenwoordigde bevolkingsgroepen studenten en allochtonen in de wijk Heuvel leefde het initiatief volgens een ambtenaar van de dienst DSB niet zo sterk, "omdat deze groepen hun woning niet als hun eigen huis zien". In het verleden heeft de gemeente al ervaringen opgedaan met het benaderen van de allochtone bevolkingsgroep en daarbij bleken folders niet te werken; in plaats daarvan dienden netwerken als de buurtmoskee ingeschakeld te worden. Naast het energieteam in de wijk Boeimeer zijn in Breda momenteel ook buurtserviceteams actief.

Ten aanzien van afvalpreventie nam de gemeente zich voor een afvalpreventieplan op te stellen en een proefproject uit te voeren waarbij de kosten in rekening worden gebracht bij de veruiler. In 1998 blijken de doelstellingen (waaronder 10% preventie van afval) echter niet gehaald te kunnen worden en daarom worden noodgedwongen de doelstellingen van het Jaarplan Afvalstoffen 1999 bijgesteld (Milieuprogramma 1999, gemeente Breda). Het voorgestelde instrument tariefdifferentiatie, waarbij een deel van de kosten voor de inzameling van grofvuil direct in rekening wordt gebracht bij diegenen die gebruik maken van de grofvuilservice en de milieustations, wordt in december 1998 ingetrokken door het college wegens onvoldoende draagvlak onder de Bredase bevolking. Wel worden twee preventieprojecten opgezet: in het najaar van 1998 werd het project 'thuiscomposteren' uitgevoerd, waarbij bewoners tegen gereduceerd tarief compostvaten konden kopen en cursussen konden volgen. Het tweede project 'Meer van minder' ging dit jaar van start. Buurtbewoners worden daarin gevraagd speerpunten voor hun wijk te formuleren bij de gemeentelijke afvalpreventie.

De schoonmaakacties in het kader van het project Schone woonomgeving zijn wel duidelijk een successtory en daarmee een voortzetting van Wijken voor Milieu: ze hebben in de gehele stad navolging gevonden en behoren nu tot de standaardproducten van de vijf Bredase districten. Een bewonersorganisatie die nu een schoonmaakactie wil organiseren kan aankloppen bij het district waar ze deel van uitmaakt en krijgt vervolgens prikstokken, handschoenen, containers, petten, buttons e.d. aangeleverd. Het MEC in Breda verstrekt tegenwoordig de pr-materialen en adviseert op verzoek over educatieve/recreatieve activiteiten die tijdens een dergelijke actie aan de deelnemers kunnen worden aangeboden.

Tenslotte verdienen de hostessprojecten vermelding: deze projecten zijn in verschillende wijken opgezet en hebben tot doel nieuwe bewoners in een wijk te introduceren.

In de wijk Heuvel zelf is op dit moment geen opbouwwerker meer actief met het thema milieu. De opbouwwerker ter plekke beschikt niet over uren om met dit thema aan de slag te gaan. Alleen vanuit de buurtmeester is er nu dus nog sturing op milieuactiviteiten in deze buurt.

### ***Woningbouwverenigingen: toekomstige partners?***

In het verleden heeft de gemeente geprobeerd woningbouwcorporaties warm te krijgen voor groenbeheer, maar dat is niet gelukt. De ambtenaar van de dienst DSB wijt dit aan de commerciële instelling van woningcorporaties. In dit verband noemt zij de opvallende relatie tussen woningbezit en motivatie om aan milieu in de buurt te werken: in wijken met veel woningen in ei-



gen bezit komen milieu-initiatieven veel beter van de grond, bijvoorbeeld op het gebied van een duurzame energiehuishouding.

De opbouwwerker en de buurtmeester beklagen zich er in dit verband over dat woningbouwverenigingen geen vaste plantsoenmedewerkers meer in dienst hebben: daarmee is met het ontbreken van bekende gezichten de continuïteit van groenbeheer in de buurt doorbroken. Deze anonimiteit in de buurt wordt ook in de hand gewerkt door de opdeling van Breda in districten: deze indeling is volgens de opbouwwerker te grootschalig om op buurtniveau contacten te onderhouden, terwijl persoonsgebonden activiteiten juist erg belangrijk zijn in de buurt.

Ondanks het feit dat woningbouwcorporaties nog niet echt meewerken aan milieuactiviteiten, onderkennen zowel het opbouwwerk als de gemeente het belang van de corporaties als een mogelijke samenwerkingspartner voor de toekomst.

### **Succes- en faalfactoren**

In Breda zijn veel van de in andere proeftuinen aangetroffen succesfactoren terug te vinden: het opbouwwerk maakte gebruik van bestaande buurtnetwerken door een werkgroep Milieu in het leven te roepen waarin de bestaande bewonersorganisatie in de wijk Heuvel zitting had. Ook is er aansluiting gezocht bij de beleving van wijkbewoners door het afvalprobleem aan de orde te stellen. Omgekeerd was er een luisterend oor bij de gemeente vanwege het ambitieus afvalscheidingprogramma dat zij zelf ontwikkeld had. Het effect hiervan wordt des te meer duidelijk wanneer het thema groen aan de orde wordt gesteld, wat veel minder verbindingen heeft met het gemeentebestuur en daardoor ook maar moeilijk van de grond kwam. De nauwe samenwerking tussen gemeente, bewonersorganisaties en opbouwwerk, waarbij bewoners en ambtenaren aan elkaar gekoppeld werden, is lovenswaardig. Alleen verliep deze samenwerking niet zonder problemen: bewoners stelden voortdurend de ambtelijke cultuur ter discussie en omgekeerd zetten ambtenaren vraagtekens bij de representativiteit van bewonersorganisaties. Een open en consequente communicatie zijn hier waarschijnlijk belangrijke voorwaarden bij. Ook de ondersteuning vanuit het opbouwwerk bleek onontbeerlijk. De continuïteit van deze ondersteuning werd tijdens de projectperiode gewaarborgd door een vorm van cofinanciering tussen gemeente en de landelijke overheid: de opbouwwerker in Breda kreeg zowel stedelijke uren van de gemeente als landelijke uren van het Ministerie van VROM in het kader van het landelijke experiment. De stedelijke uren waren met name bestemd voor het verspreiden van de methode Wijken voor Milieu naar andere wijken in Breda. Dit heeft een vervolg gekregen via Vertizontaal: volgens Freek Veldkamp zijn er regelmatig studiedagen georganiseerd voor buurtwerkers.

***De betrokken instellingen noemen zelf als succesfactoren:***

- Het belonen van bewoners, bijvoorbeeld door het organiseren van een buurtfeest of drankje na een activiteit.
- Het kijken naar andere steden. Zo is de Wijken voor Milieuproeftuin in Arnhem bezocht, wat de constatering opleverde "dat het bij ons nog niet zo slecht is". In dit verband wordt ook het meenemen van mensen naar verschillende projecten en activiteiten genoemd, zodat men op meerdere terreinen tegelijk bezig is.
- De ondersteuning van het opbouwwerk; alle betrokkenen leggen hier de nadruk op. Een enthousiaste opbouwwerker is van groot belang voor het mobiliseren van de buurt.
- De aanstelling van een buurtmeester. De buurtmeester in de wijk Heuvel is nu de belangrijkste spil in deze wijk en contactpersoon met de gemeente. Zijn enthousiasme en kennis van de buurt zijn een belangrijke succesfactor in de continuïteit.
- Inbedding van activiteiten in het gemeentelijk beleid. Dat vergroot het draagvlak en geeft veel meer mogelijkheden om in gezamenlijkheid aan een project te werken.

***Als faalfactoren wijzen zij op:***

- Het gebrek aan nieuwe (jeugdige) instroom van vrijwilligers;
- Hierdoor vergrijsst het huidige kader. Dit wordt onderkend als een algemeen probleem: iedereen werkt tegenwoordig, waardoor mensen geen tijd meer over hebben voor vrijwilligerswerk.
- De ambtenaar (Dienst DSB afvalstoffen) noemt in dit verband de problemen die de sector afvalverwerking heeft met het vasthouden van de geboekte resultaten met afvalinzameling: de sector moet er bij bewoners steeds hard aan blijven trekken om de resultaten te behouden.
- Te groot schaalniveau. De gemeente Breda heeft de stad later opgedeeld in vijf districten, waarbij per wijk een districtmanager is aangesteld. Daarmee is de afstand tot de wijk te groot geworden en ontstaat er anonimiteit. Door de gemeentelijke herindeling is ook het opbouwwerk districtmatig gaan werken en minder op wijkniveau. Hierdoor is het zwaartepunt in de wijk komen te liggen bij de buurtmeester, waarover alleen de wijk Heuvel nog beschikt. De andere districten kennen alleen districtsmeldpunten, die bij ziekte van personeel vaak onderbemand of zelfs gesloten zijn.
- Door de afhankelijkheid van de idealistische inzet van één opbouwwerker is de aandacht voor milieuzaken niet ingebed in het beleid van het sociaal-cultureel werk.

## Conclusie

Het Wijken voor Milieu-project in Breda lijkt vooral betrekking te hebben gehad op beheerskwesties. Daarbij zijn vooral op het terrein van de afvalinzameling, en later groenbeheer, resultaten geboekt. Bij deze beheerskwesties, moet de sociale component niet onderschat worden: door buurtbewoners actief te laten participeren (vanuit de gemeente bij de ecologische herinrichting van het Zaaipark en vanuit het opbouwwerk via de kleinschalige veegacties, en later in het project Schone Woonomgeving vanuit beide instanties) ontstond draagvlak voor het Wijken voor Milieu-project. Breda laat het belang van een goede communicatie tussen bewoners en gemeente zien en ook het belang daarbij van aansluiting bij gemeentelijk beleid: politiek draagvlak schijnt wederom een belangrijke succesfactor te zijn. Ook de ondersteuning vanuit het opbouwwerk en de financiële middelen die zij wist te verzamelen mogen niet vergeten worden. De integrale samenwerking is lovenswaardig.

Na het project heeft de gemeente duidelijk werk gemaakt van milieu en leefbaarheid al is het effect van het Wijken voor Milieu-project hierbij niet helemaal duidelijk. Maar ook al zijn de doorwerkingen van het Wijken voor Milieu-project niet eenduidig, toch zijn er enkele verbanden te leggen. Acht jaar geleden waren er bijvoorbeeld geen schoonmaakacties in Breda. Nu komen er dankzij de bekendheid van mogelijkheden voor bewonersactiviteiten in de wijk vanuit de wijken plannen voor het opzetten van dergelijke acties; de schoonmaakacties vanuit het project Schone Woonomgeving behoren nu zelfs tot de standaardproducten van de vijf Bredase districten. Ook wordt er nog ieder jaar een milieuprijs uitgereikt. Wijkgericht werken vindt nog steeds plaats vanuit de hostessprojecten. De werkwijze van Wijken voor Milieu, het om de tafel krijgen van verschillende groepen om leefomgevingdoelen te realiseren, is door NME opgepakt. Het gemeentelijk beleid is daarbij kaderstellend. NME treedt daarbij op als procesbegeleider.



## Oldenzaal

De nadruk lag in Oldenzaal op zelfbeheer van de woonomgeving, in eerste instantie geconcentreerd op het beheer van groen. De proeftuin was daar namelijk een jaren zestig wijk met veel groen. De aanpak was kleinschalig. Na een inventarisatie van klachten en wensen van bewoners door middel van pleingesprekken zijn afspraken gemaakt over het in beheer nemen door bewoners van bepaalde stukken groen. Dit werd vastgelegd in contracten met de gemeente. De gemeente moest de voorwaarden scheppen waaronder het zelfbeheer kon floreren en moest voorkomen dat privé-belangen de overhand kregen. Daarnaast beloofde de gemeente het achterstallige onderhoud in te halen om tot een acceptabele uitgangspositie voor zelfbeheer te komen en stelde zij materialen ter beschikking. In de toekomst zou gekeken kunnen worden naar ecologisch groenbeheer: meer gevarieerd en natuurlijk groen.

Als tweede aandachtspunt werd samen met de woningbouwvereniging gewerkt aan wonen en milieu door het stimuleren van milieubesparend huishouden en milieuvriendelijk onderhoud plus beheer. Ook hier koos men voor een combinatie van zelfbeheer en samenwerking met instanties. De bewonerscommissie werkte hierin ook samen met huurders en milieuorganisaties (o.a. IVN).

De gemeente ondersteunde het Wijken voor Milieu-project financieel en zorgde voor personele begeleiding. Met de buurtcommissie werden in overleg afspraken gemaakt over de te zetten stappen.

### Geschiedenis

Sinds 1988 is in Oldenzaal het Milieu Overleg Platform al actief. Dit platform bestaat uit vertegenwoordigers van vrijwel alle lokale milieuorganisaties, bewonersorganisaties en individueel geïnteresseerde inwoners. Met deze gebundelde inzet wilden de betrokken organisaties de onderlinge informatie-uitwisseling bevorderen en hun invloed vergroten op het stedelijk beleid van de gemeente. Vanuit het platform ontstonden verschillende initiatieven zoals de uitgifte van een

klimaateducatiewijzer, de toetreding tot het klimaatverbond, ondersteuning van de werkgroep kinderboerderij en samenwerking met de I.V.N. en ENFB.

Ook Oldenzaal kende dus al een voorgeschiedenis van milieu-initiatieven, alleen kwamen deze initiatieven vanuit het opbouwwerk en al bestaande milieuorganisaties en waren ze meer gericht op de hele stad (gemeentelijk beleid) in plaats van op en vanuit een bepaalde buurt en haar bewoners. Vanuit de gemeente zelf waren er nog weinig milieu-initiatieven; op de gemeentelijke agenda stond alleen een stadvernieuwingsproject. De gemeente voerde wel regelmatig overleg met het platform.

## **Resultaten tijdens de projectperiode**

In Oldenzaal heeft de bewonerswerkgroep een aantal projecten opgezet. Dankzij een adoptie overeenkomst voor publiek groen tussen bewoners en gemeente konden bewoners groen adopteren. Bewoners hielpen daarvoor mee met het opnieuw inplanten van de groenstroken in het openbare gebied. Daarbij werd gewerkt met ecologische groenstroken en een speciaal soort zaden (ecologisch groenbeheer). Dit leidde er tevens toe dat tuinafscheidingen werden vernieuwd en verbeterd, waardoor ook het aanzicht van achterompadjes verbeterde.

De projectgroep probeerde de aandacht voor het project levend te houden en tegelijkertijd nieuwe belangstellenden te trekken door het organiseren van onderhoudzaterdag. Op deze dagen brachten alle betrokken bewoners de openbare groenstroken op orde. Speciaal voor deze dagen werden externe deskundigen ingeschakeld, waar bewoners met vragen en problemen terecht konden. Dit bleek zo'n succes dat werd afgesproken de onderhoudzaterdag eens per kwartaal te herhalen. Door het organiseren van buurtschouwen met de gemeente en het IVN werd het peil van het groen gecontroleerd. Tijdens deze schouwen wandelden bewoners met verantwoordelijke ambtenaren door de eigen buurt en wezen knelpunten in het onderhoud aan.

Als tweede peiler is het Project Groen Wonen opgezet waarbij een woonomgevingplan Groenparticipatie is opgesteld. Het lijkt erop dat Groenparticipatie de drager is geworden van het Wijken voor Milieu-project en de vervolgen daarop (zie voortgang). In het kader van dit project is ook samenwerking gezocht met de woningbouwvereniging, hetgeen resulteerde in een project binnenmilieu. De resultaten hiervan vielen echter tegen: in 1994 werd de stand van zaken opgemaakt en toen bleek dat activiteiten om het binnenmilieu van woningen te verbeteren nauwelijks van de grond waren gekomen door een onwillige opstelling van de woningbouwvereniging.

In het kader van duurzaamheid is ook een project voor duurzame speeltuinen opgezet waarbij de duurzaamheid van de speeltoestellen een belangrijke rol speelde.

## **Continuïteit**

De continuïteit lijkt een probleem in Oldenzaal: in 1995 vertrok de enthousiaste wethouder Karel Lohuis als burgemeester naar Wognum en begin 1996 viel wegens ziekte de enthousiaste opbouwwerker Jaap Noordman weg. De opbouwwerker zelf vindt dan ook dat de wijkmilieuaanpak niet hemelsbreed is aangeslagen. De methodiek is wel overgekomen bij de ambtelijke afdeling groenonderhoud, maar veel minder bij de beleidsambtenaren. Toch geeft de gemeente aan behoefte te hebben aan bewonersparticipatie en heeft ze daarom een stuurgroep in het leven geroepen die een opzet moet maken voor het wijkbeheer in de hele stad. Noordman concludeert daarom dat wijkbewoners blijvende ondersteuning nodig hebben van de gemeente en opbouwwerk wil het Wijken voor Milieu-project permanent op de rails blijven.

## **Voortgang**

Toch heeft de gemeente in 1995, samen met WBO en onder begeleiding van Impulz, het Wijken voor Milieu-project een nieuwe impuls gegeven door afspraken te maken met de bewoners van Hunenveldlaan 10 t/m 212 in de buurt de Thij. De bewoners kregen net als 1993 in ruil voor het beheer van de aan hun woning grenzende openbare ruimte een stuk grond bij hun tuin van de gemeente. Dit werd vastgelegd in adoptiecontracten, waarin ook werd opgenomen dat vier keer per jaar een opschoondag (vergelijk de onderhoudzaterdagen) zal worden gehouden, waarbij het hele projectgebied zal worden opgeschoond. Ook werden er weer speelvoorzieningen geplaatst en verhardingen aangepast. Nieuw is de oprichting van een bewoners / buurtcommissie 'Hunenveldlaan 10-212'. Door gekozen vertegenwoordigers van de drie pleinen in de buurt actief te laten meedenken werd gepoogd om het draagvlak van het buurtbeheer te vergroten en te continueren. Deze bewonersgroep onderhield contacten met het wijkorgaan in de Thij. Het project liep af in 1998 en toen geëvalueerd, waarvan de resultaten zijn gepresenteerd op een bewonersavond. Gezien de positieve resultaten met de adoptiecontracten besloot de gemeente deze contracten om te zetten in bruikleenovereenkomsten. Meer problemen waren er met de voortzetting van de bewonerscommissie. Het bleek lastig om de bewoners te blijven motiveren en te betrekken bij het wel en wee van hun woonomgeving. Eind 1998 legde de bewonerscommissie daarom het loodje.

## **Succes- en faalfactoren**

Ook in Oldenzaal zijn een actieve onderhoudsambtenaar en opbouwwerker kartrekkers geweest. Het wegvallen van deze ambtenaar/wethouder tezamen met het ziekteverlof van de plaatselijke opbouwwerker bracht de continuïteit in gevaar en laat zien hoe cruciaal ondersteuning vanuit het opbouwwerk en de gemeente is. Niet voor niks concludeert de opbouwwerker dat blijvende ondersteuning vanuit de gemeente en het opbouwwerken nodig is om het project gaande te houden. Ook de fixatie op een bepaalde invulling van het Wijken voor Milieu-project (groenparticipatie) beperkte uiteindelijk het draagvlak bij de gemeente: de afdeling groenonderhoud heeft de methodiek overgenomen, maar beleidsambtenaren lopen veel minder warm voor deze methode. Daarnaast maakt de opbouwwerker melding van een slechte communicatie tussen de verschillende gemeentelijke diensten en een late reactie van de gemeente op de bewonersplannen, hetgeen de continuïteit ook geen goed heeft gedaan. Maar deze fixatie heeft ook zijn voordelen: door de meeste energie in te zetten op groenparticipatie is dit thema ook goed van de grond gekomen en is het zelfs de drager van het Wijken voor Milieu-project geworden. In 1995 heeft de gemeente onder gelijke noemer het project een vervolg gegeven in de wijk Hunenveldlaan en daarmee heeft het Wijken voor Milieu-project blijvende waarde gekregen in Oldenzaal, zij het alleen in de vorm van groenparticipatie.

## **Conclusie**

Het Wijken voor Milieu-project in Oldenzaal is vooral op korte termijn succesvol geweest. Bepalende factoren daarbij waren een gebrek aan blijvende ondersteuning vanuit de gemeente en het opbouwwerk en fixatie op een thema: groenparticipatie. Volgens de opbouwwerker had Oldenzaal nog weinig ervaring opgedaan binnen de wijkaanpak, waardoor een duidelijke visie van de gemeente ontbrak. Wel is het thema 'groenparticipatie' goed beklijfd en heeft het voortgang gevonden in een andere wijk.



## Roermond

In Roermond lijkt er weinig gerealiseerd te zijn. Een belangrijke oorzaak is waarschijnlijk het gegeven dat het opbouwwerk er niet van de grond is gekomen. De opbouwwerker die bekend was met de situatie ter plekke werd na een maand ziek. Deze opbouwwerker is toen in de haast opgevolgd door een (inmiddels ex-)collega die nog geen netwerk in de buurt had opgebouwd en ook minder tijd had, waardoor ze zich minder kon inspannen voor het project. Hierdoor kwamen de bewoners in Roermond volgens Robert Giesberts al vrij snel op het punt aan waarbij ze zich afvroegen “waarom ze zich met iets zouden gaan bemoeien waar ze toch niks aan hebben”. Verder speelde in Roermond de stadsvernieuwingen en het opstarten van een proeftuin was op dat moment daarom niet zo gunstig.

### Gehanteerde methode

Toch zijn er wel initiatieven van de grond gekomen. In de Planetenbuurt (nu: Sterrenberg) concentreert men zich daarbij op het bevorderen van milieuvriendelijk consumentengedrag. Een belangrijke reden daarvoor was dat aandacht voor de woonomgeving al in andere projecten was opgenomen. Om inzicht te krijgen in het huidige milieugedrag is een enquête gehouden onder bewoners. Daaruit kwam naar voren dat de aanwezigheid van voorzieningen voor een groot deel bepalend is voor milieugedrag, in het bijzonder het apart inleveren van oud papier.

Bij het veranderen van het consumentengedrag wordt in Roermond de ecoteam-methode toegepast: een groepje buurtbewoners probeert gezamenlijk een milieuvriendelijke levensstijl te ontwikkelen. Daartoe houdt ieder lid in een werkboek bij hoeveel afval ze produceren, hoeveel water en energie ze gebruiken en hoeveel gemotoriseerde kilometers ze afleggen, waarbij het de bedoeling is dat deze kerngetallen omlaag gaan. Vanuit het opbouwwerk werden vraagtekens gezet bij deze methode: worden niet alleen de milieufreaks bereikt, vroeg men zich af, en vergt al het gereken niet te veel van de lager opgeleiden? Van belang is ook de opmerking die gemaakt wordt over het niveau: deze methode richt zich vooral op individueel milieugedrag, waardoor het collectieve niveau buiten beschouwing blijft, terwijl juist uit de enquête naar voren kwam dat er behoefte was aan betere voorzieningen op dit niveau.

## Resultaten tijdens de projectperiode

In het kader van Wijken voor Milieu is in Roermond een bewonerswerkgroep in het leven geroepen en is er een netwerk van contactpersonen per straat opgezet. Het is volgens Ans Knook mogelijk dat een actieve buurtbewoner een en ander heeft voortgezet aangezien acht bewoners een cursus hebben gevolgd. Deze bewonerswerkgroep heeft veegacties georganiseerd en heeft, zoals hierboven al genoemd is, een enquête gehouden onder buurtbewoners over afvalinzameling. Ook zijn er cursussen over tuinieren en milieubewust huishouden gegeven, al is aandacht daarbij in de loop der tijd meer verschoven naar het onderhoud van groen in het algemeen, en is er een plantenmarkt gehouden. Het plan bestond in 1996 om winkeliers te benaderen over het verkopen van milieuvriendelijke producten.

Een ander aandachtspunt was een schone woonomgeving. Vanuit de themagroep milieu werd gelet op de rol van bewoners in het vervuilen en schoonmaken van de buurt. Onder bewoners leefden al langer klachten over vervuiling van de woonomgeving en deze vonden een uitlaat in de stadsvernieuwing.

## Vervolg

Het opgerichte ecoteam heeft geen vervolg gekregen. Op sommige plekken in Roermond vinden nu nog incidenteel veeg- en schoonmaakacties plaats, zoals in de Sterrenberg (voorheen Planetenbuurt) en de Kemp. Deze buurten worden dan ook als kansbuurten gezien voor het Wijken voor Milieu-project.

De continuïteit heeft niet alleen te lijden gehad onder het vertrek van de oorspronkelijk opbouwwerker, maar ook onder wisselingen van de macht bij het welzijnspunt APO, die vanuit het opbouwwerk de ondersteuning coördineerde bij het Wijken voor Milieu-project in Roermond. Naast het vertrek van de opbouwwerker werd er ook een nieuwe directeur voor het welzijnspunt aangesteld, waardoor er organisatorisch en beleidmatig het nodige veranderde. In januari 1996 werd de welzijnsinstelling (APO) opgenomen in een samenwerkingsverband tussen AMW, APO en Bureau Halt, en daarbij omgedoopt tot C.M.A.D. Helaas had deze vereende krachteninspanning niet het gewenste effect: bij de productafspraken in 1996 met de gemeente viel het onderwerp milieu buiten de boot en daarmee liep het nieuwe centrum de broodnodige subsidie mis. Ook voor de toekomst worden geen nieuwe subsidies verwacht van de gemeente en daarmee staat het samenwerkingsverband op losse schroeven.

## **Conclusie**

De magere resultaten in Roermond, zeker op lange termijn illustreren het belang van ondersteuning vanuit het opbouwwerk. Met name de contacten van een opbouwwerker in de buurt blijken noodzakelijk te zijn voor het motiveren en activeren van bewoners.



## Analyse van de rol van de verschillende partijen

Na de analytische beschrijving van de proeftuinen volgt nu een nadere analyse van partijen en partners, die daarbinnen zijn benoemd. Dat gebeurt door als het ware van binnen naar buiten te werken. Eerst komt de positie van de bewoners aan de orde. Daarna is er aandacht voor de rol van het opbouwwerk daarbij. Opbouwwerk was echter niet de enige actor, die tussen bewoners en gemeente, in de proeftuinen opereerde. Vandaar dat ook andere instanties kort aan de orde komen. Verder is er ruime aandacht voor aspecten van gemeentelijk beleid. Ook het bovenplaatselijke niveau en de wisselwerking die er van daaruit met het project plaatsvond, komt aan de orde. Tot slot worden enkele thema's aangestipt, die nadere doordienking behoeven en die rechtstreeks aan de bevindingen zijn ontleend.

### Bewoners

In Arnhem waren bewoners al actief op het vlak van milieu en de gemeente sloot convenanten af, waarin bewoners partij waren. Begonnen met milieueducatie en het tegengaan van reclamedrukwerk, kwam later ook energiebesparing in het vizier. Gaandeweg werd de samenwerking tussen bewoners en de gemeente minder. Het werken met wijkplatforms met een eigen financiële verantwoordelijkheid was een succesfactor en zorgde voor continuïteit.

In Breda sloot het initiatief aan op de stadsvernieuwing en de netwerken die er daardoor bestonden. Er was een nauwe link met milieueducatie en dat heeft bij de bewoners draagvlak, bewustwording gecreëerd. Inspraak bij het aanwijzen van het plaatsen van afvalcocons droeg daar ook aan bij. Bewoners opereerden binnen een samenwerkingsverband van gemeente, opbouwwerk en bewonersorganisaties. Op de thema's groenbeheer, afvalverzameling en schone woonomgeving werkten ambtenaren en bewoners in koppels samen. Er was ook een ontwikkeling zichtbaar van het werken aan afvalpreventie naar het inzetten van ecoteams. Tussen gemeente en bewoners speelden wederzijds verwijten. Bewoners laakten de ambtelijke cultuur en de gemeente verweet bewoners gebrek aan verantwoordelijkheidszin. Hoewel de gemeente er veel energie in heeft gestoken, sloeg de aanpak in de wijk waar het allemaal begon, niet zo aan. De aandacht is verplaatst naar een wijk met wat van gemeentezijde een 'ander sociaal profiel' genoemd is, dat wil zeggen minder studenten en allochtonen. Er is niettemin doorwer-

king in de sfeer van de afvalpreventie, waar bewoners de speerpunten aangeven. Bewoners blijken gevoelig voor enige premie op actie en ook de spiegeling van de eigen activiteiten aan de situatie elders bleek het zelfvertrouwen te verhogen. Overigens wordt langs een heel andere weg, die van inburgering, het onder de aandacht brengen van milieuvraagstukken bij allochtonen bevorderd.

In Deventer worden bewoners actief in het kader van een combinatie van werkgelegenheid en milieu. Voorwaarde voor die commerciële aanpak was, dat bewoners actief waren en van de gemeente een grote rol in het wijkbeheer kregen toebedeeld. Het project had z'n wortels in de Deventer wijkaanpak, waarbinnen sprake was van buurtbudgetten, die werden toegekend op basis van plannen die bewoners samen met het opbouwwerk maakten. Bewonersgroepen waren actief rond het aanbrengen van lantaarnpalen, verkeersdrempels, bloembakken, speelvoorzieningen en het opzetten van buurtactiviteiten. Toch ontstond er een spanning tussen de gemeente en de bewonersinbreng: Cambio Company gaf autonomie, maar ook afstand tot de gemeente. Dat had te maken met het feit, dat het gemeentebestuur meer op beheerszaken gericht was en nauwelijks aansloot op de milieuwensen van de bewoners zelf.

In Oldenzaal kwam de bewonersinbreng met name tot uitdrukking in zelfstandig groenbeheer. Ze sloten na een inventarisatie op dit punt contracten met de gemeente. Ook in de woningsfeer is gewerkt aan milieuvriendelijk onderhoud en milieubesparend huishouden. Groenstroken werden door bewoners geadopteerd en het thema is levendig gehouden door zogenaamde plantzaterdagen en buurtschouwen. De adoptiecontracten zijn na evaluatie in 1998 omgezet in bruikleencontracten, maar de betrokkenheid van bewoners is moeizaam. De beperking tot groen beperkte tevens het draagvlak bij de gemeente, maar was ten aanzien van de participatie van bewoners een succesfactor.

In Roermond bleek uit een enquête onder bewoners, dat de aanwezigheid van voorzieningen een voorwaarde is voor milieuvriendelijk consumentengedrag. De ecoteam-aanpak is daarentegen nogal individueel en niet collectief gericht. Er is niet veel van het project blijven hangen: enkele bewoners hebben een cursus gevolgd en een werkgroep heeft een veegactie georganiseerd. Aandachtspunten waren ook het onderhouden van groen en het bewegen van winkeliers tot de verkoop van milieuvriendelijke producten.

In Utrecht bestaat er een lange traditie van buurtwerk en bewonersinbreng en bewonersprojecten (hondenpoep, wijkmilieupunten, collectief isoleren, veegprojecten, fietsparkeerbeleid) hebben op politiek en gemeentelijk niveau weerklank gevonden. Het opbouwwerk heeft met signalen uit de wijken daadwerkelijk iets gedaan. Bewoners maken ook deel uit van het netwerk, dat

rondom de wijkmilieupunten is ontstaan. Een typisch voorbeeld van een bewonersproject is de uitleen van bakfietsen. Bij de schaarse verdeling van middelen komt het bewonersbelang soms in het gedrang.

## **Het opbouwwerk**

In Arnhem kreeg het opbouwwerk het er moeilijk mee om de motivatie van bewoners op peil te houden, hoewel in samenwerking met anderen een organisatiestructuur is opgezet. In Breda is van het begin af aan een opbouwwerker bij het project betrokken geweest, maar die betrokkenheid had iets marginaals en is ook marginaler geworden. Succes lag meer aan het feit, dat de opbouwwerker reeds op het terrein van milieueducatie actief was en dat aangesloten kon worden op reeds bestaande netwerken ten gevolge van de stadsvernieuwing. De inbedding binnen de instelling liet echter te wensen over. Niettemin opereerde het opbouwwerk binnen een samenwerkingsverband van gemeente en bewoners. Daarbij vervulde het bij de aanpak van zwerfvuil een cruciale rol. Dat verhinderde niet, dat men last had van reorganisaties bij de gemeente, met name bij de afdeling groenbeheer. Op een gegeven moment viel in de wijk waar het project startte de opbouwwerkondersteuning weg en hield slechts de buurtmeester er zich nog mee bezig, terwijl de aanwezigheid van opbouwwerkondersteuning een succesfactor van belang is. De continuïteit daarvan was gebaat bij de vorm van cofinanciering door gemeente en landelijke overheid. In Deventer speelde het opbouwwerk een belangrijke rol bij het samen met de bewoners ontwikkelen van wijkplannen in het kader van de wijkaanpak en uiteraard ook de totstandkoming van Cambio Company. Positief was, dat de gemeente de deskundigheidsbevordering van buurtwerkers ondersteunde. In Oldenzaal was er het probleem, dat de opbouwwerker op een goed moment wegens ziekte wegviel, terwijl de noodzaak van blijvende opbouwwerkondersteuning toch nadrukkelijk werd geconstateerd. In Roermond was dat probleem van ziekte er al bij het begin en de opbouwwerker, die het overnam, had niet dezelfde netwerken in de buurt. Het opbouwwerk had vraagtekens bij de ecoteam-methode vanwege het individuele karakter ervan. Ten gevolge van reorganisaties en fusies in het welzijnswerk viel op een goed moment milieu als aandachtspunt uit de boot. Utrecht kent een lange opbouwwerktraditie, waarop voortgebouwd kon worden. Mede daardoor trok de gemeente al in 1990 geld uit voor de aanpak van milieuproblemen in de wijk Votulast. Door aan de sluiten op signalen uit de wijk heeft het opbouwwerk een cruciale bijdrage geleverd aan het ontstaan van wijkmilieupunten. Ook nu nog speelt het opbouwwerk een rol in het netwerk, dat rondom dergelijke punten bestaat. Mensen zijn elders met vergelijkbare thematieken aan de slag gegaan of zijn op politiek niveau in de milieusfeer actief geworden.

## **Instanties**

Met instanties worden instellingen en organisaties anders dan opbouwwerk bedoeld, die opereren tussen het wijk- en gemeentelijke niveau. Enkele keren worden daarbij de corporaties nadrukkelijk genoemd. In Breda overigens in negatieve zin: door een commerciële opstelling en door milieu te zien als een aandachtspunt, waarvoor alleen steun bij mensen met een eigen woning te verwerven zou zijn. Ook groenbeheer heeft daar niet de aandacht, die het zou verdienen. In Oldenzaal zocht men naar samenwerking met de corporatie in het kader van aandacht voor milieuzaken binnen de woning, maar dat was ook geen succes. Niettemin is de steun van een zo breed mogelijke waaier van organisaties van belang. Dat blijkt eigenlijk bij alle zes proeftuinen. Soms staat die steun onder druk, wanneer het plaatselijke welzijnswerk wordt gereorganiseerd (Breda, Roermond). Een fijnmazige en kleinschalige aandacht voor milieukwesties schiet er dan bij in.

## **De gemeente**

In alle zes proeftuinen heeft de gemeente een zeer belangrijke rol gespeeld. In Arnhem was het de wijkgerichte aanpak milieubeheer, die de gemeente in 1993 introduceerde. Bij die aanpak zocht de gemeente ook verbindingen met andere zaken, zoals drugsoverlast. Vandaar dat wijken voor milieu slechts onderdeel was van het gemeentelijk milieubeleid. Niettemin was de ondersteuning vanuit ambtelijke zijde enthousiast. Daarbij is gestreefd naar het vermijden van het creëren van nieuwe structuren en aan te sluiten bij wat er is. In 1998 kwam de 'tweede generatie' wijkplannen met wijkmilieuprofielen (milieukansen en -knelpunten), waarin de samenwerking tussen bewoners professionals en de gemeente nader is uitgewerkt. Het werken met wijkplatforms bleek succesvol en er is sprake geweest van een uitwaaiend effect naar andere wijken.

In Breda sloot de aandacht voor afval en groen aan op de speciale aandacht die de betreffende wijk al jarenlang van gemeentewege had ondervonden. Het gemeentelijk milieubeleid spitste zich voornamelijk toe op GFT. Er is een gemeentelijk milieueducatiecentrum (MEC), dat deel uitmaakt van de dienst stadsbeheer. De aandacht voor milieueducatie is er ook voor zaken elders in de stad. De gemeente opereerde binnen een samenwerkingsverband van opbouwwerk en bewonersorganisaties en daarbij was de zogenaamde koppelstructuur van ambtenaar en bewoner bijzonder. Overigens zakte die tengevolge van gemeentelijke reorganisaties in. Om het thema groen te laten slagen zou meer samenwerking en afstemming nodig zijn geweest.



Natuur- en milieueducatie van de gemeente acht een goed sociaal profiel van een wijk een succesfactor van belang en een goede communicatie met bewoners kan de samenwerking met de gemeente uit de sfeer halen van wederzijds verwijten. De gemeente opereert met een doelstelling, die onder een afvalpreventieplan is geschoven, en die in 1998 niet bleek te zijn gehaald en in 1999 is bijgesteld. Schoonmaakacties zijn standaardproduct geworden in de vijf Bredase districten en genieten ondersteuning van de gemeente, terwijl die districtenindeling als zodanig wel een fijnmazige en kleinschalige opbouwwerkaandacht voor milieukwesties in de weg staat. Positief is ook, dat de gemeente als co-financier is opgetreden en dat de afdeling NME ernaar streeft, dat de aandacht voor milieu in het kader van de integraliteit niet ondergesneeuwd raakt in vergelijking met de aandacht voor andere beleidsterreinen. Het gemeentelijk beleid heeft het opbouwwerk via het creëren van de functie van districtmanager naar de achtergrond gedrongen. Niettemin werkt het project door via schoonmaakacties, wijkgerichtheid en bijvoorbeeld het toekennen van een jaarlijkse milieuprijs. Ten aanzien van het groenbeheer is er sprake van anonimiteit, wanneer mensen door de gemeente van buiten af worden ingehuurd.

In Deventer heeft de gemeentereiniging mede aan het ontstaan van het wijkmilieubedrijf bijgedragen. Voor het realiseren van een dergelijk aanpak stelde de gemeente eisen aan de bewoners. De gemeente kon ook gebruik maken van de ervaringen, die in het kader van de Deventer wijkaanpak waren opgedaan. Het succes van het initiatief tot Cambio Company is over heel Deventer uitgewaaierd. Werk blijft ook in 1999 aandachtspunt en er is ook aandacht voor verwante onderwerpen (bestrijden wildplassen bijvoorbeeld). Maar milieuparticipatie was minder belangrijk dat het werkgelegenheidsargument. Er was ook spanning tussen de gemeente en de bewonersinbreng. De gemeente pakte het voornamelijk organisatorisch op.

In Oldenzaal namen bewoners met de gemeente contact op na een inventarisatie van wensen en klachten. De gemeente zette in op het wegwerken van achterstallig onderhoud om een goede uitgangspositie te creëren. Het project kende een voorgeschiedenis van verschillende milieu-initiatieven. Nadeel was op een goed moment, dat een enthousiaste wethouder het elders tot burgemeester bracht. De gemeente blijkt behoefte te hebben aan milieuparticipatie en heeft ten behoeve van het groenbeheer in de hele stad een stuurgroep opgericht. De beperking tot groenparticipatie droeg nauwelijks bij aan de vergroting van het draagvlak voor milieuvraagstukken bij de gemeente, maar juist door die beperking is het goed van de grond gekomen en is het blijvend van waarde gebleken.

Naast ziekte van de opbouwwerker overschaduwde in Roermond de gemeentelijke aandacht voor stadsvernieuwing die voor milieuvraagstukken. Daarbinnen vonden de klachten over ver-

vuiling van de woonomgeving in eerste instantie een uitlaat. Reorganisatie van en fusie in het welzijnswerk hebben milieu als speerpunt uit de boot doen vallen.

In Utrecht hebben tal van bewonersprojecten hun weerklank gevonden in het gemeentelijk beleid. De wijkmilieupunten zijn ingepast in het milieucommunicatieplan van de gemeente en passen goed binnen Lokale Agenda 21. Het projectbureau 'Utrecht Duurzaam' is in '96 opgericht en heeft inmiddels vier van de acht wijkmilieupunten gerealiseerd. Schaarse middelen en gemeentelijke verkokering staan de aandacht van de gemeente voor het bewonersbelang bij milieuparticipatie soms in de weg. De aandacht voor milieu heeft echter ook op politiek niveau een stevige verankering gekregen.

## **Regionaal en hoger**

In Breda maakt men melding van contacten met Landelijke Adviesgroep Milieugericht Opbouwwerk en in Deventer is sprake van steun van het Europees Sociaal Fonds. Steun overigens die in het kader van de werkgelegenheids- en niet van de milieudoelstelling wordt verleend. De aanpak van Deventer waaiert ook uit naar elders in de omgeving ten gevolge van samenwerking tussen het Landelijk Centrum Opbouwwerk, de ondersteuningsinstelling SPIL en Natuur en Milieu van Overijssel. Met milieuproblematiek verwant is in Deventer het project zelfredzaamheid, waar ook het ministerie van Binnenlandse Zaken, het Landelijk Centrum Opbouwwerk en de Stichting Maatschappij en Politie bij betrokken zijn. Er is ook sprake geweest van doorwerking van het landelijk niveau naar het plaatselijke. Zo heeft iemand die op landelijk niveau bij wijken voor milieu betrokken was, die betrokkenheid in Utrecht op politiek niveau voortgezet. Tenslotte was er ook sprake van kruisbestuiving zoals in Breda waar het kijken naar de gang van zaken in andere steden de moed erin hield of het geval van Utrecht, waar de ontwikkelde bedrijfsmatige aanpak in Deventer weerklank vond. Opvallend is tenslotte dat bij de projectbeschrijving slecht in één geval de raakvlakken met het gedachtegoed van Lokale Agenda 21 worden genoemd en dat er in het geval van Arnhem melding wordt gemaakt van een concurrentie houding bij de milieubeweging.

**Een beschrijving van twee wijkgerichte milieuprojecten**



## Ecoteams in Haarlem<sup>7</sup>

Het EcoTeam Steunpunt is in Haarlem in '96 van start gegaan. Inmiddels heet het EcoTeam Steunpunt Noord-Holland, omdat de activiteiten over de hele provincie zijn uitgewaaierd, hoewel de meeste ecoteams nog steeds in Haarlem actief zijn. Het Steunpunt maakt deel uit van een internationaal verband: het 'Global Action Plan for the Earth'(GAP). Dit is een wereldwijde non-profit organisatie, die in 1990 werd opgericht. Ze heeft als uitgangspunt, dat het goed mogelijk is de wereld leefbaar te houden door het ontwikkelen van milieuvriendelijke gewoontes. De uitwerking hiervan is te vinden in het ecoteamprogramma, dat hierop gericht is. In Nederland bestaat GAP sinds 1991. De organisatie heeft ook EcoTeam Centra in de regio's Eindhoven, Leiden en Midden-Holland en in Rijnmond, Gelderland en Amsterdam.

### Het ecoteamprogramma

Uitgangspunten van dit programma zijn, dat iedereen kan werken aan een duurzame leefomgeving en tegelijkertijd geld kan besparen. Het gaat om teams van ongeveer zeven mensen, die in negen bijeenkomsten het ecoteamprogramma doorlopen. Het programma bevat suggesties voor onderwerpen als afval, water, gas, vervoer, elektriciteit en koopgedrag. Deelname kost 75 gulden per persoon en gemiddeld levert het een besparing van 200 gulden per jaar op.

Acht maanden lang komen de deelnemers regelmatig bij elkaar. Tijdens die bijeenkomsten leveren ze de formulieren in, waarin ze hebben geregistreerd, wat hun inspanningen hebben opgeleverd. Die worden ook onderling besproken. De leden krijgen een persoonlijk werkboek met algemene informatie over het programma en hoofdstukken over de genoemde onderwerpen of thema's. Rond elk thema worden achtergronden en feiten gepresenteerd, de doelen die GAP nastreeft, de voor- en nadelen van de gedragveranderingen en tips en suggesties om het doel van milieuvriendelijker leven te bereiken. Er is ook aandacht voor wat na het programma komt en hoe men anderen voor een en ander kan enthousiasmeren. Binnen het team rouleert een

---

<sup>7</sup> Deze beschrijving is grotendeels gebaseerd op basis van informatie uit het boek 'De duurzame stad' (1998), dat onder redactie van De Kleine Aarde te Boxtel is uitgekomen, en op basis van een gesprek met Bianca Takes, programbegeleidster bij het EcoTeam Steunpunt Noord-Holland.

gezamenlijk logboek met zelf vergaarde informatie, tips en suggesties, verslagen van bijeenkomsten, afsprakenlijstjes en zo meer. Tijdens het programma noteren de teamleden de meterstanden van gas, water en elektriciteit, het gewicht van het afval en het aantal gereden kilometers. Ieder team heeft een eigen coach, bij wie men terecht kan met alle vragen, die rijzen tijdens het doorlopen van het programma: over het invullen van de meetformulieren, de bijzonderheden van het meetsysteem, de samenwerking in het team, de motivatie en de resultaten.

## **De organisatie**

In verschillende wijken in Haarlem zijn ongeveer 20 teams actief. De werving van die teams vindt hoofdzakelijk door middel van 'straatacties' plaats. Er worden in buurten folders verspreid, waarna bij mensen wordt aangebelid met de vraag, of ze naar een informatieavond willen komen. Men noemt dat het werken door middel van één-op-één contacten. Wanneer tijdens zo'n avond blijkt dat er voldoende belangstelling is, wordt er een team geformeerd.

Er werken bij het steunpunt zogenaamde regiomanagers, die zorgen voor de contacten en voor de financiering. Daarna kunnen de programbegeleiders aan de slag, die de organisatie rond de werving en de vorming van de teams voor hun rekening nemen. De voorlichting tijdens de avonden en de coaching tijdens de bijeenkomsten gebeurt door vrijwilligers, die voor hun werk overigens wel een kleine vergoeding krijgen. De belangrijkste financiers van het steunpunt in Haarlem zijn de gemeente en het energiebedrijf NUON. Gemiddeld kost één deelnemer aan een ecoteam 779 gulden. Wat de gemeente Haarlem betreft probeert het steunpunt mee te liften met acties van de gemeente, bijvoorbeeld in het kader van Lokale Agenda 21.

Er valt niet op voorhand te zeggen, wie aan het programma meedoen, al zijn het meestal wel mensen, die in principe in milieuzaken geïnteresseerd zijn. Bejaarden en kamerbewoners daarentegen zijn uitgesproken moeilijk te bereiken groepen. Hoewel meedoen 75 gulden kost, hoeft dit voor minima geen drempel te betekenen, omdat deelname voor Haarlemmers in het bezit van de gemeentelijke pas gratis is. Geprobeerd wordt het programma aan te passen en toe te spitsen op specifieke situaties. Zo maakt het verschil of ecoteams aan de slag gaan in stadsvernieuwingswijken of in wijken die al op duurzame wijze gebouwd zijn. Vanuit Lokale Agenda 21 is het initiatief ontstaan om in een buurthuis een Turks ecoteam te starten. Werving gebeurt niet alleen via folders, maar ook door middel van een kraam op de weekmarkt.

## Resultaten

In eerste instantie is uiteraard van belang de energie- en daarmee geldbesparing, die mensen voor zichzelf weten te realiseren. Op de langere termijn echter is minstens zo belangrijk, of het aangeleerde gedrag ook blijkt te beklijven. In algemene zin is daar door de universiteit van Leiden onderzoek naar gedaan.<sup>8</sup> Het onderzoek had op totaal 60 ecoteams betrekking. Men maakte daarbij onderscheid tussen huishoudelijke gedragskenmerken en inspanningen, die kort na deelname aan het programma verbeterd waren en die welke onveranderd bleven. Diezelfde gedragskenmerken en inspanningen heeft men ook twee jaar na deelname aan het programma onderzocht. De meeste daarvan bleven verbeterd of onveranderd, maar het opvallende was dat er bij de verbeterde 7 van de 26 nog verder verbeterden. Van de 20 gedragskenmerken en investeringen, die onveranderd bleven, verbeterden er nog 4 autonoom. Dergelijke resultaten bleken ook hun weerspiegeling te vinden in een vermindering van afval en gebruik van water en electriciteit.

## Conclusie

Het ecoteamprogramma is ingekaderd in een internationaal verband. Dat blijkt lokale geldelijke steun niet in de weg te staan. Het succes van het programma is gebaseerd op een combinatie van moreel appel en welbegrepen eigenbelang. Er is niet alleen een ontwikkeling van boven naar onder constateerbaar: een landelijk tak van een internationale organisatie, die regionaal en plaatselijk de ontwikkeling van programma's steeds verder tracht te vertakken en specificeren. Ook van een meer horizontale uitstraling is sprake, doordat in de Haarlemse situatie het programma is gestart en op verschillende plaatsen in Noord-Holland daarna ook is aangeslagen. Centraal in het programma staat het element van gedragsverandering. Het gaat om het al leidend inslijpen van gedragswijzen, die een duurzame uitwerking hebben.

---

<sup>8</sup> Harland, P. en H. Staats. 1997. *Effectiveness of the ecoteam program in the Netherlands, a long term view*. Leiden.

## Wijken voor milieu in Bos en Lommer

Het Milieucentrum Amsterdam (MCA) adopteerde in 1995 Wijken voor Milieu. Men wilde de werkwijze toespitsen op de Amsterdamse situatie. Het project is in twee jaar geïntroduceerd bij het opbouwwerk, bewoners en milieuableiters in de Bos en Lommer, De Pijp, Geuzenveld/Slotermeer en Slotervaart/Overtoomse Veld. De keuze voor deze stadsdelen was ingegeven door de overweging, of er bij het opbouwwerk en/of het stadsdeel voldoende animo was om mee te doen. Met het initiatief van het MCA ontstond de mogelijkheid om op wijkniveau aan milieuzaken te gaan werken. Het MCA startte in de vier wijken telkens met een workshop.

De informatie hieronder beperkt zich tot Bos en Lommer, omdat deze wijk in beeld is geweest als één van de mogelijke proeftuinen voor Wijken voor Milieu. In 1991 namelijk had toenmalig opbouwwerk Aart Dekker, één van de oprichters van de Landelijke Adviesgroep Milieugericht Opbouwwerk, al een poging ondernomen om het stadsdeel Bos en Lommer als één van de proeftuinen in het project opgenomen te krijgen. In 1995 bood het initiatief van het MCA de kans om toch, zij het in een andere setting, aan de slag te gaan.

### De start

Ook het project in Bos en Lommer ging in april '96 van start met een workshop, waarvoor het MCA samenwerking met het opbouwwerk had gezocht. Er namen 23 bewoners aan deel en het belangrijkste onderwerp was afval. Een opsomming van de problemen: rotzooi op straat, vuil naast containers, stank van groenbakken, zelfvuil van de markt en van scholen, rommel in tuinen, sleutelen op straat, ongewenst reclaimedrukwerk en overbodig verpakkingsmateriaal.

Een aantal bewoners nam het besluit actief met deze problemen aan de slag te gaan. Ze kwamen zes keer bijeen om activiteiten voor te bereiden. Met het stadsdeel werden regelmatig ideeën uitgewisseld en activiteiten op elkaar afgestemd. De neiging bestond om zaken bij een ander te leggen: 'het stadsdeel doet niets met onze klachten'. Mensen werden gestimuleerd om zelf oplossingen aan te dragen. Het bleek dat werken met milieuvraagstukken op wijkniveau niet bij voorbaat werken met gelijkgestemden betekent. Er waren positieve resultaten: regelmatig overleg met de Reinigingsdienst en het zogenaamde Afval Adoptie Plan, gebaseerd op het



uitgangspunt, dat bewoners zelf een afvalbak in de straat in de gaten houden en de resultaten daarvan in de vorm van dagboeknotities aan het stadsdeelbestuur te presenteren.

Naast het thema afval stimuleerde het MCA de introductie van het thema groen door middel van het aanleggen van geveltuintjes en de verfraaiing van balkons. Daarnaast waren er winkelacties ter bevordering van minder verpakkingsmateriaal en meer natuurproducten, aandacht voor hergebruik en verbetering van de inzameling van klein chemisch afval.

### **Een milieueditie van de wijkkrant**

In april 1997 verscheen de wijkkrant voor de bewoners van Bos en Lommer met een speciale milieueditie. Ze bevat naast achtergrondinformatie in feite het verslag van één jaar werken aan milieu. Op de binnenpagina was een kaart van het stadsdeel opgenomen, waarin alle inzamelingsadressen voor gescheiden afval en hergebruik waren opgenomen. Curieus en succesvol was daarbij de inzameling van kurk. Kurk kan namelijk hergebruikt worden. Het komt oorspronkelijk van de bast van de kurkeik. De schors kan echter maar één keer per tien jaar geschild kan worden en in totaal slechts tien keer zonder schade aan de boom.

In het project heeft het MCA samenwerking gezocht met het opbouwwerk en proberen aan te sluiten bij zaken, die reeds op stadseelniveau aan de gang waren (afval). Als nieuw aandachtspunt heeft men met name groen proberen te introduceren. Het project is na twee jaar een zachte dood gestorven en de vraag rijst, hoe dat komt.

### **Een terugblik**

Terugkijkend denkt voormalig opbouwwerker Aart Dekker, dat het starten met het thema afvalpreventie achteraf niet zo'n gelukkige keuze is geweest. Dat onderwerp was al ingebed in stadsdeelbeleid, waardoor een sfeer van onderling wantrouwen kon ontstaan. Maar ook de aandacht voor het thema groen verliep niet soepel. Het idee om bewoners bij de aanleg van geveltuinten zelf een meer nadrukkelijke rol te laten spelen, kwam niet van de grond. Bij het stadsdeel had men niet het vertrouwen, dat aanleg en onderhoud op de duurzame aandacht van bewoners kon rekenen. Milieubeleid van het stadsdeel Bos en Lommer was in de ogen van Aart Dekker doortrokken van de Decide-Announce-Defend strategie. Beleid wordt binnenskamers gemaakt en als dit klaar is naar buiten gebracht. Via campagnes wordt dan een draagvlak gecreëerd en het beleid verdedigd.

In een poging om bij wijze van terugblik te proberen te verklaren, waarom het project nauwelijks heeft beklijft, dan valt het gebrek aan synergie op, dat idealiter van het samenspel tussen de partners MCA, opbouwwerk en stadsdeel het gevolg had kunnen zijn. De verhouding tussen het opbouwwerk en het stadsdeel was al gespannen en dat heeft op het project een hypotheek gelegd. Het heeft ook de introductie van het project bij het stadsdeelbestuur bemoeilijkt. In tegenstelling tot bij de proeftuinen is de beginsituatie niet het gevolg is geweest van het afkaarten van zaken tussen de partners, die het project beleidsmatig draagvlak zouden moeten verlenen. Bij Wijken voor Milieu in Amsterdam ontbrak ook de landelijke ondersteuningsstructuur, die ten behoeve van de proeftuinen was opgezet.

## Succes- en faalfactoren bij wijken voor milieu

De vraag die overblijft is nu: welke succes- en faalfactoren zijn aan te wijzen bij Wijken voor Milieu? En welke implicaties heeft dit voor organisaties (opbouwwerk, sociaal-cultureel werk, natuur en milieueducatie etc.) die wijkgericht aan milieu willen werken? Het is ondoenlijk om de grote kluwen van factoren die hebben bijgedragen aan het meer of mindere succes van Wijken voor Milieu te ontrafelen, daarvoor is de situatie per stad te specifiek en verschillend. Waar we naar op zoek zijn, zijn meer algemene succes- en faalfactoren, die ongeacht de specifieke situatie in een stad, een wezenlijke bijdrage hebben geleverd aan de behaalde resultaten, met name op lange termijn. Welke resultaten zijn na 6 zes jaar nog zichtbaar, in welke vorm en vooral waarom? Met een antwoord op deze vragen zijn handvaten aan te geven voor iedereen die zich in de toekomst wil bezig houden met milieugericht werken in de wijk.

Het construeren van meer algemene faal- en succesfactoren vraagt een vergelijking over de zes proeftuinen om vast te stellen welke factoren op meerdere plaatsen voorkomen en in welke mate de geboekte resultaten per stad daarmee overeenkomen. De resultaten kunnen op verschillende niveaus liggen: organisatorisch (de mate waarin bewoners participeren en de samenwerking met de gemeente), materieel (de opgezette voorzieningen), maar ook inhoudelijk (de thema's waaraan gewerkt is). Daarnaast kan een onderscheid worden gemaakt in korte en lange termijn resultaten: welke initiatieven zijn gerealiseerd tijdens de projectperiode (1993-1995) en welke voorzieningen zijn daarna van de grond gekomen of bestaan nog anno 1999? Richtinggevend daarbij zijn de doelstellingen uit 1993, die we aan het begin geformuleerd hebben en die we hier nog even herhalen:

- Het creëren van draagvlak bij bewoners voor medewerking aan maatregelen die bijdragen aan een beter leefmilieu en een geringere belasting van het milieu;
- Het vergroten van de betrokkenheid en zeggenschap van bewoners bij de inrichting en vormgeving van milieumaatregelen in die omgeving, door middel van het toepassen van milieuactivering waarbij groepen die in een isolement of achterstandssituatie verkeren speciale aandacht krijgen;
- Het bevorderen van overleg en afstemming tussen gemeentelijke diensten, welzijnswerk en andere in een bepaalde wijk werkzame instanties over het thema milieu en integratie met andere terreinen.

Daarnaast hebben de betrokken in elke stad ook zelf doelstellingen geformuleerd (zie tabellen). Deze individuele doelstellingen komen grofweg overeen met de landelijke doelstellingen en elke stad legt wel zijn eigen accenten. Utrecht kiest de invalshoek van beheer en onderhoud van de wijk, terwijl Deventer milieu wil combineren met werk en scholing. Arnhem en Breda leunen dicht tegen de landelijke doelstellingen aan: beide steden willen op wijkniveau concrete milieuproblemen aanpakken en de participatie van bewoners in gemeentelijke besluitvormingsprocessen versterken.

Het succes van een project moet worden afgemeten aan de mate waarin resultaten bijdragen aan de gestelde doelstellingen. Daarnaast kan gekeken worden naar onbedoelde effecten die, al wel of niet positief, voortkomen uit de projecten. De resultaten binnen de zes proeftuinen en daarbij van belang zijnde factoren staan uitgebreid beschreven in de zes afzonderlijke verslagen. Daarnaast zijn deze resultaten en factoren al naast elkaar gelegd in twee tabellen en de voorgaande nadere analyse. Het is nu dus zaak om op basis van de beschrijvingen algemene succes- en faalfactoren te formuleren. De twee tabellen in de bijlage geven hierbij enig inzicht. Deze tabellen proberen overeenkomsten in factoren inzichtelijk te maken tussen de verschillende steden.

### **Algemene succes- en faalfactoren**

Op basis van deze twee tabellen hebben wij, zonder uitputtend te zijn, de volgende succes- en faalfactoren geconstrueerd bij de Wijken voor Milieuprojecten:

#### **SUCCEFACTOREN**

- ◆ Het koppelen van milieu aan leefbaarheidproblemen in de buurt
- ◆ Koppeling met werkgelegenheid
- ◆ Aanspreken van bestaande bewonersorganisaties
- ◆ Opzetten van een formele overlegstructuur tussen gemeente en bewoners
- ◆ Enthousiaste opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk
- ◆ Persoonlijke kartrekker binnen het gemeentelijk apparaat (actieve ambtenaar/ wethouder)
- ◆ Gemeentelijk draagvlak (politiek, bestuurlijk, ambtenaren)
- ◆ Financiële dekking

#### FAALFACTOREN

- Verkokering van de overheid
- Ontbreken van draagvlak/onwelwillende instelling
- Omloop bij bewoners/afnemende motivatie en betrokkenheid bij bewoners op lange termijn
- Werken boven wijkniveau

Deze factoren zullen hieronder afzonderlijk besproken en vergeleken worden over de zes steden.

## Succesfactoren

### *Het leggen van een link tussen leefbaarheidproblemen in de buurt en milieu*

In alle zes de proeftuinen is er wel op een of andere manier aangesloten op thema's of problemen die spelen in de buurt, maar de mate waarin verschilt nogal. Het ene project zoekt nadrukkelijker aansluiting bij het thema milieu dan het andere dat dichterbij de directe leefomgeving van wijkbewoners gaat zitten. Een voorbeeld van de eerste situatie is Breda waar heel doelbewust werd ingezet op beheerkwesties rondom afval en een schone woonomgeving. Oldenzaal illustreert meer de tweede situatie waar groenadoptatie en milieuvriendelijk huishouden hoog op de agenda stond. Het effect van deze keuze is niet eenduidig, maar de verwachting is dat aansluiting bij de leefbaarheid in de buurt nodig is om bewoners actief te krijgen. Een ver-van-mijn-bed-onderwerp als energiebesparing zou minder tot de verbeelding spreken van wijkbewoners dan het aanpakken van afvalproblematiek. Dit is deels terug te zien in Oldenzaal waar groenadoptatie meer aansloeg bij bewoners dan het milieuvriendelijk huishouden en wordt ook treffend verwoord door de directeur van Cambio Deventer, Anne Jelle Lycklama: "Elk jaar blijken, ondanks de vier richtinggevende thema's [binnen het beleid van de Cambio], bewoners het meest op te hebben met zwerfvuil, hondenpoep, onkruid etc.". Hij vraagt zich dan ook af of het niet beter is per wijk stuurgroepen in te stellen die zich bezighouden met de fysieke woon- en leefomgeving. Maar daarmee wordt voorbij gegaan aan de doelstelling van het Wijken voor Milieu project, namelijk het creëren van draagvlak bij bewoners voor medewerking aan maatregelen die bijdragen aan een beter leefmilieu en een geringere belasting van het milieu. Het gaat dus om een combinatie van leefomgeving en milieu. In Utrecht lijkt men hier redelijk in geslaagd: naast veegacties zijn er ook Thermi-projecten opgezet, waarbij bewoners collectief hun huis kunnen laten isoleren.

### *Koppeling met werkgelegenheid*

In de steden Utrecht, Oldenzaal en Deventer (met name de laatste) was binnen het Wijken voor Milieu-project ook aandacht voor werkgelegenheid. Een van de expliciete doelstellingen van het buurtbeheerbedrijf in zowel Utrecht als Deventer was het aan werk helpen van langdurig werklozen. Dit kan als een positief neveneffect gezien worden bij het Wijken voor Milieu-project en past bij de doelstellingen van Wijken voor Milieu, waarin speciale aandacht wordt gevraagd voor groepen die in een isolement of achterstandssituatie verkeren.

### ***Aanspreken van bestaande bewonersorganisaties***

Ook op dit punt zijn de steden eensgezind: elke proeftuin heeft wel op een of andere manier aansluiting gezocht bij bestaande netwerken in de buurt. Deze netwerken worden vaak gevormd door bewonersorganisaties die in een buurt actief zijn vanuit de stadsvernieuwing. De bewonersorganisaties kregen in het kader van Wijken voor Milieu een stem bij inrichting van het project in hun wijk. Meestal benaderde de gemeente daarbij een bewonersorganisatie (Arnhem, Breda, Oldenzaal), een enkele keer stapten bewoners zelf naar de gemeente (Deventer) of nam het opbouwwerk het initiatief (Utrecht). Op dit punt is dus niet zoveel vergelijking mogelijk. Vaak ligt aan een actieve bewonersgroep een actieve opbouwwerker ten grondslag en dit punt komt hierna nog uitgebreid aan de orde.

### ***Opzetten van een formele overlegstructuur tussen gemeente en bewoners***

Elke stad heeft op zijn eigen manier invulling gegeven aan de organisatie van het project: In Utrecht werkte men in navolging van Deventer met wijkmilieubedrijven, in Arnhem koos men voor wijkplatform met integrale vertegenwoordiging, op soortgelijke leest werd in Breda een wijkprojectgroep opgericht aangevuld met ambtenaar-burger koppels, terwijl in Oldenzaal volgens meer informele lijnen gewerkt werd door afspraken te maken tussen de buurtcommissie en de gemeentelijke diensten. Elke organisatievorm heeft zijn voor- en nadelen: buurtbeheerbedrijven zorgen voor een stevige verankering van initiatieven, maar brengen ook een grotere autonomie met zich mee ten opzichte van het gemeentelijke beleid. En juist dit gemeentelijk beleid blijkt vaak een belangrijke factor te zijn voor het draagvlak van de gemeente, maar daarover later meer. Integrale wijkplatforms en –projectgroepen zorgen voor een breed draagvlak onder betrokkenen (gemeente, ambtenaren, bewoners, welzijnsinstellingen, bedrijven), maar kunnen paradoxaal ook voor communicatieproblemen zorgen door alle verschillende inzichten die boven tafel komen. In Breda botsten ambtenaren en bewoners met elkaar: de eerste partij zette vraagtekens bij de representativiteit van bewonersorganisaties en de tweede partij bekritiseerde de ambtelijke cultuur.

De kaders van de gekozen organisatievorm zijn vaak verankerd in het gemeentelijk beleid. Zo bevatte het milieubeleidsplan in Arnhem al een blauwdruk voor de wijkplatforms met een duidelijk pleidooi voor integrale samenwerking. De Deventer Buurtbeheer en de latere Wijkaanpak met wijkbudgetten legde de basis voor participatie van wijkbewoners. Oldenzaal laat het tegenovergestelde zien: de gemeente beschikte nog niet over een milieuvisie en had nog geen erva-

ring opgedaan met wijkgericht werken, waardoor een informele organisatie ontstond waarin bewoners en gemeente in onderling overleg tot afspraken kwamen.

***Landelijke ondersteuning: een enthousiaste opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk***

De bijdrage van een actieve opbouwwerker blijkt vaak bepalend bij het motiveren van bewoners. Dit blijkt niet alleen uit de aanwezigheid van een actieve bewonersgroep, maar vooral wanneer deze ondersteuning wegvalt. De meeste extreme situatie deed zich voor in Roermond waar het opbouwwerk niet goed van de grond is gekomen door voortijdig vertrek van de oorspronkelijke opbouwwerker. De opvolgster beschikte onvoldoende over contacten in de wijk om het project op de rails te zetten, waarmee we weer terug zijn bij tweede succesfactor 'aanspreken van bestaande bewonersorganisaties in de buurt. Maar ook Oldenzaal laat zien dat een tussentijdse uitval van de opbouwwerk gevolgen heeft voor de continuïteit: de wijkmilieuaanpak is daar niet hemelsbreed aangeslagen en beperkt zich tot de gemeentelijke afdeling groenonderhoud.

Het belang van de opbouwwerker lijkt dus te liggen in het activeren en uitbreiden van relaties met buurtbewoners. Het opbouwwerk heeft niet het alleenrecht op deze functie: ook andere organisaties en/of personen kunnen deze taak vervullen, zoals de buurtmeester in Breda laat zien. Deze fungeert als spil in de wijk Heuvel voor zowel gemeente als bewoners na het vertrek van het buurtopbouwwerk. Ook valt te denken aan NME, feitelijk nemen zij deze taak in een aantal gemeenten al op zich. Het gemeentelijk Milieu Educatie Centrum in Breda bijvoorbeeld heeft na Wijken voor Milieu verschillende milieuprojecten op buurtniveau opgestart. Voorwaarde blijft echter de beschikking over een netwerk van buurtrelaties, waardoor het opbouwwerk vaak wel de meest geëigende kandidaat is.

De inzet van opbouwwerkers werd mogelijk gemaakt door het vanuit LCO/LAMIGO opgezette landelijk bureau Wijken voor Milieu, dat uren vrijmaakte voor de inzet van opbouwwerkers ter plaatse. Hiermee is ook het belang van landelijke ondersteuning door een organisatie als bureau Wijken voor Milieu aangegeven: zonder deze ondersteuning was de inzet van 'buurtnetwerkers' niet mogelijk geweest. Dit belang wordt nog eens onderstreept in één van de hierna te bespreken wijkexperimenten vanuit milieuorganisaties, waarin deze landelijke ondersteuning ontbrak (Wijken voor Milieu in Bos en Lommer), waardoor het project dan ook nauwelijks van de grond is gekomen. Zeker voor het van de grond krijgen van wijkgerichte milieu-initiatieven is een landelijke steunfunctie van essentieel belang. Op lange termijn echter kan een landelijke steunfunctie ook z'n nadelen hebben. De continuïteit van lokale projecten hangt met een lande-



lijk ondersteuningsapparaat namelijk af van het voortbestaan van deze landelijke ondersteuning. De inzet van opbouwwerkers in de proeftuinen viel daarom grotendeels weg met het verdwijnen van het bureau Wijken voor Milieu na afloop van de projectperiode. Als het bijltje dan niet ter plekke kan worden overgenomen door lokaal gefinancierde netwerkwerkers, dreigen deze projecten na verloop van tijd dood te bloeden en gaat het tijdens de projectperiode opgebouwde sociaal kapitaal verloren. Dit onderstreept het belang van samenwerking met andere organisaties: het opbouwwerk en (gemeentelijke) milieueducatie-organisaties kunnen elkaar aanvullen en versterken.

### ***Persoonlijke kartrekker binnen het gemeentelijk apparaat***

Dat ook het tegenovergestelde van achterdochtige ambtenaren mogelijk is, laten de steden Arnhem, Breda, Deventer en Oldenzaal zien. In al deze steden was een enthousiaste ambtenaar actief die als kartrekker fungeerde binnen het gemeentelijk apparaat. Er blijkt vaak maar één enthousiasteling voor nodig te zijn om het verschil in inzicht tussen bewoners en gemeente te overbruggen. Zo was er in Deventer sprake van een strategische ambtenaar (projectleider grotestedenbeleid) die bij bewonersinitiatieven de politieke vertaalslag maakte voor de gemeente. De kunst zit hem in het vinden van deze enthousiasteling of zoals de opbouwwerker in Deventer het noemt: 'het zoeken naar de witte raven'. De weg voor deze witte raven wordt vaak medebereid door een enthousiaste wethouder zoals in Oldenzaal, Deventer en Utrecht. Dit lijkt ook een belangrijke factor voor lange termijn resultaten te zijn: door de toetreding van de drie vanuit Wijken voor Milieu betrokken personen in Utrecht tot de Utrechtse politiek is het project in deze stad blijvend verankerd in de het gemeentelijk beleid.

### ***Gemeentelijk draagvlak***

Op gemeentelijk niveau is een onderscheid te maken in een politieke (raadsleden en beleid), een bestuurlijke (B&W) en een ambtelijke laag.

#### *politiek: oud en nieuw beleid*

Voor het vaststellen van het politiek draagvlak zijn we uitgegaan van hetgeen is vastgelegd in bestaand en nieuw beleid. Gemeentelijk beleid blijkt een belangrijke factor te zijn bij het enthousiasme van het college voor Wijken voor Milieu: gemeenten die al eerder milieu-initiatieven hebben opgezet of ondersteund en daarbij ervaring hebben opgedaan met wijkgericht werken vertonen aanmerkelijk meer belangstelling en enthousiasme dan andere meer 'onervaren' ge-

meenten. In Breda had de gemeente al een milieubeleidsplan opgesteld en had ze een ambitieus afvalscheidingprogramma ontwikkeld. Bewonersinitiatieven op het gebied van afval werden dan ook met open armen ontvangen. Veel minder toeschietelijk was de gemeente bij minder bij haar beleid aansluitende initiatieven als groenadoptatie door bewoners. Ook in Arnhem had de gemeente al een milieubeleidsplan opgesteld, waarin ze het concept Wijkgerichte Aanpak Milieubeheer introduceerde. In het kader van dit milieubeleidsplan lanceerde de gemeente een heel scala aan initiatieven, waaronder het Wijken voor Milieu-project. In Deventer had de gemeente al de nodige ervaring opgedaan met Deventer Buurtbeheer en later de Deventer Wijkaanpak, waardoor het nodige draagvlak aanwezig was bij zowel gemeente als bewoners voor het Wijken voor Milieu-project.

#### *Bestuur: B&W*

Onder het (dagelijks) bestuur van de gemeente verstaan wij het College van Burgemeester en Wethouders. Indien het project actief door een of meerdere leden van dit college gesteund werd, spreken wij van bestuurlijk draagvlak. Dit was het geval in Deventer, Oldenzaal en Utrecht, waar, zoals hierboven vermeld, een actieve wethouder als stimulator binnen het gemeentelijk apparaat fungeerde. Het effect van dit bestuurlijk draagvlak wordt vooral duidelijk wanneer deze wegvalt, zoals in Oldenzaal het geval was. Het wegvallen van dit draagvlak viel daar samen met de uitval van de opbouwwerker, waardoor de continuïteit van het project in gevaar kwam met als resultaat dat de Wijken voor Milieu-methodiek alleen bij bepaalde ambtelijke diensten is aangeslagen.

#### *Ambtenaren*

De ambtelijke laag is hierboven al enigszins ter sprake gekomen, waar werd gewezen op de cultuurverschillen tussen ambtenaren en burgers. In meerdere proeftuinen liepen bewoners aan tegen een achterdochtige houding van ambtenaren. In Utrecht waren ambtenaren niet altijd gecharmeerd van bewonersparticipatie met name waar het gaat om budget stellen. (hetgeen zo belangrijk is voor het van de grond krijgen van initiatieven: zie financieel draagvlak). Ook in Deventer stonden ambtenaren wantrouwend tegenover bewoners. Toch komt Utrecht op langere termijn als beste uit de bus: het wijkmilieubedrijf is daar o.a. gebruikt voor de financiering van wijkmilieupunten die in de loop der jaren uitgebreide stadsnetwerken hebben opgebouwd met niet alleen bewoners en gemeentelijke diensten, maar ook met bedrijven, scholen en welzijns- en milieu-instanties.

### ***Financiële dekking***

Om initiatieven van de grond te krijgen is naast personele inzet ook de financiering van belang. In Arnhem en Deventer gebeurde dat het meest expliciet door het instellen van wijkbudgetten, waardoor bewoners een duidelijke stem kregen in de besteding van beschikbaar gestelde middelen. Dit heeft als neveneffect dat de betrokkenheid en het gevoel van eigenwaarde van bewoners vergroot wordt. Maar de financiering hoeft niet altijd van de gemeente te komen: in Breda bundelde de opbouwwerker zijn krachten met het Milieu Educatie Centrum om voldoende geld bij elkaar te krijgen. Ook zien de betrokkenen in Breda en Deventer de woningcorporaties als toekomstige (financiële) samenwerkingspartners. Het opzetten van een buurtbeheerbedrijf, zoals in Utrecht en Deventer is eigenlijk al een vorm van zelffinanciering. Toch is hierbij externe ondersteuning geboden om de opstartkosten te overbruggen en eventuele uitbreiding te financieren. In Deventer vervulde het gemeentelijke project Schone Woonomgeving deze functie, terwijl in Utrecht de gemeente het haalbaarheidsonderzoek en de Stichting Werkplan (belast met uitvoering) financierde.

### ***Werken op wijkniveau***

De wijkgerichte aanpak van Wijken voor Milieu is medebepalend geweest voor het succes. Dit bleek vooral wanneer deze methodiek werd verlaten in het kader van de stedelijke implementatie. Het opzetten van Wijken voor Milieu op een hoger schaalniveau stuitte in Breda bijvoorbeeld op problemen, niet alleen bij de gemeente, maar ook bij het opbouwwerk. Dit punt komt hierna uitgebreider aan bod, als we het hebben over de faalfactor 'Werken boven wijkniveau'.

### ***Faalfactoren***

#### *Verkokering van de overheid*

Faalfactoren zijn vaak het tegenovergestelde van succesfactoren. Toen we het hadden over de overlegstructuur tussen gemeente en bewoners is al ingegaan op de wantrouwende houding van ambtenaren en bewoners ten opzichte van elkaar. Doordat ambtenaren niet warm lopen voor bewonersinitiatieven lopen deze vaak vertraging op of lopen ze zelfs vast. De opbouwwerker in Oldenzaal maakt bijvoorbeeld melding van een late reactie van de gemeente op bewonersinitiatieven. Daarnaast kunnen ambtelijke diensten elkaar tegen werken of er verschillende ideeën op nahouden. Dezelfde opbouwwerker verhaalt van slechte communicatie tussen de verschillende gemeentelijke SPB-diensten in Oldenzaal. Uiteindelijk heeft alleen de afdeling

groenonderhoud de Wijken voor Milieu-methodiek overgenomen. Aan de andere kant laten de voorbeelden van actieve ambtenaren zien dat dit wantrouwen kan worden doorbroken. Een tijdige en frequente communicatie tussen bewoners en gemeente en ambtenaren zal daarbij waarschijnlijk ook een rol spelen.

*Het ontbreken van draagvlak / een onwelwillende instelling*

Ook bij de succesfactor 'draagvlak' gaat deze omgekeerd evenredige relatie op: bij een gebrek aan ondersteuning door gemeente of opbouwwerk komt de continuïteit in gevaar. Dit punt is al ter sprake gekomen bij de ondersteuning van opbouwwerk, maar is ook op andere terreinen zichtbaar. In Breda kwam het initiatief tot groenbeheer door bewoners niet goed van de grond door een gebrek aan politiek draagvlak: dit initiatief sloot namelijk veel minder aan bij het gemeentelijk beleid dan afvalinzameling. Het ontbreken van ondersteuning vanuit het opbouwwerk in Roermond had niet alleen te maken met het vertrek van de opbouwwerker, maar ook met een aantal wisselingen van de wacht binnen het welzijnspunt APO (later CMAD) waardoor geen continu dragend beleid gevoerd kon worden. In Oldenzaal tenslotte liep het project 'binnenmilieu' vast op een onwelwillende houding uit een hele andere hoek: de woningbouwvereniging.

*Verloop bij bewoners / verdwijnen van motivatie en betrokkenheid op lange termijn*

Bijna alle steden kaarten het probleem van omloop bij bewoners en, daarmee samenhangend, het gemotiveerd houden van bewoners aan. Daarbij kun je je afvragen of dit een meer een oorzaak of een gevolg is: is een gebrek aan motivatie en betrokkenheid bij bewoners op lange termijn een uitkomst van Wijken voor Milieu of draagt deze ontwikkeling bij aan het falen van een project? Beide zaken zijn niet helemaal van elkaar te scheiden, maar het laatste lijkt meer van toepassing: indien een proeftuin erin slaagt om bewoners gemotiveerd te houden is het project een langere levensduur beschoren. Een goed voorbeeld is Utrecht: deze stad lijkt er als enige in te zijn geslaagd om de aandacht van bewoners vast te houden. Door het ontwikkelen van buurtnetwerken via de wijkmilieupunten en de politieke verankering van de methodiek blijven bewoners bij wijkmilieuprojecten in Utrecht en de vervolgen daarop betrokken.

Het verloop onder bewoners lijkt ook een meer algemeen geldend probleem te zijn: veel vrijwilligersorganisaties klagen over de moeilijkheden die zij hebben met het vasthouden en vinden van vrijwilligers. Welsen (1993) constateert, in een onderzoek naar de beweegredenen van mensen om vrijwilligerswerk te doen, een voorkeur van veel vrijwilligers voor vrijblijvend werk, dat ze zelf kunnen indelen. Mensen voelen zich niet meer door de bestaande organisatorische kaders aangesproken: "Ze willen wel iets doen, maar niet ergens bijhoren". Dergelijke ontwikkelingen betekenen dat vrijwilligerswerk met een steeds minder stabiel rekruteringsveld te maken krijgt.

Solidariteitsgevoelens zijn echter met deze individualiseringstendens niet verdwenen en misschien zelfs wel meeromvattend geworden. Ze zijn echter steeds meer gerelateerd aan persoonlijke interesses en belevingen. Individualisering heeft daarmee de inzet voor de gemeenschap onberekenbaarder gemaakt. Er is niet altijd sprake van een verminderende, maar vaak van een veranderende bereidheid tot vrijwillige inzet. Het is nu niet meer zozeer een breed gevoel van verantwoordelijkheid voor alle "naasten" uit de eigen wijk, de kerk of het werk, dat mensen motiveert, als wel de persoonlijke belangstelling voor specifieke hulpvormen en doelgroepen. Zo valt te begrijpen waarom zich betrekkelijk veel nieuwe vrijwilligers aandienen bij one-issue-organisaties, ook in de hulpverlening. Een duidelijke profilering op thema's binnen Wijken voor Milieu kan dus rekruterend werken naar nieuwe vrijwilligers.

#### *Werken boven wijkniveau*

De wijkgerichte aanpak van Wijken voor Milieu al als een succesfactor aangemerkt. Als voorbeeld werd Breda aangehaald: deze stad kreeg tijdens het project te maken met een gemeentelijke herindeling in vijf districten, waardoor het werkgebied voor niet alleen de gemeente, maar ook het opbouwwerk veel groter werd en de afstand tot de wijk toenam. Dit had o.a. tot gevolg dat de anonimiteit met de groenmedewerkers in buurt toenam en het opbouwwerk uit de wijk. Alleen de wijk Heuvel in Breda kent nog een buurtmeester. Omgekeerd noemt de opbouwwerker in Deventer de kleinschaligheid van de proeftuin (maar een derde wijk) een succesfactor. Hiermee zijn enigszins de grenzen aangegeven van Wijken voor Milieu: een effectieve uitvoering is alleen mogelijk op wijkniveau. Dit houdt in dat voor de verspreiding van het project naar hogere niveaus (stedelijk, regionaal) telkens nieuwe projecten moeten worden opgestart in andere wijken. Daarbij kan natuurlijk gebruik worden gemaakt van eerder opgedane ervaring en kan het enthousiasme en succes in een wijk als aanjager dienen voor andere wijken. Het project Schone Woonomgeving in Breda en Cambio Deventer zijn daar voorbeelden van.

#### *Korte en lange termijn-factoren*

De verschillen tussen wat anno 1999 is blijven hangen van Wijken voor Milieu in de verschillende proeftuinen zijn groot. Ze variëren van verankering van de methodiek in gemeentelijk beleid met goed functionerende wijkmilieupunten (Utrecht) tot incidentele schoonmaakacties door bewoners (Roermond) en onderkoelde relaties met de gemeente (Arnhem). Ook binnen proeftuinen zelf zijn grote verschillen. Zo heeft in Breda het project Schone Woonomgeving stedelijk navolging gekregen, terwijl groenbeheer door bewoners in dezelfde stad niet lang stand heeft gehouden. In Oldenzaal heeft de gemeente een soortgelijk project opnieuw opgestart in een

deel van de wijk, terwijl in Deventer bewoners zelf (met financiële ondersteuning van de gemeente) het werkterrein van hun buurtbeheerbedrijf hebben uitgebreid naar de hele stad.

Het is lastig om hierbij een onderscheid te maken in succes- en faalfactoren voor de korte (projectperiode) en lange termijn (anno 1999). Een aantal van de hierboven genoemde factoren spelen vooral in de opstartfase en zijn daarmee meer conditionele factoren. Toch kunnen ze van belang zijn voor de beklijving van resultaten op lange termijn. Het koppelen van milieu aan leefbaarheidproblemen in de buurt is van belang om bewoners in eerste instantie bij het project te betrekken, maar ook om hun aandacht te behouden. Hetzelfde geldt voor het aanspreken van bestaande bewonersorganisaties. Aan de andere kant is op langere termijn het aantrekken van vers bloed noodzakelijk om bij omloop van bewoners het draagvlak in de wijk te behouden en het vastroesten van bestaande verhoudingen tegen te gaan. Dit blijkt vaak moeilijk te realiseren: na verloop van tijd verhuizen sleutelfiguren in de wijk of neemt de motivatie van wijkbewoners af. Het opvullen van de gaten blijft problematisch, maar niet onmogelijk, zoals Utrecht laat zien. Met het opzetten en uitbreiden van buurt- en stadsnetwerken is veel te winnen.

Hiermee is meer impliciet een belangrijke succesfactor aangegeven: gemotiveerde, enthousiaste wijkbewoners zijn een absolute voorwaarde voor het van de grond krijgen van een Wijken voor Milieu-project. De hiervoor besproken succesfactoren (aansluiten op leefbaarheid en bestaande bewonersorganisaties etc.) dragen daaraan bij. Eigenlijk lopen doel en succesfactor hier gedeeltelijk door elkaar: een van de landelijke doelstellingen van Wijken voor Milieu was namelijk het creëren van draagvlak onder en actief betrekken van wijkbewoners bij milieuonderwerpen. Dit doel blijkt ook een belangrijke succesfactor te zijn om wijkgerichte milieu-initiatieven daadwerkelijk van de grond te krijgen. Door het geven van *premie of actie* zijn bewoners gemotiveerd en actief te krijgen en deze methodiek mag daarom in geen enkel vervolg ontbreken: wijkgerichte milieu-initiatieven vallen of staan namelijk met de bijdrage van wijkbewoners.

Bij de ondersteuning vanuit het opbouwwerk is het korte en lange termijn effect ook moeilijk uit elkaar te trekken: een opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk bleek niet alleen tijdens de projectperiode van belang te zijn, maar ook daarna. Met de wisseling van de wacht in Arnhem verminderde bijvoorbeeld de inzet voor wijkgericht werken aan milieu binnen het opbouwwerk, waardoor de bewonerswerkgroepen en hun relatie met de gemeente in het slop raakten. De problemen met het vasthouden van bewoners duiden erop dat de aanwezigheid van zo'n 'netwerker' geen overbodige luxe is.

Ook de kartrekkers binnen het gemeentelijke apparaat (wethouder of ambtenaren), die in de beginfase zo cruciaal zijn voor het gemeentelijke draagvlak, kunnen later een rol spelen in de

verankering van de methodiek in gemeentelijk beleid, zoals Utrecht zo mooi laat zien. Gemeentelijk draagvlak lijkt daarmee bij uitstek een factor voor succes op lange termijn, al mag het belang van gemeentelijk draagvlak bij het opstarten van een project zeker niet vergeten worden. Zonder een luisterend en bereidwillig oor van de gemeente komen plaatselijke initiatieven veel moeizamer en beperkter van de grond.

De dialoog tussen gemeente en wijkbewoners gaat na de projectperiode vaak door in die plaatsen waar dit overleg in een formele structuur is verankerd. In Deventer en Utrecht zijn de wijkmilieubedrijven vaste aanspreekpunten gebleven; in Breda gaat dit in mindere mate op voor de districtsmeldpunten. In Oldenzaal riep de gemeente hiervoor speciaal een bewonerscommissie in het leven. Dit vergemakkelijkt het maken van nieuwe afspraken en het opzetten van nieuwe initiatieven. Ook kan deze structuur gebruikt worden om de verschillende gemeentelijke diensten op een lijn te krijgen en zo het gemeentelijk draagvlak te vergroten. Het leggen van een koppeling met werkgelegenheid houdt de organisatie daarnaast ook financieel (zij het met enige ondersteuning) levensvatbaar.

Het onderhouden en uitbreiden van buurt-, maar ook stadsnetwerken houdt bewoners en gemeentelijke instanties actief betrokken. Toch blijft het vaak een wijkaangelegenheid, hetgeen geen zwaktepunt is, maar juist een succesfactor op de lange termijn. Breda laat zien dat een gemeentelijke schaalvergroting negatief werkt op buurtrelaties en daarmee op de betrokkenheid van bewoners en opbouwwerk.

Het rondrijden van de financiën rondom initiatieven tenslotte is iets wat altijd van belang is. Aan elk project hangt een kostenplaatje dat gedekt moet zijn, of dit nu op korte of op lange termijn speelt. De proeftuinen laten zien dat er verschillend financieringsmogelijkheden zijn. Een overzicht van korte en lange termijn factoren staat weergegeven in onderstaande tabel.

**Tabel: Korte en lange termijn-factoren**

<b>Succes- en faalfactoren</b>	<b>Korte termijn Factoren</b>	<b>Lange termijn factoren</b>
Het koppelen van milieu aan leefbaarheidproblemen in de buurt	X	(x)
Koppeling met werkgelegenheid		X
Aanspreken van bestaande bewonersorganisaties	X	(x)
Opzetten van formeel overlegstructuur tussen gemeente en bewoners		X
Enthousiaste opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk	X	(x)
Persoonlijke kartrekker binnen het gemeentelijke apparaat (Actieve ambtenaar/ wethouder)	X	
Gemeentelijk draagvlak:		
• Politiek (bestaand en/of nieuw beleid)	(x)	X
• Bestuurlijk	(x)	X
• Ambtenaren	X	
Financiële dekking	X	X
Werken op wijkniveau		X
Vasthouden van motivatie en betrokkenheid bewoners		X

### **Opbouwwerk vs. milieuorganisaties**

Bijzonder aan 'Wijken voor Milieu' was, dat het opbouwwerk een belangrijke rol speelde, en wel in tweeërlei opzicht: institutioneel als mede-initiatiefnemer en plaatselijk bij de ondersteuning in de zogenaamde proeftuinen. Dat was dan ook de reden niet alleen bij die proeftuinen zelf, maar ook aanvullend onderzoek te doen op locaties, waar een wijkmilieuproject was gestart vanuit een milieuorganisatie. Opbouwwerk en de milieubeweging opereren steeds vaker in elkaars vaarwater en het is daarom interessant om te kijken welke aanpak het beste uitpakt: de meer opdoen gerichte benadering van milieuorganisaties of de bottom-up aanpak van het opbouwwerk? Of hebben beide organisaties meer profijt van een onderlinge samenwerking en methodiekuitwisseling? Milieu-initiatieven worden binnen de milieubeweging vaak georganiseerd vanuit landelijk campagnes die dan lokaal worden toegepast (opdoen), terwijl het opbouwwerk meer de buurt en haar bewoners centraal stelt en van daaruit initiatieven ontwikkeld, die mogelijk door kunnen groeien naar hogere, stedelijke en regionale, niveaus (bottom-up). Door het vergelijken van de casebeschrijvingen tussen opbouwwerkproeftuinen van Wijken voor Milieu



en de wijkexperimenten van milieuorganisaties zijn hier wellicht uitspraken over te doen. Daarvoor moeten we eerst een vergelijkbare analyse maken van de twee wijkgerichte milieuprojecten in Haarlem en Amsterdam om vervolgens na te kunnen gaan in hoeverre de hierbij aangetroffen succes- en faalfactoren overeenkomen met die in de opbouwwerk-proeftuinen. Opnieuw hebben we daarbij gebruikt gemaakt van een schematisch overzicht in tabelvorm (zie bijlage).

Het ecoteamproject in Haarlem biedt om te beginnen interessant vergelijkingsmateriaal met de proeftuin in Breda, omdat in deze laatste stad ook geprobeerd is om een ecoteam van de grond te krijgen. Alleen verliep dit initiatief veel minder succesvol dan in Haarlem, waar de ecoteams op grote schaal toepassing hebben gevonden in de gehele provincie Noord-Holland. Toch liep de organisatie in beide tuinen tegen dezelfde problemen aan: bepaalde bevolkingsgroepen bleken moeilijk te activeren. In Breda wijdde men dit aan een ongunstig wijkprofiel, terwijl men in Haarlem spreekt van moeilijk bereikbare groepen. In beide gevallen gaat het over bejaarden, studenten en allochtonen. Volgens een ambtenaar in Breda zien deze groepen hun woning veel minder als hun eigen huis en zijn ze daarom ook minder bereid om in de energiehuishouding daarvan te investeren.

Het grote verschil tussen beide projecten zit hem in de organisatorische benadering: in Haarlem maakte het initiatief deel uit van een veel groter internationaal verband, het zogenaamde 'Global Action Plan for the Earth'. Deze inkadering in een grote bestaande organisatie is misschien verantwoordelijk voor het grote succes in Haarlem, omdat in het internationale verband al grote ervaring en kennis over de ecoteammethode bestond. Deze kennis blijkt o.a. uit de gekozen structuur: het steunpunt beschikte zowel over regiomanagers, programmaleiders als coaches die ieder hun eigen takenpakket hadden. In Breda ontbrak deze kennis nog en moest men de beschikbare tijd en energie verdelen over de verschillende milieu-initiatieven binnen het Wijken voor Milieu-project. Het ecoteam-initiatief ontstond daar vanuit één wijk (Heuvel) en is daarna wegens onvoldoende belangstelling overgeplant naar een andere wijk (Boeimeer) waar de methode wel succesvol bleek. Ook op de lange termijn is dit verschil ook zichtbaar: volgens onderzoek aan de Universiteit van Leiden zijn de opgetreden gedragsveranderingen bij de deelnemers in Haarlem na twee jaar nog steeds zichtbaar.

Toch is in Haarlem ook aansluiting gezocht bij de lokale situatie: het steunpunt probeerde initiatieven te ontwikkelen die pasten binnen de Lokale Agenda 21 van de gemeente. De gemeente ondersteunde van haar kant het steunpunt met financiële bijdragen. De gemeente stond dus welwillende ten opzichte van het initiatief en ook het lokale energiebedrijf droeg haar steentje bij. Deze samenwerkingsconstructie zie je terug in Arnhem waar men ook met energiebesparend huishouden (succesvol) aan de slag is gegaan, alleen ging het daar niet zozeer om het

bereiken van een gedragsverandering bij bewoners, maar om een besparing op de aardgas- en elektriciteitsrekening en werd er nadrukkelijk een link gelegd met werkgelegenheid. Banenpoolers, verenigd in een Energieteam, voerde onder begeleiding van de dienst MOW en in samenwerking met het lokale energiebedrijf eenvoudige energiebesparende maatregelen uit bij bewoners thuis. Dit initiatief bleek succesvol en is inmiddels stedelijk geïmplementeerd, waarbij jaarlijks tussen de 300 en 400 woningen worden bezocht.

Tenslotte is ook in Roermond geëxperimenteerd met het opzetten van een ecoteam, dit keer wel met een duidelijke gedragsveranderende invalshoek. Het opbouwwerk zette toen al vraagtekens bij deze methode. Men was bang dat alleen milieufreaks bereikt zouden worden en vond het een te individualistische benadering. Ten dele heeft het opbouwwerk daarin gelijk gekregen: de bewoners die actief worden in een ecoteam, zijn vaak al geïnteresseerd in het milieu en bepaalde bevolkingsgroepen geven vaak niet thuis. Maar meer nog heeft het initiatief te leiden gehad onder een gebrek aan ondersteuning van bewoners vanuit het opbouwwerk. Dat de methode wel degelijk kan werken bewijst Haarlem, alleen is daarvoor waarschijnlijk een duidelijke organisatiestructuur nodig met kennis van zaken.

Het tweede wijkgerichte milieuproject in Amsterdam is interessant, omdat dit project volgens dezelfde methodiek werkte als Wijken voor Milieu, maar daarbij een landelijk ondersteuningsapparaat moest ontberen. Het milieucentrum in Amsterdam startte daar in 1995 met een Wijken voor Milieuproject in drie wijken, waaronder Bos en Lommer. Ook hier werd aansluiting gezocht bij leefbaarheidproblemen in de buurt: nadat via een workshop een inventarisatie was gemaakt van de problemen werd in eerste instantie ingezet op het sterk levende thema afval met als succesvol resultaat een Afval Adoptie Plan, waarbij bewoners zelf een afvalbak in de straten in de gaten houden en daarover rapporteren aan het stadsdeelbestuur. Daarmee werd ook aangesloten bij het beleid van de gemeente, in dit geval de stadsdeelgemeente. Maar dit pakte volgens de plaatselijke opbouwwerker juist negatief uit: in plaats van een grotere medewerking van de gemeente leverde dit meer wantrouwen op, omdat het thema afvalpreventie als was ingebed in het stadsdeelbeleid en de gemeente dit niet opnieuw ter discussie wilde stellen. Vergelijkbaar met Deventer laat de gemeente ook hier geen ruimte in haar beleid voor verlangens van bewoners. De opbouwwerker spreekt zelfs van een defensieve houding naar bewoners toe. Net als in veel proeftuinen was daarbij ook sprake van een wantrouwende houding tussen bewoners en gemeente: bewoners schoven zaken gauw door naar de deelgemeente, terwijl de gemeente geen vertrouwen had in de duurzame aandacht van haar wijkbewoners, met name rond het thema groen.

Ondanks het ontbreken van een landelijk ondersteuningsapparaat zoals het landelijk bureau Wijken voor Milieu heeft het Milieucentrum Amsterdam toch aansluiting gezocht bij het opbouwwerk door hen in het project te betrekken. Vreemd genoeg pakte ook dit negatief uit: spanningen tussen het opbouwwerk en het stadsdeel zorgde ervoor dat de introductie van het project bij de gemeente alleen maar bemoeilijkt werd. Deze problemen benadrukken nogmaals het belang van een goede verstandhouding en daarmee communicatie tussen de verschillende partners in het project: bewoners, opbouwwerk, milieuorganisaties en gemeente. Gezamenlijk overleg over de inhoud van het project en concrete afspraken maken over ieders bijdrage, blijkt een must voor het van de grond krijgen van wijkgerichte milieu-initiatieven. Opbouwwerk en milieuorganisaties hoeven daarbij niet elkaar concurrenten te zijn, maar kunnen elkaar aanvullen zoals al eerder betoogd is. Nieuwe methodieken, zoals de ecoteambenadering, de inzet van lokale krachten en middelen en andere ingangen bij de gemeente leveren nieuwe mogelijkheden voor het opbouwwerk. Maar ook milieuorganisaties kunnen profiteren van de netwerkcapaciteiten van het opbouwwerk en de daar aanwezige kennis van bottom-up methodieken. Dat hier behoefte aan is bij milieuorganisaties blijkt uit de wijze waarop ze in de twee besproken milieuprojecten bewoners benaderden. In beide gevallen worden bewoners ad hoc benaderd met straatacties of een workshop zonder daarbij aansluiting te zoeken bij al aanwezige buurtnetwerken, zoals in veel van de opbouwwerk-proeftuinen gebeurde. Daarmee blijft bewonerspotentieel onderbenut. Mogelijk zijn het ontbreken van netwerkcontacten in de buurt hier debet aan.

### **Beleidsimplicaties**

Wat betekent dit nu voor organisaties die wijkgericht aan milieu willen werken? De zes proeftuinen laten zien dat elk Wijken voor Milieu-project weer anders is, met een eigen dynamiek tussen bewoners, opbouwwerk en gemeente en een eigen geschiedenis. Het gebruik maken van deze geschiedenis en het aansluiten daarop lijkt van wezenlijk belang om alle betrokkenen mee te krijgen in het project. Met deze opmerkingen in het achterhoofd zijn op basis van bovenstaande vergelijkingen de volgende algemene tips te geven aan organisaties die wijkgericht aan milieu willen werken.

- Zorg voor draagvlak zowel bij bewoners als de gemeente.
- Voor bewoners kan dit door aan te sluiten op al bestaande netwerken in de buurt, die ontstaan zijn vanuit eerdere bewonersinitiatieven of op basis van al bestaand gemeentelijk beleid (stadvernieuwing, buurtbeheer etc.).

- Bewoners zijn sneller te motiveren op concrete leefbaarheidproblemen in hun buurt. Het is dus zaak om het milieu te koppelen aan concrete leefbaarheidproblemen in een buurt. Een inventarisatie van knelpunten in de buurt met bewoners (buurtschouwen) kan hiervoor als basis dienen.
- Het opbouwwerk kan hierbij een belangrijke faciliterende en ondersteunende rol spelen. Opbouwwerkers in de buurt beschikken over buurtnetwerken die zij kunnen activeren en uitbreiden voor Wijken voor Milieu. Maar niet alleen het opbouwwerk hoeft deze rol te vervullen, ook kan gedacht worden aan buurtmeesters en het (mede)betrokken zijn van milieueducatieve organisaties zoals NME.
- Draagvlak bij ambtenaren is te realiseren door op zoek te gaan naar een actieve kartrekker binnen het gemeentelijk apparaat (strategische ambtenaar of wethouder) die wantrouwen kan wegnemen bij ambtenaren en de politieke vertaalslag kan maken voor burgemeesters en wethouders.
- Zet een duidelijke structuur op waarbinnen afspraken gemaakt kunnen worden tussen bewoners en gemeente, maar ook tussen de verschillende gemeentelijke diensten onderling. Daarbij zijn verschillende vormen mogelijk (wijkmilieubedrijven, wijkplatforms, ambtenaar-burger koppels, convenanten, informeel overleg) Bestaand gemeentelijk beleid en bewonersinitiatief kunnen hierbij richtinggevend zijn en draagvlak verschaffen.
- Stel voor het project een begroting op en zorg voor voldoende financiële middelen. Ook hierbij zijn verschillende vormen mogelijk (gemeentelijk budget, wijkbudgetten, cofinanciering met milieueducatie en zelffinanciering via buurtbeheer bedrijven). Het voordeel van wijkbudgetten is de duidelijke stem die bewoners krijgen, wat hun betrokkenheid ten goede komt.
- Ontwikkel buurtnetwerken waardoor de motivatie en deelname van bewoners in stand wordt gehouden. Geef daarbij een premie op actie en zet in eerste instantie in op zichtbare resultaten op korte termijn. Een duidelijke profilering op thema's binnen Wijken voor Milieu kan daarnaast rekruterend werken naar nieuwe vrijwilligers.

## Samenvatting en conclusies

Het project 'Wijken voor Milieu' had tot doel de betrokkenheid van bewoners bij het verbeteren van het milieu in de wijk te vergroten. In zes zogenaamde proeftuinen in Arnhem, Breda, Deventer, Oldenzaal, Roermond en Utrecht is daarmee ervaring opgedaan. Drie jaar na afsluiting van het project vroeg het Landelijk Centrum Opbouwwerk aan het Verwey-Jonker Instituut onderzoek te doen naar de slaag- en faalfactoren van deze aanpak. Bij die slaag- en faalfactoren was ook nadrukkelijk de vraag naar de effecten op langere termijn aan de orde.

### Werkwijze

Bij de start van het onderzoek waren talloze documenten en publicaties voorhanden, aan de hand waarvan het onderzoeksontwerp kon worden ontwikkeld. Tijdens het verloop van het project zelf kwamen punten aan de orde, die verwezen naar de schaal waarop resultaten werden geboekt en was er ook aandacht voor het bekijken van de resultaten. Op basis van een landelijke inventarisatie kwamen factoren van meer procedurele aard aan de orde: samenwerking, politieke betrokkenheid, integraliteit, maatwerk en zo meer. Ook de manier waarop naar de succes- en faalfactoren van het gemeentelijk beleid rond Lokale Agenda 21 is gekeken, bood aanknopingspunten. Hoewel al deze zaken in het achterhoofd meespeelden, is het onderzoek gestart met een relatief simpel zoekschema. Nagegaan is op welk niveau zaken positief of negatief bleken uit te werken: binnen de buurt, binnen de stad, binnen de regio of hoger.

De zes proeftuinen zijn analytisch beschreven, waarbij gebruik is gemaakt van bestaande documenten, van informatie uit gesprekken met zeggelieden en op enkele plaatsen ook van discussies met betrokkenen. Dat leverde een beschrijving van binnen uit op. De leverde o.a. informatie op over de verhouding tussen de gemeentelijke overheid en een dergelijk project.

### Resultaten

Het blijkt niet moeilijk om voor de gemeente de relatie tussen milieu en leefbaarheid voor het voetlicht te brengen, maar dat zegt op zich nog niets over de manier, waarop zoiets in gemeen-

telijk beleid wordt ingebed. Daarbij treden er opvallende 'zero sum'-effecten op. Beperking van de aanpak tot één milieuaspect (groenbeheer bijvoorbeeld) blijkt bij bewoners aan te slaan, maar kan ook het draagvlak binnen het gemeente beperken (tot bijvoorbeeld alleen de afdeling groenonderhoud). Het erbij halen van andere doelstellingen zoals werkgelegenheid blijkt succesvol te werken, maar kan leiden tot minder gevoeligheid bij de gemeente voor de vertaling van bewonerswensen in beleid. Reorganisaties en fusies in het welzijnswerk blijken uit te werken ten nadele van fijnmazige en kleinschalige aanpakken.

De ondersteuning van een 'netwerker' vanuit een landelijke organisatie is van groot belang voor het welslagen geweest, maar er zijn nuanceverschillen. Hier en daar had men last van reorganisaties in het welzijnswerk. Het wegvallen van opbouwwerksteun of het aangewezen zijn op steun van iemand, die in de wijk nog een netwerk op moet bouwen, blijkt ook nogal wat uit te maken.

Op sommige plaatsen is voortgebouwd op netwerken, die er tengevolge van de stadsvernieuwing nog waren of netwerken die bij buurtbeheer in vervolg op de stadsvernieuwing waren ontstaan. De bewonersinbreng en -inzet is niet bij alle proeftuinen hetzelfde. Er zijn gemeenten waar een stevige traditie van bewonersinvloed is, die zich blijkt te hebben vertaald in degelijke overleg- en samenwerkingsstructuren. Er zijn ook gemeenten, waar dit een nogal broos karakter heeft. Soms is er vanuit de sfeer van natuur en milieu al het een en ander aan de hand en wordt betrokkenheid van bewoners gezocht. Soms blijkt het gebrek aan opbouwwerksteun funest te werken, in een enkel geval vond men achteraf de keuze van de wijk niet al te gelukkig.

## **Succesfactoren**

In meer algemene zin zijn een aantal succes- en faalfactoren aan te wijzen. Wat de succesfactoren betreft valt te wijzen op het koppelen van milieu aan leefbaarheidproblemen in de buurt, ook al verschilde dat per buurt in de mate waarin dat gebeurde. Een tweede succesfactor is de koppeling die in drie proeftuinen is gelegd met werkgelegenheid. Een derde factor is, dat aansluiting is gezocht met bestaande bewonersorganisaties, bij bestaande netwerken in de buurt. Verder was een sterk punt, dat er een formele overlegstructuur tussen gemeente en bewoners is opgezet. Ook de aanwezigheid van een enthousiaste opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk was van grote invloed op het welslagen. Dan de aanwezigheid van iemand, die binnen het gemeentelijk apparaat als kartrekker fungeerde, of dat nu bijvoorbeeld een wethouder of een ambtenaar betrof. Ook in meer algemene zin was gemeentelijk draagvlak van belang. Zijn er aanknopingspunten in wat de gemeentepolitiek in bestaand en nieuw beleid heeft

vastgelegd? Is er steun vanuit het college van B&W? Is het mogelijk het hier en daar geconstateerde wantrouwen tussen ambtenaren en bewoners te overwinnen? Uiteraard is ook de aanwezigheid van financiële dekking voor het project van belang geweest.

## **Faalfactoren**

Faalfactoren vormen vaak de keerzijde van de genoemde succesfactoren. Meer in het bijzonder zijn echter een aantal zaken te noemen. Niet alleen een wantrouwende houding, maar ook het tegen elkaar inwerken van ambtelijke diensten, verkokering, is een faalfactor. Het zit ook tegen wanneer het draagvlak ontbreekt of wanneer bij samenwerkingspartners sprake is van een onwelwillende houding. Er kan ook sprake zijn van een groot verloop onder de bewoners, waardoor de motivatie en de betrokkenheid op lange termijn verdwijnt. Tenslotte kan het nadelig uitpakken, wanneer de oriëntatie meer bovenwijks komt te liggen en de anonimiteit toeneemt.

De genoemde succes- en faalfactoren zijn ook te onderscheiden naar de mate, waarin ze op lange en korte termijn doorwerken. Zo zijn de koppeling met werkgelegenheid, de aanwezigheid van een overlegstructuur tussen bewoners en gemeente, draagvlak op politiek en bestuurlijk niveau, de oriëntatie op de wijk en het vasthouden van de betrokkenheid van bewoners als succesfactoren op langere termijn aan te merken. Het aanspreken van bestaande bewonersorganisaties, de aanwezigheid van een opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk, een kartreker binnen het gemeentelijk apparaat werken en al bestaand gemeentelijk wijk- en milieubeleid meer op de korte termijn positief uit.

## **Conclusie**

De relatie, die in 'Wijken voor Milieu' is gelegd tussen de duurzame aanpak van milieukwesties en de leefbaarheid op wijkniveau is vruchtbaar gebleken. In zeer concrete zin krijgt het begrip duurzaamheid in dit project naast een milieugerelateerde ook een sociale invulling. Maar zoals de projectbeschrijvingen laten zien gaat dat niet vanzelf. Alle betrokkenen moeten bereid zijn investeringen te doen, waarbij controle en afstemming vaak het grootste probleem is. Tijdige en continue communicatie tussen de partners met heldere afspraken is van wezenlijk belang, alleen al om een wijkgericht milieuproject van de grond te krijgen. Ook het opbouwwerk en milieu(educatieve)organisaties kunnen nog veel van elkaar leren. Met onderlinge samenwerking en methodiekuitwisseling valt voor beide partners veel te winnen.





## Literatuurlijst

Boer, N. de en J.W. Duyvendak (1999) Special 'Duurzaamheid en sociaal beleid'. In: *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, nummer 12, december.

Boo, de M. (1996) Een rondje buurtbeheer. In: *Vakblad voor het leefmilieu*, jrg. 107, nr. 5. Arnhem: Vereniging Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij & Heidema Nederland BV.

Bewonerscommissie Hunenveldlaan10-212 (1998) *Verslag Algemene Bewonersbijeenkomst 20-6-1998. Oldenzaal.*

Bewonersgroep 'Leefbaar Votulast' (mei 1993) *Leegbaar Votulast: droom of werkelijkheid.* Utrecht.

Conferentiemap van de *slotconferentie 'Wijken voor Milieu'* op 20 juni 1995.

Gemeente Breda, dienst Ruimtelijke Ontwikkeling, Milieu en Economische Zaken, directie Milieu (1999) *Milieubeleidsplan 96-99. Breda.*

Gemeente Breda, dienst Ruimtelijke Ontwikkeling, Milieu en Economische Zaken (1998) *Milieu-programma 1999. Breda.*

Gemeente Breda, dienst Ruimtelijke Ontwikkeling, Milieu en Economische Zaken (1998) *Milieu-verslag 1998. Breda.*

Gemeente Breda, Dienst Stadsbeheer (jaartal onbekend) *NME in de buurt.* Ontwikkeling van overdraagbare NME-methodieken t.b.v. het vergroten van de betrokkenheid van bewoners bij ecologisch groenbeheer in de eigen woonomgeving. Breda.

Gemeente Breda, Dienst Stadsbeheer/Projectenbureau Natuur- en Milieueducatie (1999) *NME in de buurt. Deel II.* Onderzoek naar de inzet van NME t.b.v. het vergroten van de betrokkenheid van bewoners bij het thema Mobiliteit in de eigen woonomgeving. Breda.

Gemeente Deventer (1999) *'Werk maken van de buurt'*. Informatiebrochure over de Deventer Wijkaanpak. Deventer.

Gemeente Oldenzaal, dienst SPD/Onderhoud (1998) *Advies van de dienst SPD, afdeling Onderhoud inzake evaluatieproject "Wijken voor Milieu"*. Oldenzaal.

Gemeente Oldenzaal, projectgroep Leefbaarheid (1999) *Integraal veiligheidsbeleid / wijkgerichtwerken: verslag bijeenkomst op 29-3-1999*. Oldenzaal.

Gemeente Utrecht, Dienst Wijkbeheer en Stadsvernieuwing (jaartal onbekend) *8 wijkbureaus: het gezicht van de gemeente in de wijk* (brochure). Utrecht.

Hezewijk, M. (1994) Wijkmilieupunt, een primeur in Votulast. In: *De Votulast krant*, nr. 4. Utrecht.

Hofman, J. (jaartal onbekend) *Waarom een wijkmilieubedrijf?* In: *Verslagen Wijken voor Milieu*. p.8-22.

Hooijdonk, van G. (1999). *Interventies in de sociale infrastructuur*. In: *MO / Samenlevingsopbouw*, 18e jrg. Nr. 168-169, december.

Hooijdonk, van G. (1999) *Schriftelijk verslag van een interview met Robert Giesberts, landelijke organisator voor Wijken voor Milieu*, op 23/06/99.

Hooijdonk, van G. (1999) *Schriftelijk verslag van een interview met Freerk Veldkamp, voormalig projectleider van 'Schoon Votulast' en landelijke projectleider voor Wijken voor Milieu*, op 28/06/99.

Hooijdonk, van G. (1999) *Schriftelijk verslag van een interview met Eric Canjels, landelijk projectcoördinator voor Wijken voor Milieu*, op 29/08/99.

Lamigo & SOAB (jaartal onbekend) *Informatieblad over Schoon Votulast*. Utrecht.

LCO/LAMIGO/SME (1996) *Wijken voor Milieu. Eindrapportage 'Milieuparticipatie in de woonomgeving'*. Utrecht.

Lycklama, A. J. & Straaten, van A. (1999) *Cambio Company Jaarverslag 1998*. Deventer: Cambio Company.

Milieucentrum Amsterdam, *Wijken voor Milieu, een verslag van twee jaar Wijken voor Milieu in de Pijp, Bos en Lommer, Geuzenveld/Slotermeer en Slotervaart/Overtoomse Veld*. Amsterdam, 1997.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Centrale Directie Voorlichting en Externe betrekkingen (1993) *De fiets in de buurt: fietsenstallingennetwerk in de Utrechtse Vogelenbuurt*. Voorbeeldplan Vierde Nota. Den Haag.

Natuur en Milieu Overijssel & Spil (1997) *Operatie Goudhaantje*. Rapportage duurzaamheid en bewonersparticipatie in Overijssel.

*Nieuwsbrief, wijkkrant voor en van inwoners van Bos en Lommer*, milieueditie, april 1997, 27e jaargang, no. 224.

Noordman, J. (1995) *Milieu Participatie in de Woonomgeving*. Presentatie op de studiedag 'Verbreding Draagvlak' op 17-5-1995 te Oldenzaal.

Raadsveld, G. (1999) *Schriftelijk commentaar op conceptbeschrijving, 8-9-99*.

Rheede, van A.. Effectieve strategieën van natuur- en milieugroepen. In : *Sociale Interventie*, 1999/1

Rijkschroeff, R. & Fortuin, K. (1999) *Wijkgebonden Leefbaarheidbudgetten*. Verwey-Jonker Instituut, Utrecht.

SME Milieuadviseurs. (1995) *Bewoners en milieu in de wijk*. Wijken voor milieu reeks. Utrecht.

SME Milieuadviseurs. (1995) *Voorzieningen en milieu in de wijk*. Wijken voor milieu reeks. Utrecht.

SME Milieuadviseurs. (1995) *Plannen en milieu in de wijk*. Wijken voor milieu reeks. Utrecht.  
Stichting Welzijn Utrecht Centrum (1995) *Informatiekrant*. Utrecht.

Stichting Wijkmilieupunt Oost (1998) *Activiteitenplan 1999*. Utrecht.

- Stichting Wijkmilieupunt Oost (1999) *Jaarverslag 1998*. Utrecht.
- SME (1994) *Overzicht landelijke inventarisatie milieuparticipatie in de woonomgeving*. Utrecht.
- Stegeman, M. & Hofman, J. (1991) *2 jaar Buurtbeheer in Rode Dorp/Driebergen: 'een frontale aanval op de gebraden kippencultuur'*. Deventer.
- Straaten, van A. (1998) *Cambio Company Jaarverslag 1997*. Deventer: Cambio Company.
- Themanummer 'Wijken voor Milieu' *Samenlevingsopbouw*, 1994, jrg. 13, nr.121/122
- Themanummer 'Wijken voor Milieu' *Samenlevingsopbouw*, 1995, jrg. 14, nr.134
- Toebak, K. (1999) "Groot geworden door klein te blijven", de ontwikkeling van buurtbeheerb-drijven in Deventer. In: *Spil indruk, tijdschrift over welzijn in Overijssel*, jrg. 6, nr. 3.
- Uitvlugt, V., Bouwman, S. & Veldkamp, F. (1996) *Utrecht Oost maakt werk van milieu*. Welzijn Oost, Utrecht.
- Verslag platform LAMIGO, 23-9-1993.*
- Werkplaats Sociale Vernieuwing, Raster welzijnsgroep & afdeling Wijkaanpak, gemeente De-venter (1997) *Deventer Wijkaanpak: voor een leefbare stad* (brochure). Deventer.
- Wergroep Wijkaanpak Stichting Raster (1991) *Deventer Wijkaanpak*. Deventer (brochure).
- Wijkmilieupunten Noordoost 'de Blauwe Zon', Oost, Zuid en Overvecht. *Voortgangsnotitie 'De wijkmilieupunten anno 1999'*. Utrecht
- Wonen & Milieu BV (1998) Brochure '5 jaar Wonen & Milieu'. Utrecht.
- Auteur onbekend (jaartal onbekend) *Cambio in kort bestek*. Samenvatting opbouwwerknottitie Cambio Company. Deventer.
- Auteur onbekend (jaartal onbekend) 'Wie praat er mee over Utrecht in 2015' In: *Utrechts Nieuwsblad*. Uitgave onbekend.

## **Bijlagen**

**Tabel 1 Succes- en faalfactoren bij Wijken voor Milieu**

Succes- en faalfactoren	Arnhem	Breda	Deventer	Oldenzaal	Roermond	Utrecht
Het koppelen van milieu aan leefbaarheidsproblemen in de buurt	+	+	+	+	+	++
Koppeling met werkgelegenheid	-	-	+	+	-	+
Aanspreken van bestaande bewonersorganisaties	+	+	+	+	-	+
Opzetten van een formeel overlegstructuur tussen de gemeente en Bewoners	+	+	+	-	-	+
Persoonlijke kartrekker binnen het gemeentelijke apparaat. (actieve ambtenaar/ wethouder)	+	+	++	+/-	-	+
Gemeentelijk draagvlak:						
Politiek (bestaand en/of nieuw beleid)	+	+/-	+/-	-	-	+
Bestuurlijk	?	?	+	+/-	?	+
Ambtenaren	+	+/-	-	+/-	?	-
Financiële dekking	+	+	++	+	-	+
Werken op wijkniveau	+	+/-	+	+	+	+
Vasthouden van motivatie en betrokkenheid bewoners	-	-	+/-	-	-	+
Enthousiaste opbouwwerker met een ontwikkeld buurtnetwerk	+/-	+	+	-	--	+

Tabel 2

## Succes- en faalfactoren bij Wijken voor Milieu-projecten in Breda, Oldenzaal en Roermond

	Breda	Oldenzaal	Roermond
	<b>Doel:</b>		
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Signaleren en oplossen van relatieve kleine milieuproblemen</li> <li>- Bemoeienis met het gemeentelijk milieubeleid voor de wijk</li> <li>- Meer bewoners activeren voor milieu</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Via pleingesprekken komen tot verbeteringsvoorstellen van de woonomgeving</li> <li>- Herinrichting en groenparticipatie</li> <li>- Bewonersdraagvlak en buurtkader organiseren</li> </ul>	Onbekend
	<b>Resultaten:</b>		
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Afvalvoorzieningen</li> <li>- Veegacties</li> <li>- Groenadoptie</li> <li>- Netwerk van straatcontactpersonen</li> <li>- Energieteam</li> <li>- Afvalpreventieprojecten</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Groenadoptatie(overeenkomst)</li> <li>- Ecologisch groenbeheer</li> <li>- Plantzaterdagen</li> <li>- Buurtschouwen</li> <li>- Project Groen Wonen (woonomgevingsplan groenparticipatie+project binnenmilieu)</li> <li>- Duurzame speeltuinen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Bewonersenquête afvalinzameling</li> <li>- Ecoteam</li> <li>- Netwerk van straatcontactpersonen</li> <li>- Veegacties</li> <li>- Cursussen tuinieren en milieubewust huishouden</li> </ul>
	<b>Succesfactoren:</b>		
<i>Aansluiten bij leefbaarheid in de buurt</i>	Afvalprobleem aan de orde stellen Zie ook resultaten	Zie resultaten	Onder bewoners leefden al langer klachten over vervuiling van de woonomgeving
<i>Aansluiten op netwerken in de buurt</i>	Bewonersorganisatie in Heuvel vertegenwoordigd in werkgroep Milieu	Bewonerscommissie Hunenveld onderhield contact met wijkorgaan in de Thij	n.v.t
<b>Ondersteuning opbouwwerk</b>	Enthousiaste opbouwwerker die voor WvM al actief was met scholen en kindergroepen in de buurt	Actieve opbouwwerker	n.v.t.
<b>Structuur</b>	Integrale projectgroep met per thema een ambtenaar-burger koppel en aanstelling van een buurtmeester	Overleg en afspraken buurtcommissie en gemeentelijke organen	n.v.t.
<b>Actieve ambtenaar</b>	Coördinerend ambtenaar vanuit de gemeente aangesteld	Actieve onderhoudsambtenaar als kartrekker	n.v.t
<i>Politiek draagvlak</i>	Twee Milieubeleidsplannen (1993 en 1996) + ambitieus afvalscheidingsprogramma ontwikkelt door de gemeente	Enthousiaste wethouder Apart wijken voor Milieu-project voor Hunenveldlaan 10-212 met buurtcommissie	n.v.t
	<b>Faalfactoren:</b>		
<i>Verkokering van de overheid / Communicatie</i>	Communicatie tussen ambtenaren en burgers: bewoners bekritisieren ambtelijke cultuur en ambtenaren zetten vraagtekens bij representativiteit van bewoners-organisaties	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Slechte communicatie tussen gemeentelijke SPD diensten</li> <li>- Gemeentelijke reactie op bewonersplannen duurde te lang</li> </ul>	
<i>Ontbreken van draagvlak</i>	Groenbeheer sloot minder goed aan bij gemeentebestuur (geen politiek draagvlak)	Vertrek van enthousiaste wethouder en ziekteverlof van de opbouwwerker: wijkmilieuaanpak niet hemelsbreed aangeslagen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Opbouwwerk kwam niet van de grond door vertrek en vervanging van opbouwwerker</li> <li>- Wisselingen van de wacht bij het welzijnspunt APO (later C.M.A.D.)</li> </ul>
<i>Onwelwillende instelling</i>		Onwelwillende instelling van woningbouwvereniging. Ook was de gemeentelijke dienst in reorganisatie	
<i>Geen duidelijke structuur</i>		Geen duidelijke structuur, alleen bewonerswerkgroep	
<i>Omloop bewoners/ blijvende motivatie</i>	Sector afvalverwerking moet moeite doen om resultaten van afvalinzameling vast te houden	Moelijk om bewoners blijvend te motiveren en te betrekken bij hun woonomgeving	
<i>Te grootschalig</i>	Anonimiteit van groenmedewerkers door districtsindeling		

Tabel 3

## Succes- en faalfactoren bij Wijken voor Milieu-projecten in Utrecht, Arnhem en Deventer

	Utrecht	Arnhem	Deventer
	<b>Doel:</b>		
	Milieu integreren in het beheer en onderhoud van de wijk	Concrete milieuproblemen aanpakken op wijkniveau en versterking van de participatie van bewoners in besluitvormingsprocessen	Doelstellingen op gebied van milieu, werk en scholing
	<b>Resultaten:</b>		
	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Hondenpoepproject</li> <li>- Wijkmilieupunten</li> <li>- thermi-projecten</li> <li>- veegprojecten</li> <li>- fietsenparkeerbeleid</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Energie-team</li> <li>- Milieubuurmeester</li> <li>- Afvalvoorzieningen</li> <li>- Jeugdopruimploegen</li> <li>- Boomadoptie-actie</li> <li>- Campagne 'Heel Klarendal gaat scheiden'</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- <b>Wijkmilieubedrijf Cambio Company</b></li> <li>- de Groene Werkplaats</li> <li>- wmb's de Drieslag, Unit 4 en High Five + koepelorganisatie Wijkaanpak Enterprise</li> <li>- actie's Schone Kerst en Het gevecht Tegen het Rommelspook</li> <li>- bloembakkenproject</li> </ul>
	<b>Succesfactoren:</b>		
<i>Aansluiten bij leefbaarheid in de buurt</i>	Aansluiten bij leefbaarheidsthema's die spelen in de buurt, zoals hondenvoerprobleem en fietsenwrakken	Zie resultaten	Zie resultaten
<i>Aansluiten op netwerken in de buurt</i>	Traditie opbouwwerk aanwezig. Aansluiten op de netwerken in de buurt Votulast	De actieve wijk Klarendal werd aangewezen als één van de twee proefwijken bij WvM. Bewonerswerkgroepen maken daarbij deel uit van de wijkplatforms.	Wijkmilieubedrijf opgericht in actieve buurt Rode Dorp/Driebergen
<i>Ondersteuning opbouwwerk</i>	Stichting Welzijn Oost neemt initiatief tot wijkmilieubedrijf.		Onconventionele, enthousiaste opbouwwerker als kartertrekker
<i>Structuur</i>	Duidelijke kaders aangegeven door bureau Wonen en Milieu	Aanstelling WAM-coördinator en wijkplatforms met integrale vertegenwoordiging	Deventer wijkaanpak en wijkbeheer in de vorm van een wijkmilieubedrijf
<i>Actieve ambtenaar</i>	Onbekend	Enthousiaste ambtenaar Milieu en gemeente	Enthousiaste wethouder die als stimulator fungeerde en tegenstand in ambtelijk apparaat overwon en strategisch ambtenaar die de politieke vertaalslag maakte
<i>Politiek draagvlak</i>	Wethouder van milieu ondersteunt initiatief wijkmilieubedrijf. Opbouwwerker in Utrecht werd later wethouder voor Milieu en landelijk WvM-medewerker komt in de gemeenteraad, waardoor initiatieven verankerd worden in gemeentelijk beleid	Milieubeleidsplan met daarin concept Wijkgerichte Aanpak Milieubeheer	Experimenten Buurtbeheer en Deventer wijkaanpak
<i>Koppeling leggen met werkgelegenheid</i>	Een van de doelstellingen van het wijkmilieubedrijf was het verbeteren van de werkgelegenheid	Aandacht voor thema werkgelegenheid, maar niet zo nadrukkelijk als in Utrecht en Deventer	Creëren van werk was essentieel uitgangspunt van Cambio Company
<i>Financieel draagvlak</i>	Gemeente financiert haalbaarheids-onderzoek en Stichting Werkplan	Wijkbudgetten	Deventer wijkaanpak met wijkbudgetten en Subsidie van Europees Sociaal Fonds. Deventer Schoon-project als financiële katalysator
	<b>Faalfactoren:</b>		
<i>Verkokering van de overheid</i>	Ambtenaren niet altijd even gecharmeerd van bewonersparticipatie bijv. bij budgetstellen		De gemeente heeft haar beleid niet aangepast aan de milieuwensen van de wijkbewoners. Dit hangt samen met het wantrouwen van ambtenaren ten aanzien van bewoners.
<i>Omloop in mensen</i>		Problematisch om op lange termijn de motivatie en aandacht van betrokkenen op peil te houden	Omloop in vrijwilligers
	Te zakelijke instelling bij gemeente		





**Tabel 4 Succes- en faalfactoren bij twee wijkgerichte milieuprojecten in Haarlem en Amsterdam**

	Haarlem	Amsterdam (Bos en Lommer)	Verschillen en overeenkomsten met de WvM-proeftuinen
	<b>Doel:</b>		
	- ontwikkelen van milieuvriendelijke gewoonten - werken aan een duurzame leefomgeving - geldbesparing	- toepassen van de Wijken voor Milieu-methodiek op de Amsterdamse situatie	
	<b>Resultaten:</b>		
	- 20 ecoteams in Haarlem - geldbesparing - blijvende gedragsveranderingen bij de deelnemers - verspreiding over Noord-Holland	- organiseren van een workshop voor bewoners - Afval Adoptie Plan - Aanleggen geveltuintjes en verfraaiing van balkons - Winkelacties - Speciale milieu-editie stadskrant - Succesvolle inzameling van kurk	
	<b>Succesfactoren:</b>		
<i>Aansluiten bij leefbaarheid in de buurt</i>		Aansluiten bij afvalproblemen in de buurt	Overeenkomst: aansluiting bij leefbaarheidproblemen in de buurt
<i>Aansluiten op netwerken in de buurt</i>	Via straatacties en informatiebijeenkomsten worden mensen benaderd.	Wijkbewoners benaderd via workshop	Verschil: minder aansluiting bij bestaande netwerken in de buurt
<b>Ondersteuning milieu-organisaties</b>	Via steunpunt	Milieucentrum Amsterdam neemt initiatief	
<b>Structuur</b>	Landelijk Steunpunt (Ecoteam Steunpunt Noord-Holland) vanuit internationale organisatie (Global Action Plan for the Earth). Binnen steunpunt zijn regiomanagers (contacten en financiering) en programmaleiders (werving en vorming van teams) actief. Teams worden geleid door een coach (vrijwilliger)	Project wordt geïntroduceerd bij opbouwwerk, milieu-ambtenaren en bewoners. Op basis van een workshop wordt een bewonerswerkgroep gevormd. Deze wisselt regelmatig ideeën uit met stadsdeel en overlegt met Reinigingsdienst.	Verschil: in Haarlem in duidelijk sprake van topdown
<i>Actieve ambtenaar</i>	Onbekend	Onbekend	
<i>Politiek draagvlak</i>	Steunpunt zoekt aansluiting bij gemeentelijk beleid en gemeente mede-financieert het steunpunt	Negatief (!): afvalpreventie was al ingebed in stadsdeelbeleid	Verschil: aansluiten bij gemeentelijk beleid werkt in Amsterdam negatief!
<i>Koppeling leggen met werkgelegenheid</i>	Geen	Geen	
<i>Financieel draagvlak</i>	De gemeente Haarlem en energiebedrijf NUON financieren het steunpunt	Onbekend	
	<b>Faalfactoren:</b>		
<i>Verkokering van de overheid/ Communicatie</i>		Neiging van bewoners om zaken bij de stadsdeel neer te leggen. Stadsdeel had op haar beurt geen vertrouwen in continuïteit bij bewoners rond het thema groen. Te weinig afstemming aan het begin.	Overeenkomst: communicatieproblemen tussen bewoners en gemeente
<i>Ontbreken van draagvlak/ Onwelwillende instelling</i>		Gesloten houding van de gemeente: laat geen invloed van bewoners toe bij het maken van beleid. Gespannen houding tussen het opbouwwerk en de gemeente.	
<i>Bereik</i>	Bejaarden en kamerbewoners zijn moeilijk bereikbare groepen		Overeenkomst: in Breda liep men tegen dezelfde problemen aan.